

ETHICA,

Sive

Summa Moralis disciplinae,
in tres partes divisa.

Authore

FR. EUSTACHIO
A S. PAVLO.

Cum duplici Indice locupletissimo.

LONDINI,

Ex Officina ROGERI DANIELIS;
M DC LVIII.

Vet. A3

Index.

2. *Quenam sit supernaturalis felicitas tum hujus cum alterius vita.*

SEcunda pars Ethicæ , De Principiis humanarum actionum.

Præfatio.

Prior Tract. hujus partis , De Principiis Internis humanarum actionum.

Prior Disp. hujus Tract. De Principiis internis humanarum actionum à natura Congenitis.

Quæst. 1. *Quomodo Intellectus dicatur principium humanarum actionum ; & , An moveat Voluntatem, simulque à Voluntate moveatur.*

2. *Quomodo Voluntas moveat inferiores Potentias.*

3. *Virum Appetitus sensitivus moveat Voluntatem.*

4. *Quomodo Voluntas liberum sit agendi principium: Ubi, de libero arbitrio.*

Posterior Disp. hujus Tract. De Principiis Internis humanarum actionū Acquisitis, nempe Habitibus.

Quæst. 1. *Quid sit Habitus.*

2. *Quomodo acquirantur, deinde augeantur, morales habitus.*

3. *Quomodo habitus concurrant cum facultatibus ad operandum.*

4. *Quomodo corrumpantur habitus.*

Posterior Tract. hujus partis , De Principiis Externis humanarum actionum.

Prior Disp. hujus Tract. De principio externo humanarum actionum Efficaciter movente.

Quæst. 1. *Quomodo Deus dicatur principium externum humanarum actionum.*

2. *Quomodo Deus concurrat cum voluntate ad actus humanos.*

3. *Quomodo Deus moveat voluntatem ad agendum.*

Posterior Disp. hujus Tract. De aliis principiis externis humanarum actionum.

Quæst. 1. *Virum nihil præter Deum possit efficienter movere voluntatem.*

Index.

2. *Quomodo Angeli, sive boni sive mali, aliquid suadeant humane voluntati.*

Tertia pars Ethicæ, *De ipsis Actionibus humanis: Ubi de Passionibus, deque Virtutibus ac Vitiis.*

Præfatio.

Primus Tract. hujus partis, *De ipsis Actionibus humanis.*

Prior Disp. hujus Tract. *De Actionibus humanis generatim.*

Quæst. 1. *Quid sit actio humana: Ubi, de Voluntario & Involuntario.*

2. *Quid sit Involuntarium, & quotuplex.*

3. *Quid & quotuplex sit Ignorantia; & quam sit involuntarii causa.*

4. *Vtrum nihil præter vim & ignorantiam pariat involuntarium.*

5. *De Bonitate & Malitia humanarum actionum in genere.*

6. *De Circumstantiis humanarum actionum.*

Posterior Disp. hujus Tract. *De actionibus humanis speciatim.*

Quæst. 1. *Quenam sint præcipue species actionum humanarum.*

2. *De humanis actibus Elicitis circa finem; præsertim de Volitione & Intentione.*

3. *De humanis actibus circa media; præsertimque de Electione.*

4. *De Consilio seu Deliberatione electionem præcedente.*

5. *De actionibus humanis Imperatis.*

Secundus Tract. hujus partis, *De passionibus animæ.*

Prior Disp. hujus Tract. *De Passionibus animæ generatim.*

Qu. 1. *Quid & quotuplex sit, & in quam corporis parte resideat Appetitus sensitivus.*

2. *Quid sint Passiones, & unde nascantur.*

Index.

3. *An omnis passio sit vitiosa, & nunquam cadat in virum sapientem.*

4. *An recte assignetur passionum numerus.*

Posterior Disp. hujus Tract. De passionibus animæ speciatim.

Qu. 1. De Amore & Odio.

2. De Desiderio & Fuga.

3. De Delectatione seu Voluptate, & Tristitia seu Dolo.

4. De Spe & Desperatione.

5. De Metu & Audacia.

6. De Ira.

Tertius Tract. hujus partis, De Virtutibus & Vitiis.

1. Disp. hujus Tract. De virtutibus generatim.

Quæst. 1. *Quid sit Virtus moralis.*

2. *An virtutes in mediocritate consistant.*

3. *In quam animi parte sint virtutes.*

4. *Quid, & quot sint virtutes quæ vulgo Cardinales appellantur.*

5. *Utrum virtutes morales sint inter se connexæ.*

2. Disp. hujus Tract. De virtutibus sigillatim; nempe, de quatuor Cardinalibus.

§. 1. De Prudentia.

Quæst. 1. *Quid sit Prudentia.*

2. *Quodnam sit subjectum circa quod versatur Prudentia.*

3. *An habitus prudentiæ in viro sapiente sit multiplex.*

4. *Quinam sint actus seu officia prudentiæ.*

5. *Quenam sint partes integrantes prudentiæ.*

6. *Quenam sint subjectæ partes prudentiæ.*

7. *Quenam sint partes potentiales prudentiæ.*

§. 2. De Iustitia.

Quæst. 1. *Quid sit Iustitia.*

2. *Quenam sint partes integrantes Iustitiæ.*

3. *Quenam sint partes subjectæ seu species Iustitiæ.*

4. *De iustitia generali seu legali.*

5. *De iustitia speciali.*

Index.

6. *Quenam sint partes potentiales justitiæ.*

7. *De Lege.*

8. *De Iure.*

§. 3. *De Fortitudine.*

Quæst. I. *Quid sit Fortitudo.*

2. *Quinam sint fortitudinis actus.*

3. *Quenam sint partes fortitudinis.*

§. 4. *De Temperantia.*

Quæst. I. *Quid sit Temperantia, & quodnam ejus ob-
jectum.*

2. *Quenam sint partes temperantiæ.*

3. *Disp. hujus Tract. De Vitiis & Peccatis.*

Quæst. I. *Quid sint Vitium & Peccatum.*

2. *Quenam sit vitiorum ac peccatorum origo.*

3. *An vitium sit contra naturam.*

4. *Quenam sit propria peccati differentia.*

5. *Utrum habitus vitiosus possit fieri bonus; & e contra.*

6. *An actus vitiosus sit peior habitu.*

7. *An vitium simul cum virtute esse possit.*

8. *Quenam sint vitiorum ac peccatorum species.*

**Schema generale, in quo series eorum
omnium quæ traduntur in hac Summa
Moralis disciplinæ ob oculos ponitur.**

Quæstiones proæmiales De Morali disciplina, Quæst. 3.

Prima, de Beatitudi- ne seu fine humanarum actionum.	Prior Tractatus de Bono & Fine.	Prior Disputatio, de Bono,	4
		Posterior Disp. de Fine,	3
	Posterior Tract. de ipsa Felici- tate.	Prior Disp. de beatitudine ho- minis Objectiva,	2
		Posterior Disp. de Formali ho- minis beatitudine,	2

Secunda, de Princi- piis huma- narum actionum.	Prior Tract. de principiis internis hu- manarum actionum.	Prior Disp. de principiis internis humanarum actionum à natura Congenitis,	4
		Posterior Disp. de principiis inter- nis humanarum actionum Acqui- sitis.	4
	Posterior Tract. de principiis externis hu- manarum actionum.	Prior Disp. de principio externo humanarum actionum Efficaci- ter movente,	3
		Posterior Disp. de aliis principiis externis humanarum actionum,	2

Tertia, de ipsis actio- nibus hu- manis: ubi de Passio- nibus, de- que Virtu- tibus ac Vitiis.	I. Tract. de ipsis Actio- nibus humanis.	Prior Disp. de Actionibus huma- nis generatim,	6	
		Posterior Disp. de Actionibus hu- manis speciatim,	5	
	II. Tract. de Passionibus animæ.	Prior Disp. de Passionibus animæ generatim,	4	
		Posterior Disp. de Passionibus ani- mæ sigillatim,	6	
	III. Tract. de Virtu- tibus & Vitiis.	1. Disp. de Virtutibus generatim,	5	
		2. Disp. de Vir- tutibus sigilla- tim, nempe de 4 cardinalibus.	1. §. de Prudentia,	7
			2. §. de Iustitia,	8
			3. §. de Fortitudine,	3
			4. §. de Tēperantia,	2
		3. Disp. de Vitiis & Peccatis,	8	

De rebus Moralibus.

Quæstiones procemiales,

De ipsa Morali disciplina.

Prefatio

Quoniam universæ Philosophiæ finis est *Philosophiæ finis humana felicitas* (cum nulla res antiquos magis ad philosophandum impulerit, quam ut cæteris hominibus beatiores essent;) quæ quidem felicitas partim in veritatis contemplatione, partim in actione virtuti consentanea posita est: ideo præter scientias contemplatrices, oportuit aliquam esse scientiam quæ recti honestique rationem contineret, & ad virtutem morumque probitatem erudiret: Quam Ethicam, hoc est, moralem disciplinam, seu morum scientiam, appellarunt, unamque è præcipuis Philosophiæ partibus esse censuerunt. De hac igitur, prius quam de iis quæ ad ipsam pertinent, nonnihil præfationis loco dicemus.

Quæstio I.

Quid sit Moralis Philosophia; & An sit vere scientia.

Moralis Philosophia vulgo appellatur hæc Philosophiæ pars, quæ tota in moribus recte institutendis posita sit. *Mores* autem dicuntur tum actiones humanæ, (id est, actiones hominum liberæ, præsertim quæ consuetæ ac sæpius iteratæ) tum etiam habitus qui

ex

ex ejusmodi actionibus iteratis comparantur. Et quoniam de hac morum disciplina controvertitur, an sit Ars, an vero Prudentia, an potius dicenda sit Scientia; totam hanc litem triplici conclusione dirimemus.

I. Conclusio.

Probat.

Virtutes non tam externo quam interno actu mensuranda sunt.

I. Conclusio, Moralis disciplina non est ars proprie dicta. Non enim primo & per se versatur circa actiones corporeas: licet enim pleræque actiones humanæ seu morales ad objecta quædam externa & corporea referantur, ut Liberalitas, Temperantia, &c. non tamen propterea actiones illæ sunt externæ aut corporeæ: & quamvis actiones quædam corporeæ dicantur humanæ seu liberæ, atque ad Moralem philosophum pertineant, quatenus libere imperantur à voluntate; non tamen circa illas primario versatur Moralis philosophus, sed tantum secundario, quatenus sunt effectus actionum internarum seu elicitarum voluntatis, in quibus ratio virtutis aut vitii primo & per se reperitur. Nec enim tam depositum reddere aut debitum solvere, quam efficax & constans voluntas tribuendi unicuique jus suum, justitiæ munus est: itemque, non tam cursum accelerare amici tuendi causa, quam summo studio velle amico opitulari, amicitiae officium est. At vero, non tantum opera, sed etiam actiones circa quas primo & per se versatur ars, externæ sunt & corporeæ. Repete ex Logicæ Prolegomenis ea quæ de arte proprie & improprie dicta docuimus.

Qu. I.

2. Conclusio.

Probat.

2.

3.

II. Conclusio, Moralis disciplina non est prudentia. Primum, quia prudentia non nisi in probis hominibus reperitur; nam animi sagacitas morum probitate destituta, calliditas est & astutia magis quam prudentia: at Moralis philosophia etiam in perditissimis hominibus inveniri potest. Deinde, prudentis officium istud potissimum est, ea quæ ad finem magis conducibilia sunt solerter eligere: at Moralis philosophus non tantum ea quæ sunt ad finem, verum etiam finem ipsum ex instituto contemplatur. Præterea,

ea,

Et ea, prudentia est tantum eorum quæ cadunt in deliberationem; at Moralis philosophia est rerum quarum constans & indubitata veritas est: unde viri prudentis est, adhibito consilio mature deliberare; Moralis vero philosophi, aliquid certo definire ac determinare. Denique, Moralis philosophiæ est, humanas actiones dirigendas in universum contemplari: prudentiæ vero munus est, singulas ejusmodi actiones pro circumstantiarum ratione sapienter moderari. Licet igitur tum moralis disciplina cum etiam prudentia sint morales habitus qui in eadem intellectiva animæ parte resident, & circa easdem hominum actiones versantur: quia tamen non in eodem sunt ordine (cum prudentia morali disciplinæ tanquam inferior superiori subordinetur) nec eadem sunt utriusque officia, ut patet; ideo non formali ratione modo, sed etiam re ipsa distinguuntur; præsertim cum moralis disciplina nonnunquam sine prudentia, & è contra prudentia absque morali disciplina esse possit.

4.

Coroll.

III. Conclusio, Moralis disciplina est scientia proprie dicta. Cujus conclusionis veritas ex præcedentium conclusionum veritate satis elucescit; & confirmatur adhuc unica hac validissima ratione. Ea censenda est proprie scientia, in qua aliquid certo & evidenter per vera principia cognoscitur. Atqui ejusmodi est Moralis philosophia, in qua multa traduntur de actionibus humanis certo & evidenter per vera principia; ut cum philosophus Moralis probat Tribuendum esse unicuique quod suum est, hac demonstratione, *Id Occurrit semper agendum est quod recta ratio postulat: Sed recta ratio postulat ut unicuique reddatur quod suum est: Ergo unicuique jus suum tribuendum est.* Et licet actiones humanæ in actu exercito (ut loquuntur) inconstantes sint, leves, & incertæ; & nonnullæ etiam natura sua adiaphoræ sint seu indifferentes, ita ut modo bonæ modo malæ esse possint: nihilominus tamen de iis omnibus indubitatas ac perpetuæ veritatis propositiones habet Moralis philosophus.

3. Conclusio.

Confirmatur.

tur taciæ
objectio-
ni.

Quæstio II.

Quodnam sit subiectum Moralis scientiæ.

Assertio. **C**Um constet apud omnes, Moralem philosophiam maxime dici practicam, necesse est ut ipsius objectum, sive subiectum circa quod versatur, & à quo denominatur proprie practica, sit praxis maxime proprie dicta; quæ nihil aliud est quam actio humana seu moralis. Itaque objectum proprium totale & adæquatum hujus scientiæ, est actio humana quatenus est dirigibilis ad bonum morale, seu ad finem rectæ rationi consentaneum. Ubi per *actionem humanam* intelligimus quamvis actionem hominis liberam, sive elicitam ab ipsa voluntate, sive ab eadem imperatam. Cui additur ipsa ratio formalis objecti, videlicet, *quatenus dirigibilis est ad bonum morale*. Quod ut intelligas, repetendum est quod in Dialecticæ Prolegomenis docuimus; In scientiis practicis aliud esse objectum considerandum duntaxat, aliud vero objectum considerandum simul & dirigendum. Sic enim in Morali disciplina actiones morales rectæ, ut rectæ, dici possunt objectum considerandum duntaxat: actiones vero humanæ rectificandæ dici possunt subiectum Moralis philosophiæ considerandum simul ac dirigendum. Quod vero spectat ad actiones rectificatas, quæ à nonnullis dicuntur objectum formatum, non tam scientiæ subiectum, quam ejusdem scientiæ finis remotior censendæ sunt.

Supra dicta probatur assertio. Quod igitur actiones humanæ seu morales rectificandæ in ordine ad bonum morale, sint verum & legitimum scientiæ Moralis subiectum, vel ex eo patet (ut cætera prætermittam) quod omnia quæ in ejusmodi scientia traduntur, ad actiones eo modo spectatas referantur tanquam principia, partes, aut proprietates. Et quidem principia humanarum actionum simplicia sunt, Intellectus, Voluntas, Liberum arbitrium,

Principia hujus discipline.

bitrium, Habitus virtutum, Finis ultimus, & earum Objecta. Principia vero complexa, quæ dicuntur principia scientiæ, permulta sunt: verbi gratia, *Esse unum ultimum finem humanæ vitæ propositum; Media esse proportionata fini; Hominem esse libero arbitrio præditum; Virtutes assuetudine comparari, &c.* Partes *Partes*, præterea seu species actionum humanarum sunt, actiones voluntatis Elicitæ & Imperatæ; item actiones ex natura sua Bonæ, Pravæ, vel Indifferentes. Earundem vero proprietates dici possunt Bonitas vel Malitia moralis, Meritum vel Demeritum, item *Proprietates*. Circumstantiæ nonnullæ quæ eas comitantur. Homo vero aptus purgari à vitiis, & virtutibus instrui, est finis cui prodest Moralis philosophia. Finis vero *Finis*, Morali philosopho propositus, est primum dirigere actiones hominis; deinde, ipsæ actiones directæ; tandem, ipsa humanæ vitæ Felicitas non tantum humanæ vitæ rectificatarum actionum, sed etiam ipsius Moralis disciplinæ finis ultimus dici potest.

Quæstio III.

Quenam sint præcipuæ partes Moralis philosophiæ.

Cum institutum Moralis philosophiæ sit, hominem probitate morum informare, eumque ad felicem vitæ statum perducere; homo vero quatenus sic informari potest, triplici modo spectetur, primo, in se, absque respectu ad multitudinem, secundo, ut pars est domesticæ societatis, tertio, ut est membrum totius reipublicæ: hinc orta est celebris illa philosophiæ Moralis in tres partes divisio; nempe, in Ethicam, seu monasticam, hoc est privatam, Oeconomiam, seu domesticam, & Politicam, seu civilem. Quorum prima mores hominis in se absolute considerati componit, pertinetque ad bonum privatæ cujusque personæ: secunda mores hominis ut est pars familiæ informat, ordinaturque ad bonum societatis domesticæ:

Hominis beatificandi consideratio triplex. Inde triplex philosophia Moralis; Ethica, Oeconomica,

Politica. *sticæ* : tertia mores hominis quatenus est reipublica membrum , in ordine ad bonum totius civitatis ac reipublicæ , instituit. Itaque prima prodest privata cuique personæ; secunda, domui vel familiæ; tertia, civitati vel reipublicæ.

*Quis ordo
inter
illas tres
discipli-
nas.*

Ex quo intelligere est, Ethicam sive monasticam tum naturæ cum doctrinæ ordine reliquas duas præire : tum quia rem simpliciore , nempe privatum hominem , considerat , qui simplicius quiddam est quam familia, quæ ex singulis hominibus, quamque civitas aut reipublica , quæ ex multis familiis coalescit ; tum quia necesse est propriam vitam prius componere , quam ad familiæ aut reipublicæ gubernaculum accedere. Ordine tamen dignitatis Politica reliquas duas antecedit: tum quia cæteras eminentiori quodam modo in sese continet ; tum quia circa nobilius subjectum versatur : adde , quod regimen reipublicæ multo perfectius est quam regimen sui ipsius aut familiæ, quia nempe ad plura se extendit & ad nobiliorem finem refertur ; atqui , ut docet

2. 2. qu. D. Thomas , Civilis seu Politica scientia juvat regimen reipublicæ , Oeconomica familiæ , Ethica vero uniuscujusque privatæ personæ.

*Politica
& Oeco-
nomica
partes
duæ.*

Utriusque autem disciplinæ , tam Politicæ quam Oeconomicæ , duæ sunt præcipuæ partes ; quarum altera in instruendis iis qui præsunt , altera in instituendis iis qui subsunt posita est. Præest autem in œconomia seu familia is qui vulgo dicitur Paterfamilias, qui idem est Vir, Pater, & Dominus; subsunt vero, Uxor, Liberi, & Servi : unde Oeconomica triplici societate dicitur constare ; Despotica seu herili, Gamica seu conjugali, & Patrica seu paterna. At vero in politia, aut unus, aut pauci, aut multi præsunt, cæteri vero subsunt: ex quo orta est reipublicæ forma triplex; nempe, Monarchica, in qua unus; Oligarchica (ad quam spectat Aristocratica) in qua pauci, iique vel divites vel optimates ; & Democratica, in qua multi (nempe populus) imperant. Licet autem nature

*Politice
forma
triplex,*

lege Democratia Monarchiam & Oligarchiam sive Aristocratiam præcedat ; quia omnes nascimur liberi , nec facile alterius imperio subijcitur : nihilominus tamen ordine dignitatis , & habita ratione optimæ gubernationis , cæteras antecedit Monarchia , Divino imperio quam simillima ; quam sequitur Aristocratia ; ultimum vero locum tenet hoc ordine Democratia.

Porro prætermisissis iis quæ tum ad Politicam cum ad Oeconomicam pertinent , quoniam ea non sunt nostri instituti , ea duntaxat explicabimus in hac secunda parte nostræ Summæ , quæ ad Ethicam sive monasticam primo & per se spectare videbuntur : quæ tamen optima sunt tum Politicæ cum etiam Oeconomicæ fundamenta. Et quoniam Ethicæ subiectum sunt actiones humanæ ad finem vitæ privatæ consentaneum dirigibiles , eo ordine progrediemur , ut primum de ipso fine ultimo humanarum actionum , seu de Beatitudine privata , differamus ; ubi nonnulla de Bono & Fine in communi præmitteremus : deinde , in secunda parte agemus de earundem humanarum actionum Principiis tum internis cum externis : denique , de ipsis humanis actionibus dicemus in tertia parte ; ubi de Passionibus animi , tum de Virtutibus ac Vitiis , pertractabimus.

*Ethicæ
tres partes.*

1.

2.

3.

Prima

Prima pars Ethicæ , De Beatitudine.

Præfatio.

*Hujus
partis
tractatus
duplex.*

Um Beatitudo sit finis humanarum actionum ultimus , atque adeo omnis humana actio sit propter finem , finis autem bonum quoddam sit ; doctrinæ ratio postulat , ut paulo post acturi de Felicitate , prius de Bono ac Fine differamus. Sicque hujus primæ partis duo erunt tractatus : prior , de bono & fine ; posterior vero , de ipsa felicitate seu beatitudine humana.

Prior Tractatus hujus partis ,

De Bono & Fine.

Quia Finis species quædam est Boni , idcirco prius de bono quam de fine agendum est : Quare prior hujus tractatus disputatio de bono , posterior vero de fine instituetur.

Prior Disputatio hujus Tractatus ,

De Bono.

Quæst. I.

Quid sit Bonum.

Boni definitio.

B Onum à veteribus recte definitum fuisse , Id quod omnia appetunt , scribit Aristoteles in ipso limine lib. 1. Ethicorum ad Nicomachum. Quam boni definitionem , vel potius descriptionem , ut intelligas , notandum est hic , quod alibi fusius explicabitur , Bonum quia bonum , ex sua ratione formali , significare relationem convenientiæ ; quandoquidem bonum est objectum appetitus , & unumquodque eatenus appetitur

appetit quatenus conveniens est, aut saltem tale esse existimatur: quam quidem convenientiam sequitur appetibilitas, uti propria boni affectio, sese habens ad bonum ut ad colorem visibilitas. Quare si bonum ex sua formali ratione spectetur, definiendum erit, Id quod cuique conveniens est: si vero spectetur ratione præcipuæ proprietatis, quæ est appetibilitas, recte describetur, Id quod omnia appetunt. Posset etiam ratione aliarum ipsius proprietatum aliter describi; ut si dicatur, Id quod natura sui diffusivum est, &c. Et licet supradicta boni descriptio singulis bonis primo non competat, quia non omnia quodvis particulare bonum appetunt; bono tamen in communi proculdubio convenit, hoc enim expetunt omnia, cum in singulis bonis, quæ res quæque optant, includatur: deinde etiam secundo bonis particulare simul collectivè sumptis competit, quatenus unaquæque res appetit suum bonum, & bonum cuiusque est id quod unumquodque appetit. Adde etiam, eandem descriptionem adaptari posse Summo bono: Cum enim omnibus rebus congenita sit proclivitas in bonum, & omne bonum quædam sit summi boni participatio, necesse est ut omnia saltem virtute & implicite in summum bonum tendant; quare ipsum optime definiri poterit, Quod omnia appetunt.

Alia Boni definitio.
D. Dionysius.
nys. c. 4.
De Div. nom.

Quomodo omnia summum bonum appetant.

Quæstio I I.

Quonam pacto res ferantur in bonum.

Ferri in bonum nihil aliud est quam appetere bonum: Unde facile est intelligere, omnia appetitu aliquo in bonum tendere, cum bonum sit quod omnia appetunt. Jam vero quonam appetitu unumquodque in illud feratur quæstio est. Cui ut satisfiat, notandum est primo, appetitum aut esse Innatum, aut Ellicitum. Innatus est propensio unicuique rei à natura congenita, qua unumquodque ad id quod sibi conveniens

Appetitus Innatus.

Elicitus. veniens est inclinatur : Elicitus est ipse appetendi actus , præsertim is qui in animantibus præeunte aliqua cognitione contingit. Secundo notandum est , appetitum innatum triplicem esse ; nempe , Naturalem , Animalem seu sensitivum , & Rationalem seu intellectivum. Naturalis dicitur , quo unaquæque res absque ulla notitia inclinatur ad id quod sibi conveniens est ; qualis reperitur etiam in rebus inanimatis & sensus expertibus , verbi gratia , in lapide inferiorem locum , tanquam naturæ suæ congruentem , appetente. Animalis seu sensitivus est ille , quo res inclinatur in id quod sibi conveniens est , præeunte notitia sensus ; qui in solis animantibus reperitur , distribuiturque in Irascibilem & Concupiscibilem (de quibus in progressu dicemus :) quo genere appetitus equus urgente fame paltum expetit. Denique , Rationalis seu Intellectivus ille est , quo res appetit bonum sibi conveniens , prævia notitia intellectus : qui appetitus est ipsa voluntas , nec ulli animantium generi præterquam homini competit. Hoc genere appetitus homo in id quod rectum honestumque est inclinatur.

**Solvitur
questio
proposita.**

Quibus positis , ad quæstionem propositam respondetur , Ea quæ cognitione carent solo naturali appetitu in bonum ferri : bruta vero , quæ cognitione sensuum prædita sunt , non tantum naturali , sed etiam animali seu sensitivo appetitu duci in bonum : denique homines , qui intellectiva cognitione dotati sunt , non tantum naturali & sensitivo , sed præterea rationali seu intellectivo appetitu bonum appetere.

Nota 1. Quo loco nota , naturalem appetitum improprie dici appetitum ; sed potius appellari naturæ propensionem & naturalem potentiam : sicut etiam in brutis , ipse etiam animalis appetitus sæpenumero naturalis instinctus solet appellari. **Nota etiam** , in homine rationalem appetitum posse ferri in objectum appetitus sensitivi , nempe in bonum jucundum & utile ; licet appetitus sensitivus non possit ferri in bonum honestum , quod est objectum peculiare rationalis appetitus.

tus. Cujus rei ratio est, quod rationalis appetitus eminenter contineat tum sensitivum cum naturalem appetitum, quemadmodum anima ipsa rationalis tum sensitivam cum vegetantem eminenti quadam ratione continet. Ex his intelligere est, omnem appetitum esse inclinationem quandam in bonum. *Obiect. 1.*
 Objicies, Appetitum sensitivum in homine semper in malum propendere, juxta illud, *Proni sunt sensus Gen. 3.*
hominis in malum ab adolescentia sua. Unde & concupiscentia ipsa interdum ab Apostolo peccatum dicitur, quia & à peccato est & ad peccatum inclinatur. *21.*
 ideoque vulgo à Theologis *fomes peccati* dici consuevit. Sed occurro, ac dico, ideo appetitum sensitivum dici inclinari ad malum, quia cum feratur in bonum *Solut.*
 jucundum, sæpe accidit ut tale bonum rectæ rationi ac Divinæ legi adversetur, sicque ea ratione dicatur malum. Licet igitur appetitus sensitivus in ejusmodi malum inclinet, ideoque *peccatum & fomes peccati* vocetur; non propterea desinit ferri in bonum sibi conveniens, nempe in bonum jucundum ac delectabile.

Quæstio III.

Virum omnis appetitio feratur in bonum.

Sensus propositæ quæstionis est, An id omne quod *Quæstio-*
 actu appetitur sit bonum, ita ut malum qua *nis pro-*
 malum nunquam possit appeti. Et quidem difficultas *fit a sen-*
 non est de appetitu naturali, nec de sensitivo; sunt *sus aperi-*
 enim hæc appetituum genera ab Authore naturæ ad *tur.*
 bonum determinata: verum tota difficultas est de
 appetitu rationali, seu de voluntate, Utrum omnis
 ejus appetitio feratur in bonum, ita ut non possit vo-
 luntas pro sua libertate malum etiam ut malum ap-
 petere. Dico *malum ut malum*, seu *sub ratione mali*;
 neque enim dubium est eandem ferri posse in malum,
 quatenus tamen alicujus boni speciem præ se fert: sic
 enim voluntas ferri potest in malum inhonestum seu
 turpe,

turpe, quatenus illud idem bonum est jucundum seu delectabile, vel quatenus illud idem quod vere inhonestum est, speciem quandam habet apparentis honestatis.

Sententia de proposita quæst. tenenda probatur, Licet igitur non desint qui asserant, posse voluntatem appetere malum ut malum est, & è contra repudiare bonum etiam qua bonum est, nihilominus tamen perstandum est in opposita, eaque communi, sententia; quæ præculdubio est Aristotelis 8. Ethic. c. 2. & 1. Polit. cap. 1. & alibi: quam amplectitur ac probat D. Thomas 1. 2æ. qu. 8. art. 1. Ratio D. Thomæ est, *Quod appetitio nihil aliud sit quam rei appetentis ad aliud inclinatio, nihil autem inclinetur nisi ad aliquid sibi simile & conveniens*: quod est bonum. Deinde, si

1. voluntas ferri posset ad malum sub ratione mali, malum ut malum esset actu appetibile: quod plane repugnat; cum ipsa malitiæ ratio tollat convenientiam, qua sublata tollitur appetibilitas, quæ ex convenientia seu ex congruentia boni nascitur. Quod si malum ut sic non est appetibile, non potest intelligi quomodo possit appeti à voluntate quatenus tale. Si
2. objicias, Voluntatem esse liberam circa bonum & malum, ac proinde non tantum posse appetere bonum ut bonum, sed etiam malum ut malum: respon-

Objeç. deo, Libertatem voluntatis circa bonum & malum non esse libertatem Contrarietatis; quasi possit positive ferri appetendo in ipsa contraria, nempe in bonum & malum quatenus talia sunt; aut quasi possit contrariis actibus in bonum ferri, aut etiam in malum, verbi gratia, appetere bonum & repudiare bonum ut sic, aut etiam repudiare malum & illud idem ut malum appetere: sed esse libertatem Contradictionis, qua potest bonum velle aut non velle, item nolle seu actu repudiare malum, vel non nolle seu non actu repudiare; hoc est, Voluntatem tum circa bonum cum

Contra-diccionis. circa malum ut sic liberam esse quoad exercitium actus, quia potest circa illa actum aliquem exercere aut suspendere. Adde, quod libertas humanæ vol-

Nota.

luntatis

luntatis circa bonum & malum satis elucet in eo, quod possit velle bonum, & etiam velle malum quod in eodem genere non potest habere rationem boni: verbi gratia, potest voluntas ferri in objectum temperantiæ, quod habet rationem boni honesti; & præterea, in objectum intemperantiæ, quod habet rationem mali inhonesti, nec unquam potest habere rationem boni honesti, licet in illud feratur quatenus est bonum jucundum. Non est tamen propterea negandum, bonum & malum pertinere ad eandem appetendi facultatem, licet non ad eundem ejusdem facultatis actum: nam bonum pertinet ad voluntatem quatenus sub ea ratione ab ipsa potest appeti; malum vero, quatenus sub ea ratione ab eadem repudiari potest: quo modo verum & falsum ad eandem intelligendi facultatem pertinent. Quædam vero peccata dicuntur esse *ex malitia*; non quod in eis malum ut malum appetatur, sed quod illud bonum jucundum vel utile quod appetitur, non ignoretur esse aversum à Deo, aut à recta ratione alienum. Si dicas, Damnatos velle Deum non esse; velle quoque flagitia, quia norunt ea Deo displicere; item, desperatos homines mortem sibi optare; quæ omnia non nisi mali rationem habent: respondeo, Licet illa vere sint mala, illis tamen perditis animabus aut desperatis hominibus apparere bona, quatenus illa sibi convenire judicant, aut quatenus arbitrantur per illa se à majoribus malis liberari.

Bonum & malum ad eandem appetendi facultatem pertinent. Peccata ex malitia.

Object.

Solut.

Quæstio I V.

Quotuplex sit bonum.

BONUM in genere dividi potest, juxta S. Augustinum in Psal. 134. in *bonum à seipso*, & *bonum ab per Es-*
alio. Illud dicitur bonum per essentiam; qualis est solus Deus, juxta Domini sententiam Luc. 18. 19. *Nemo bonus, nisi solus Deus.* Hoc vero dicitur bonum per participationem: Quod quidem rursus

Bonum per Participati-
onem.

Quod 1.
Meta-
physi-
cum,
2. Physi-
cum,
3. Ethic-
cum :
Idque
I. Ani-
mi, Cor-
poris,
Fortunæ;
II. Hone-
stum,
Vtile, lu-
cundum.
I. part.
q. 5.
art. 6.

dividi potest in bonum transcendens seu Metaphysicum, quod cuique rei competit quatenus est aut esse potest; naturale seu Physicum, quod naturæ cujusque rei competit, ut, naturales cujusque rei Facultates & Potentiæ; Morale denique seu humanum, quod ab homine sponte ac libere potest appeti: Quod quidem ratione subjecti seu materiæ dividitur in bonum animi, ut Scientia; corporis, ut Sanitas; & fortunæ, ut Divitiæ: ratione vero finis, & magis proprie, ab Aristotele bonum idem morale dividitur in honestum, utile, & jucundum. Quam quidem celebrem boni partitionem in hunc ferme modum explicat S. Doctor. Unumquodque dicitur bonum prout appetibile est, seu quatenus est terminus appetitionis. Dicitur autem aliquid esse terminus appetitionis dupliciter: nempe, simpliciter, quod terminat motum appetitionis tanquam quid ultimum; vel secundum quid, quod terminat motum appetitionis tanquam medium quo ad ultimum itur. Jam vero si bonum simpliciter terminat appetitionem tanquam quid ultimum, vel se habet ut res quæ per se appetitur, diciturque bonum honestum; vel ut quies in re habita, diciturque bonum jucundum: quod si appetitionem secundum quid terminat tanquam quid medium, dicetur bonum utile. Itaque per bonum utile pervenitur ad honestum; ex cujus possessione nascitur jucundum. Ubi notandum, fieri posse ut idem bonum diversa consideratione dicatur honestum, utile, & jucundum: deinde, aliquid utile & jucundum dici posse non tantum ratione-sensus & corporis, sed etiam ratione animi: denique, bonum honestum dici absolute bonum morale seu bonum hominis; utile vero & jucundum, quatenus rectæ rationi conformantur.

Posterior Disputatio hujus Tractatus , De Fine.

Quæstio I.

An idem sit Finis & Bonum.

PROPOSITÆ quæstioni triplici conclusione sequenti
satisfiet.

I. Conclusio, Finis & Bonum non sunt idem ^{1. Conclusio}
formaliter; hoc est, Non est eadem formalis ratio boni ^{sio.}
quæ finis : quia bonum qua bonum significat rela-
tionem convenientiæ, at finis qua finis importat re-
lationem causæ finalis : unde Bonum definitur, Id
quod conveniens est ; Finis vero, Id cujus gratia cæ-
tera fiunt.

II. Conclusio, Finis & Bonum, si secundum ^{2. Conclusio}
actum spectentur, non sunt semper idem realiter ^{sio.}
quoad fundamenti reciprocationem, ut loquuntur.
Licet enim id quod est actu finis sit etiam actu bo-
num (cum nihil possit per modum causæ finalis aliud
movere, nisi sit bonum & conveniens) non tamen re-
ciproce, quicquid est actu bonum est etiam actu fi-
nis : multa enim sunt in se actu bona, & etiam cui-
piam convenientia, quæ quia ab eo non expetuntur,
non sunt actu finis respectu illius. Quo loco notan- ^{Nota.}
dum est, licet aliud bonum expetatur tanquam finis,
aliud vero tanquam id quod est ad finem ; nihilomi-
nus tamen id omne quod actu appetitur à re creata,
quatenus actu appetitur, esse causam actu finaliter
moventem ipsum appetitum : unde non tantum ^{Non tan-}
fines mediorum, sed etiam ipsa media vere dici pos- ^{tum fines,}
sunt causæ finales ipsius appetitus. Quod videtur ^{verum}
voluisse S. Thomas, i. z. quæst. i. passim, præsertim ^{etiam me-}
art. 4. ubi ait bonum habere rationem finis. Sicque ^{dia finali-}
non tantum omne quod est actu finis erit actu bo- ^{ter mo-}
num, sed etiam omne bonum quod actu expetitur ^{vent ap-}
erit actu finis ; saltem in rebus creatis : nam in Divi- ^{petitum.}
nis actibus ad intra id non potest esse.

3. Con-
clusio.

III. Conclusio, Finis & Bonum, si secundum potentiam spectentur, sunt idem reipsa quoad fundamenti reciprocationem: id est, Quicquid potest reddi bonum & conveniens respectu alicujus, licet fortasse tunc non sit illi actu bonum & conveniens, idem potest esse finis respectu illius, & ab ipso appeti; & reciproce, Quicquid potest ab aliquo expeti, & habere rationem finis comparatione alicujus, potest esse eidem bonum & conveniens, vel saltem ut tale apprehendi.

Quæstio II.

Utrum omnia agant propter finem.

Agere
propter
finem
dicitur
duplici-
ter.

DUobus modis dici potest aliquid agere propter finem. Primo quidem absolute, quod tendit in aliquem finem, sive quod alicujus rei gratia operatur, sive finem seu rem illam cognoscat, sive non; sive etiam in talem finem cognitum se dirigat, sive ab alio ad ipsum dirigatur. Altero modo, & quidem maxime proprie, id dicitur agere propter finem, quod ita illius gratia operatur & ad illum tendit, ut illum cognoscat, & ad illum se & sua dirigat. Hac præmissa distinctione, sequentibus conclusionibus proposita difficultas explicatur.

1. Conclu-
sio.

I. Conclusio, Si *agere propter finem* primo modo sumatur, omnia agunt propter finem. Ratio in promptu est; Quia omnia agentia dum operantur intendunt aliquod bonum, ad quod vel seipsa dirigunt, vel ab Authore naturæ diriguntur; ut patet inductione: operari autem hoc modo est absolute propter finem operari, cum ipsum bonum ad quod tendunt, seu quod appetunt ejusmodi agentia, sit finis seu finalis causa appetitivæ motionis illorum.

2. Conclu-
sio.

II. Conclusio, Si *agere propter finem* secundo modo sumatur, solius intellectualis creaturæ proprium est agere propter finem; quia ejusdem proprium est seipsam dirigere, utpote quæ sola inter cæteras creaturas

turas ſit ſuorum actuum domina, propter liberum arbitrium quo eſt prædita. At vero irrationalis creatura non nili ab alio mota tendit ad finem : ſive in ipſum tendat aliqua notitia præeunte, ut Bellua ; ſive nulla, ut Arbores & Elementa : tum quia non eſt domina ſuorum actuum, cum careat libero arbitrio, quæ eſt facultas voluntatis & rationis ; tum quia non cognoscit rationem finis, & ideo nihil in finem ordinare poteſt, ſed tantum ipſa in finem ordinatur.

Quo loco nota, licet belluæ nonnunquam cognoscant finem, id eſt, rem quam appetunt, non tamen cognoscunt rationem finis ; ac proinde non poſſunt ſe aut ſuos actus ad ipſum ordinare. Quod ſi objicias, Contrarium videri in quibuſdam animalibus, quæ videntur ſuos actus ad finem ordinare, cum media apta ad finem conſequendum eligant ac diſponant ; ut cum hirundo & nonnullæ aliæ aves nidos miro artificio, præſertim foetus parturiendi cauſa, exſtruunt : reſpondetur, Hæc & ſimilia ab illis animalibus præſtari, non quod finem prævideant ad quem ſuas actiones dirigant, aut quod noverint ſe commode finem aſſequi poſſe adhibendo hæc vel illa media, ſed naturali tantum inſtinctu ; ita ut hæc animalia, ſicut & cætera omnia rationis expertia, à Motore primo, id eſt à Deo, qui rerum omnium fines novit, impulſa in eundem dirigantur, eo modo quo ſagitta fertur in ſcopum à jaculatore directâ.

III. Concluſio, Omnis appetitio humana, ſeu ^{3. Concluſio.} appetitio hominis voluntaria, ſit propter finem. Raſio. tio eſt, Quia omnis ejuſmodi appetitio eſt boni, ut docuimus priori diſp. quæſt. 3. At bonum quod actu appetitur, eſt etiam actu finis, ex 2. concl. prioris qu. Quare nulla eſt ejuſmodi appetitio quæ non ſit propter finem. Ex quo etiam intelligis, appetitionem humanam, ſive verſetur circa media ſive circa finem mediorum, ſemper eſſe propter finem : quia omnis appetitio eſt propter id quod appetitur ; id autem quod appetitur eſt finis ipſius appetitionis. Qua-

*Finis
duplici-
ter di-
citur.*

re nihil absurdi est, si dicas ipsam appetitionem ultimi finis esse propter finem; imo, fruitionem ultimi finis objectivi, quæ dicitur beatitudo formalis, esse propter finem, nempe, propter ipsum ultimum finem objectivum, quæ dicitur beatitudo objectiva. Porro, cum Finis dupliciter dicatur, nempe, vel respectu mediorum quæ appeti solent in ordine ad ipsum, vel respectu ipsius motionis appetitivæ seu appetitionis, quam per modum causæ finalis excitat; quando dicimus hic, Omnem appetitionem esse propter finem, *finem* accipimus posteriori modo spectatum.

Quæstio III.

Sitne aliquis ultimus finis humanarum actionum.

*Finis alii
ultimi,
alii me-
dii.*

VARIA sunt finium genera: alii enim dicuntur ultimi, alii vero dicuntur medii. Et quidem ultimum unus est absolute ultimus; alii vero in certo genere ultimi, qui comparatione finis absolute ultimi dici possunt medii. Mediorum vero in certo aliquo genere alii sunt proximi, alii remotiores. Denique, finis absolute ultimus alius verus & natura sua talis, alius vero opinatus, quem quisque ad libitum sibi potest proponere. His præsuppositis, sit

**I Con-
clusio.**

I. Conclusio, Datur aliquis finis ultimus simpliciter & ex natura sua talis omnium actionum humanarum, qui idem est finis absolute ultimus cætera-

DEVS
*finis ultimi-
mus re-
rum om-
nium.*

rum omnium rerum; nempe **DEUS** Opt. Max. qui quoniam est primum movens absolute & simpliciter quod omnia creat, agit, & ordinat propter se, cum ipsum sit perfectissimum, idcirco idem ipse est finis ultimus propter quem sunt omnia, juxta illud, *Un-*

**Prov.
16 4.**

versa propter semetipsum operatus est Dominus. Unde etiam tenentur omnes homines, ubi usum rationis affectuti sunt, ipsum eundem finem ultimum suarum actionum sibi proponere: licet non soleant nec teneantur homines eundem finem actu sibi proponere in singulis suis actionibus: satis enim est quod illæ

Nota.

actiones

actiones potestate ac virtute in ipsum ultimum finem referantur ; quod fit cum aliquis ipsum suarum actionum finem ultimum sibi aliquando actu proposuit, nullamque alium deinceps sibi præfinivit.

II. Conclusio, Finis ultimus opinatus humana- 2. Con-
rum actionum non unus, sed varius ac multiplex est. clusio.

Neque enim eundem ultimum finem sibi proponunt homines improbi ; alii enim Honores, alii Divitias, alii Voluptates, tanquam finem ultimum, sibi proponunt. Fieri etiam potest, ut aliquis plures sibi fines ultimos proponat ; imo, modo unum sibi proponat, modo alterum : est enim in his finibus mira varietas & inconstantia, utpote qui pendent ex ipso hominum arbitrario delectu.

III. Conclusio, Omnes homines eundem finem 3. Con-
ultimum in genere & in confuso sibi proponunt, clusio.

nempe, Beatitudinem in genere, quamvis in singulis actionibus de illa non cogitent. Probatur ista conclusio ; quia quilibet homo in omnibus quæ agit expetit propriam perfectionem & beatitudinem ; sive eam colloctet in eo fine qui vere est ultimus, sive in eo qui vere non est talis, ut in honoribus, divitiis, &c.

IV. Conclusio, Cum quælibet actio humana, id est, libera, exercetur, necesse est eum qui operatur 4. Con-
de fine aliquo cogitare, sive ultimo quocunque, sive clusio.
medio, eoque vel proximo vel remotiore. Ut enim aliqua actio dicatur proprie fieri propter finem, debet ordinari in finem aliquem actu cognitum ab ipso operante (ut patet ex 2. concl. præcedentis qu.) sive finis ille sit objectum ipsius actionis, sive sit finis objecti, propter quem sc. actio versetur circa tale objectum.

Posterior Tractatus hujus partis, De ipsa Felicitate.

Beatitu-
do duo
plex.

Beatitudo seu felicitas humana, quæ *summum bonum*, seu *ultimus finis hominis*, dicitur, duplex vulgo assignatur; altera objectiva, altera formalis. Illa dicitur res quæ suum possessorem beatum facit; hæc vero dicitur hujusmodi rei perfecta possessio seu fructio. De utroque igitur genere felicitatis hoc posteriori tractatu differemus. In quo duas disputationes instituemus: priorem quidem de priori specie felicitatis, seu de beatitudine hominis objectiva; posteriorem vero de posteriori, seu de hominis formali beatitudine.

Prior Disputatio hujus Tractatus, De Beatitudine hominis Objectiva.

Quæstio I.

Quid sit, & qualis esse debeat hæc Beatitudo.

Beatitu-
do obje-
ctiva est
quid præ-
stantius
homine.

Beatitudo, proprie loquendo, formaliter est in ipso homine beato: nihilominus tamen bonum etiam illud seu finis in cujus fructione beatitudo illa formalis posita est, solet appellari beatitudo seu felicitas objectiva, quia nempe est objectum formalis & proprie dictæ felicitatis: quemadmodum conceptus objectivus dicitur objectum formalis & proprie dicti conceptus, qui in animo concipiente residet. Ex quo intelligis, beatitudinem objectivam esse aliquid aliud ab ipso homine, imo aliquid ipso homine præstantius; cum sit finis absolute ultimus propter quem homo est atque operatur; nihil autem esse vel operari debeat, nisi propter id quod seipso sit præstantius. Unde illa objectiva hominis felicitas dicitur esse *Summum bonum*, absolute, id est undequaque, per-

perfectum, quod nullius rei indigens, sibi que ipsi sufficiens, propter se tantum, & non propter aliud, sit summe appetibile. cujus summi boni desiderium est à natura ipsi homini insitum. Licet autem idem sint revera objectiva illa beatitudo & Finis absolute ultimi- *Idem dicitur Finis ultimus, & Beatitudo objectiva.* mus; ratione tamen aliqua differunt: *Finis ultimus* enim appellatur, quatenus est id cujus gratia omnia operamur; *beatitudo* vero *objectiva*, quatenus est id quo beati seu felices efficiuntur: Deinde, dicitur *finis ultimus* respectu quarumcunque rerum quæ ad ipsum natura sua ultimo referuntur; at vero appellatur *beatitudo objectiva* respectu earum duntaxat rerum quæ sunt capaces beatitudinis.

Quæstio II.

In quonam bonorum genere ponenda sit felicitas objectiva.

CONSTAT quidem ex præcedenti quæstione objectivam hominis felicitatem esse bonum aliquod summum, ac proinde summe ac propter se solum appetibile: quodnam autem illud sit, quæritur; seu, in quonam genere bonorum positum sit. Sunt autem in genere tria bonorum genera: nempe, bona externa, quæ vulgo bona *fortune* dicuntur, cujusmodi sunt Divitiæ & Honores, ad quas spectant Laus, Gloria, Potestas, & Autoritas; deinde bona *corporis*, sive insita sint, ut Sanitas, Robur, Pulchritudo, Voluptas, sive dissita sint, ut ea omnia quæ ad sensuum voluptatem pertinent; denique bona *animi*; eaque adhuc vel insita, ut Facultates, Habitus, Operationes, vel dissita, nempe ea omnia quorum cognitione vel amore animus delectatur. Quibus positis, propositæ quæstioni sequentibus conclusionibus breviter respondetur.

I. Conclusio, Felicitas objectiva in bonis externis seu fortune non est ponenda: tum quia bona illa appetitum non explent; tum quia non sunt
propter

*Conclusio probatur 1.
2.*

3. propter se expetenda, sed propter usum; tum quia bona illa ignobiliore hominis parti, nempe corpori, subserviunt; tum quia non sunt in nostra potestate (neque enim cum volumus iis potimur, imo sæpe ab invitis dominis auferuntur;) tum quia pleraque ex iis, ut Honor, Laus, Gloria, pendent ex hominum falsa plerumque opinione & simulato ut plurimum favore.
- 4.
- 5.

2. Con-
clusio.
Probatur

1.

2.

3.

4.

3. Con-
clusio
probatur.

4. Con-
clusio
probatur.
Solutio
Dum
appetitur
hominis
explet.

I I. Conclusio, Felicitas objectiva non est ponenda in bonis corporis, sive in iis sive diffitis: tum quia bona illa appetitum hominis adhuc non satiant; tum quia non sunt propter se expetenda, cum omnis bona corporis habitudo ad bonum animæ referenda sit; tum quia non sunt in nostra potestate, neque enim cum volumus voluptate potimur, aut sani sumus, robusti, vel elegantes: adde, quod in plerisque id genus bonis à belluis superamur.

I I I. Conclusio, Felicitas objectiva non est ponenda in bonis animæ in iis. Cum enim illa sint Facultates, aut Habitus, aut Operationes; non potest primum in facultatibus aut habitibus collocari, cum facultates & habitus propter aliud expetantur, nempe propter operationes. Neque etiam in ipsa animæ operatione: nam vel ejusmodi operatio non erit præstantissima hominis operatio, vel erit. Si non sit præstantissima, sane in ea non videtur collocanda felicitas objectiva, quæ debet esse summum bonum, saltem in suo genere perfectissimum: si vero sit præstantissima & ultima in genere finis hominis operatio, sicque dici possit fortasse felicitas formalis; non tamen erit felicitas objectiva, quæ est objectum ipsius felicitatis formalis, quæque debet esse extra ipsum hominem, & aliquid ipso homine præstantius.

I V. Conclusio, In nullo alio diffito animi bono supradicta felicitas est collocanda, præterquam in Deo; cum in ipso solo summi boni conditiones omnes reperiantur, ac ipse solus inexplebilem hominis appetitum sua infinita bonitate ac perfectione ex-
plere

plere possit : Unde illud Augustini dictum , *Fecisti nos, Domine, ad te ; & ideo irrequietum est cor nostrum donec requiescat in te.*

Posterior Disputatio hujus Traëtatus , *De Formali hominis Beatitudine.*

Quæstio I.

Quid sit , & in quo posita sit ejusmodi beatitudo.

AGitur deinceps de Beatitudine proprie dicta , quæ in eo qui beatus dicitur insidet ; quæriturque primo, In quamam hominis parte aut facultate posita sit. Quo loco notandum , nos in hac quæstione loqui tantum de felicitate Naturali hominis cujusque privati, non vero de Supernaturali, aut de Politica seu Civili. Sit igitur

I. Conclusio , Formalis beatitudo in operatione animi ponenda est. Cum enim nihil sit in corpore cui laus ista debeatur, cum & ipsum corpus & quæcunque sunt in corpore insita, animo subserviant universa ; videndum si quid sit in animo quod formalem beatitudinem contineat. Cumque , si generatim loquamur , quicquid in animo est aut potentia sit , seu ingenita facultas, aut habitus, seu consuetudine parta & diuturnitate confirmata facilitas , aut operatio, seu elicitus à naturali facultate actus ; duo vero priora ad operationem tanquam ad finem referantur ; felicitas autem sit maxime propter se expetenda : concludendum est , felicitatem in aliqua eximia animi operatione collocandam esse. Et quoniam ex ejusmodi assidua operatione nascitur status quidam vitæ præstantissimus , hinc tradita est hæc beatitudinis descriptio à Boethio , *Status omnium bonorum aggregatione perfectus.* Ut autem ex ejusmodi operatione quis denominetur *felix* seu *beatus* , non est necesse ut in ea perpetuo occupetur ; sed satis est in ea versari

*1. Conclusio
explicatur.*

*In anima tria :
Facultas,
Habitus,
Operatio.*

*Formalis
beatitudinis
descriptio.*

uti ratio præscribit, & vitæ hujus ratio atque humana imbecillitas patitur.

2. *Conclusio.*

Duplex animi operatio. In utraque poni felicitatem. Probat
tur I.

2.

3.

3. *Conclusio.*

Ejus ratio.

II. Conclusio, In ea animi operatione ponenda est formalis beatitudo, per quam objectiva beatitudine seu summo bono (nempe D E O) perfecte, quantum patitur naturalis hominum conditio, fruimur. Ea autem animi operatio non una, sed duplex est; nempe, Contemplatio summi boni perfectissima, tum etiam ejusdem vehementissima Dilectio. Quod autem in utraque hac animi operatione posita sit fructio summi boni, non vero in alterutra tantum, probatur; Quia possessio seu fructio summi boni consistit in unionem quadam seu adhæensione cum summo bono: Atqui non sola contemplatio, verum etiam amor firmissimus est illius unionis nexus. Deinde, quemadmodum contemplatio amorem excitat, sic amor excitatus contemplationem juvat & promovet: Nam quo magis bonum aliquod per contemplationem nobis innotescit, eo magis in illius amorem exardescimus; & quo magis aliquid amamus, eo frequentius de ipso cogitamus, ac in ipsius contemplationem impensius incumbimus. Denique, si felicitas formaliter esset in sola actione intellectus, (ut volunt plerique) vel in solo actu voluntatis, (ut alii censent) non esset homo undequaque felix: nam quid, quæso, ad felicitatem prodest, amare summum bonum, si non nosset; aut nosse, si non ames?

III. Conclusio, Ad perfectionem accidentariam supradictæ beatitudinis desideratur sanitas corporis, aut certe morborum ac dolorum graviorum vacuitas. Ratio est, Quia animus, quamdiu in isto corporis ergastulo continetur, pendet ab optima illius habitudine, quo perfectius operetur: quo fit, ut dum aliquis acerbissimo aliquo dolore angitur, ægre possit contemplari, aut quodvis aliud rationis munus exsequi. Quare licet in bona corporis valetudine formalis felicitas non sit posita, siue illa tamen non potest essentialis felicitas obtineri: ita ut accidentaria quidem sit
 ad

ad prædictam felicitatem, sed tamen necessaria ; sicut applicatio ligni ad ignem necessaria est ad combustionem. Quod autem de valetudine corporis diximus, *Bona dici etiam potest de bonis externis : quorum mediocris copia juxta cujusque vitæ statum est ad felicitatem conservandam necessaria : neque enim is potest contemplationi & amoris rerum divinarum vacare, qui in comparandis rebus ad vitam necessariis cogitur occupari.* Itaque licet formalis beatitudo in bonis animi, & non in aliis essentialiter sit posita, à bonis tamen tum corporis cum fortunæ mediocribus, saltem conditionaliter pendet.

Porro virtutes, aut potius virtutum actiones, non tam sunt ipsa felicitas, quam rationes ad eam felicitatem de qua loquimur acquirendam, conservandam, ornandam atque promovendam conducibiles. Quod si opponas, Aristotelem docuisse 1. Ethic, cap. 7. felicitatem esse *actionem virtutis in vita perfecta* : respondetur, Aristotelem ibi assignasse finem ultimum seu felicitatem vitæ humanæ, non absolute spectatæ, sed quatenus practica est. Cum enim humanæ vitæ pars duplex sit, altera practica, altera contemplativa; quarum illa ad hanc refertur : hinc finis practicæ refertur ad finem contemplativæ ; ideoque finis practicæ non est finis absolute ultimus, seu potissima beatitudo formalis humanæ vitæ, quemadmodum finis contemplativæ partis, quæ ideo absolute dici potest beatitudo, seu felicitas formalis humanæ vitæ. Et de hac beatitudine locuti sumus in hac quaestione.

Quæstio II.

Quenam sit supernaturalis felicitas tum hujus cum alterius vitæ.

HAstenus de naturali beatitudine, quam naturæ viribus homo consequi potest, quamque solam philosophus Moralis ex instituto considerat, disserimus.

mus. Et quamvis supernaturalis beatitudo ad Theologiam pertineat, non alienum tamen erit à nostro instituto de hac supernaturali tam hujus quam futuræ vitæ beatitudine nonnullas assertiones Theologicas hic subjungere. Sit igitur

1. *Assertio.*

sio.

*Probat-
ur 1.*

2.

Nota.

Fruitio

*Dei quid
sit.*

I. Assertio, Supernaturalis beatitudo futuræ vitæ in clara Dei Visione, quæ fit maxime beneficio luminis gloriæ, simulque perfecta seu consummata ejus Dilectione, posita est. Est enim ejusmodi beatitudo perfectissima Dei fruitio, quæ absque clara ejusdem contemplatione & ejusdem dilectione consummata concipi nullo modo potest: Cum enim Deus simul sit suprema veritas ac bonitas infinita, non nisi cognitione perfectissima simul & ardentissimo amore possideri potest. Deinde, cum anima non nisi per suas facultates, intellectum & voluntatem, sit beata, necesse est ut in præstantissima utriusque illius facultatis actione suprema illa felicitas consistat: Tantaque est utriusque actionis necessitudo, ut ex illa pendeat prædictæ felicitatis perpetuitas atque constantia: dum enim beati summam illam veritatem simul ac bonitatem revelata facie speculantur, non possunt non perpetuo in illam oculos animi intendere. Quo loco adverte, fruirionem nihil esse diversum ab illa Dei beatifica tum contemplatione cum dilectione; delectationem vero quæ ex illa fruitione consequitur, non esse ipsam essentialem beatitudinem, sed potius beatitudinis effectum, simulque ipsius complementum ac veluti condimentum.

2. *Assertio.*

sio.

*Deus perfectius in
hac vita diligitur
quam cognoscitur.*

II. Assertio, Supernaturalis beatitudo præsentis vitæ, præsertim contemplativæ, posita est in supernaturali Dei tum Cognitione, quæ pendet maxime ex dono sapientiæ, cum etiam Amore, qui oritur ex charitate: & quidem potissimum in Amore seu Dilectione, quia Deus perfectius in hac vita diligitur quam cognoscitur: Videmus enim nunc per speciem in enigmate, inquit Apostolus 1. ad Cor. 13. 12. Ubi cum tria hæc præcipua præsentis vitæ charif-

mata

mata inter se contulisset, nempe Fidem, Spem, & Charitatem, sic tandem concludit, *Nunc autem tria hæc, Fides, Spes, Charitas: major autem horum est Charitas.* Adde etiam, beatitudinem hujus vitæ in Sacris literis, ut Matth. 5. maxime spectari in ordine ad futuram, quatenus quædam est ad illam via: hanc autem viam vitæ sternunt maxime actus meritorii, quos partim elicit partim imperat charitas. Ex quo intelligere est, cum ejusmodi actus charitatis ut plurimum sint laboriosi propter carnis rebelles motus, & frequentes dæmonum impugnationes, felicitatem hujus vitæ supernaturalem non esse omnibus suis numeris absolutam; sed sic appellari, quia est via ad veram, omnibus bonis & cumulatissimam & certissimam. Neque obstat quod voluntas, in qua insidet charitas, secundum gradum ordinemque naturæ minus perfecta sit quam intellectus: fat enim est, eam perfectiorem esse secundum gratiæ donum ac rationem tendendi per actiones meritorias ad cœlestem patriam & Dei visionem, tanquam ad ultimum terminum intellectualis creaturæ. Sed hæc de Beatitudine tum objectiva tum formali, eaque naturali & supernaturali, satis: Sicque finis inpositus sit primæ huic Mōralis philosophiæ parti.

*Felicitas
superna-
turalis*

*hujus
vite non
est inte-
gra.*

*Tacite
objectioni
occurritur.*

Secunda pars Ethicæ,

De Principiis humanarum actionum.

Præfatio.

Uoniam principia humanarum actionum sunt in duplici differentia; alia quidem interna, ut Potentiæ naturales, & Habitus acquisiti, alia externa, nempe Objectum seu Finis, & Causa movens Effective, ut Deus, Angeli, Dæmones, Homines; idcirco hujus partis duo erunt tractatus:

*Principia
humana-
rum a-
ctionum
interna
vel ex-
terna.*

prior quidem de principiis Internis humanarum actionum, posterior de principiis Externis earundem.

**Prior Tractatus hujus partis ,
De Principiis Internis humanarum
actionum.**

*Prin-
cipia
actionum
humana-
rum in-
terna
sunt du-
plici
generis,*

CUm interna actionum humanarum principia sint vel à natura congenita , ut potentia , vel acquisita, ut habitus ; idcirco hujus tractatus duæ futurae sunt disputationes ; prior de principiis humanarum actionum congenitis , posterior vero de principiis earundem acquisitis. Et licet omnes, tum cognoscitivæ cum appetitivæ, facultates homini à natura congenitæ dici possint aliqua ratione principia humanarum actionum ; duæ tamen sunt præcipuæ , æque rationales potentia, quæ id sibi peculiari jure posunt arrogare , quarum altera est cognoscitiva, altera appetitiva, Intellectus nempe & Voluntas : ad quas revocari possunt tum Phantasia, quæ intellectui, cum Appetitus sensitivus , qui voluntati respondet : idcirco de utraque illa rationali potentia præsertim agendum est in ista priori disputatione ; ubi etiam de Libero arbitrio , quæ utriusque potentia facultas dicitur à D. Thoma, differemus.

**Prior Disputatio hujus Tractatus,
De Principiis internis humanarum actionum
à natura Congenitis.**

Quæstio I.

*Quomodo Intellectus dicatur principium humanarum
actionum ; & , An moveat Voluntatem , simul-
que à Voluntate moveatur.*

PROPOSITA quæstioni , quæ tres continet difficultates, tribus sequentibus conclusionibus satisfacere conabimur.

I. Con.

I. Conclusio, Intellectus dicitur principium humanarum actionum, non tantum quia est facultas cuius actiones elicitæ possunt esse humanæ, hoc est voluntariæ seu liberæ; sed etiam maxime, quia ut actio aliqua etiani alterius facultatis ab intellectu dicatur humana seu voluntaria, prærequiritur ad eam concursus ipsius intellectus, hoc modo nempe, ut res circa quam versatur humana actio, sit ab ipsa rationali facultate cognita: neque enim libere circa id versari possumus quod à ratione perceptum non fuerit; & sicut nihil in genere est volitum nisi cognitum, sic nihil est libere volitum nisi ab intellectu cognitum. Si quæras an intellectus etiam effective concurrat ad eliciendos quosvis actus humanos, respondetur, Hoc videri valde probabile, licet pars opposita sua probabilitate non careat.

1. *Conclusio.*

Dub.

Resp.

II. Conclusio, Intellectus movet voluntatem quoad speciem actus, ut loquuntur; id est, non tantum intellectus dicitur movere voluntatem, quia nulla potest esse actio voluntatis nisi præcesserit actio intellectus tanquam conditio præsupponenda (quod non satis esset ut intellectus diceretur movere voluntatem;) sed etiam & maxime in quantum intellectus per antecedentem objecti seu finis notitiam, est causa cur sequatur talis vel talis actio voluntatis. Quod ut intelligas, nota, moveri facultatem animæ ab aliquo, nihil esse quam ab illo de potentia in actum exferi. Cumque dupliciter facultas animæ dicatur esse in potentia: nimirum, vel ad eliciendum vel non eliciendum actum, quod vocatur *esse in potentia* quoad exercitium actus; vel quoad hoc vel illud, seu hoc vel illo modo agendū, id est, quoad producendum actum hujus vel illius speciei, quod dici solet *esse in potentia* quoad specificationem actus: hinc eadem facultas duobus modis indiget movente à quo ad actum educatur; uno quoad exercitium actus, altero quoad determinationem illius. Hoc igitur loco asserimus voluntatē ab intellectu moveri quoad speciem actus,

2. *Conclusio.*

Quid sit, facultatem animæ moventem ab aliquo.

moveretur ab intellectu quoad speciem actus.

quia intellectus proponit voluntati objectum à quo tanquam à principio formali externo actus voluntatis speciem sumunt. Ubi adverte, bonum cognitum non solum sese habere ad actus voluntatis ut causam formalem externam, prout illis tanquam terminus ad quem referuntur speciem tribuit; sed etiam ut finem, quatenus motu metaphorico allicit voluntatem.

3. Con-
clusio.
Intelle-
ctum
moveri à
volun-
tate.

III. Conclusio, Intellectus quoad exercitium movetur à voluntate in suis actibus liberis. Experimur enim nos animum nostrum applicare ad aliquid cognoscendum, vel ab ipso retrahere, cum volumus. Adde, quod principium agendi, ac proinde intelligendi, est finis; cum omne agens gratia finis operetur: atqui bonum in commune, quod habet rationem finis omnium actuum humanorum in genere, est objectum voluntatis: ideoque pertinet ad voluntatem movere alias potentias animæ ad suos actus, ac proinde intellectum. Semper enim ars vel potentia ad quam pertinet finis universalis movet ad agendum artem vel potentiam ad quam pertinet finis particularis sub illo universali comprehensus; sicut dux, qui intendit bonum commune, scilicet ordinem totius exercitus, movet suo imperio aliquem ex tribunis, qui intendit ordinem unius aciei. Atqui finis actionum intellectus continetur sub fine seu objecto voluntatis; quod est bonum in communi, ac bonum totius suppositi. Verum obijcies, Voluntas nihil appetit nisi quod ei ab intellectu repræsentatur: igitur, si ut intellectus actum suum eliciat, & voluntati aliquid proponat, debet prius à voluntate moveri, dabitur in actionibus voluntatis & intellectus infinita progressio; siquidem omnem actionem voluntatis antecedit actio intellectus, & omnem actionem intellectus actio voluntatis, nullusque dari poterit actus quem non præcesserit alius. Respondetur, Dari aliquem actum ad quem eliciendum intellectus non movetur à voluntate,

Objez.

Resp.

tate, proindeque non omnem actum intellectus præcedi ab actu voluntatis. Nam in supradicto progressu deveniendum est ad aliquem actum, ad quem intellectus ab objecto, solius phantasmatis interventu, non libere sed necessario moveatur, ad quem proinde non oportet concurrere voluntatem. Obijcies rursus, *Object.* Si intellectus voluntatem moveat, idemque a voluntate moveatur, idem respectu ejusdem erit movens & motum: quod plane absurdum est. Respondeo primo, Non esse absurdum, idem respectu ejusdem esse *1. Solutio.* movens & motum in diverso genere causæ: finis enim est id quod ab agente fit, & tamen idem movet agens ad operandum. Atqui in re proposita intellectus movet voluntatem in genere causæ formalis externæ, voluntas vero intellectum in genere causæ efficientis & finalis. Secundo respondeo, Idem respectu ejusdem, etiam in eodem genere causæ, esse movens & motum respectu diversorum actuum; ut contingit in re proposita: verbi gratia, Movet voluntas intellectum ad deliberandum judiciumque ferendum de pharmaco; intellectus vero per hanc actionem non concurrat cum voluntate ad ipsummet actum quo eum voluntas movit, sed ad alium, nempe ad electionem pharmaci, quod ei ut conveniens ad obtinendum valetudinem repræsentat.

Quæstio II.

Quomodo Voluntas moveat inferiores Potentias.

Superiori quæstione explicatum est, quomodo intellectus, quæ est facultas superior, moveatur à voluntate. Nunc vero explicandum est, quomodo inferiores potentia quæ illius imperio subsunt, nempe facultates sensitivæ, ab ipsa moveantur, & quale sit in eas voluntatis imperium. Notandum autem est inprimis, Non omnes inferiores animæ facultates in homine voluntatis imperio subesse. Nam ex quâ *Notandum I.* gradu vegetandi sequuntur, cum sint omnino naturales, nullo modo rationis participes esse possunt.

1 Ethic.
cap. 15.

2,
Impe-
rium
Despoti-
cum,
Politi-
cum.

3,
Facult.
anima
triplex;
Cognosci-
tiva, Ap-
petitiva,
Locomo-
tiva.

1. Con-
clusio.

Quid sit
concurfus
volunta-
tis.

2. Con-
clusio.

ita ut ne quidem rationis imperio subsint : At vero potentia sensitiva quæ gradum sentiendi consequuntur, etsi proprie loquendo rationis sint expertes, nihilominus tamen eatenus ab Aristotele dicuntur *participes rationis, quatenus aptæ natæ sunt imperio rationis obtemperare*. Notandum est secundo, Imperium esse duplex : alterum despoticum seu herile, quo herus seu dominus imperat servis, qui facultatem resistendi non habent, cum nullo modo sint sui juris; alterum politicum seu civile, quo princeps reipublicæ imperat civibus, qui licet ejus edictis obediant, attamen cum liberi sint, aliquid suum habent quo ejus imperio resistere valeant. Denique notandum est, Partis animæ sensitivæ tres esse præcipuas facultates in genere : nempe, cognoscitivam, quæ omnes sensus tum internos cum externos complectitur; appetitivam, quæ utrumque appetitum, concupiscibilem nempe & irascibilem, continet; denique locomotivam, quæ in membris, externis præsertim, residet. His præmissis, propositæ quæstioni sequentibus conclusionibus satisfiet.

I. Conclusio, Voluntas movet active reliquas animæ potentias quæ illius imperio subduntur, concurrendo cum illis tanquam causa universalior; ita ut ex potentia cum qua voluntas concurrit & ex ipsa voluntate fiat una integra causa, à qua una eademque numero actio manat. Ex quo intelligis, actionem qua voluntas formaliter movet alias potentias, esse transeuntem; neque enim distinguitur ab actione elicitā aliarum potentiarum, quæ respectu voluntatis dicitur *imperata* : Præterea, concursus illum voluntatis interdum esse spirituales, nempe, cum voluntas concurrit cum potentia spirituali, ut cum intellectu; aliquando vero materiales, nempe, cum voluntas concurrit cum potentia corporea seu inhaerente organo corporeo, ut cum imaginatione, vel appetitu sensitivo.

II. Conclusio, Voluntas movet sensus internos imperio

quoad motum spontaneum illis convenientem, imperio plane despotico citra ullam repugnantiam. Cur autem dispar sit obtemperandi ratio in membris corporis & in appetitu sensitivo, constat ex eo quod facultas appetitiva est magis sui juris quam facultas motrix membrorum externorum: sequitur quidem illa naturaliter facultatem apprehensivam, nempe imaginationem seu phantasiam, quæ judicio rationis saepenumero contrariatur; at vero facultas motrix membrorum spontanea immediate sequi potest imperium rationis, licet ut plurimum id fiat etiam interventu appetitus sensitivi. Si quæras, an membra externa moveri possint nonnunquam à solo appetitu sensitivo, absque ullo voluntatis imperio; respondeo, Id posse contingere: cum sit admodum verisimile, motus quosdam membrorum repentinos non semper provenire à voluntate etiam indeliberata, sed nonnunquam à solo appetitu; ut cum aliquis natura biliosus ex subita appetitione vindictæ manum effert ad lædendum.

Dub.

Resp.

Quæstio III.

Utrum appetitus sensitivus moveat voluntatem.

NON est hic quod de phantasia aut æstimatoria quicquam seorsum dicatur: neque enim sensus illi absque aliqua motione appetitus sensitivi voluntatem movere queunt; neque etiam ipse appetitus voluntatem allicit, nisi ipse prævia sensus interni apprehensione prius excitetur. Itaque proposita quæstio triplici conclusione explicatur.

1. Conclusio.

Jac. 1.

25.

2. Conclusio.

I. Conclusio, Appetitus aliqua ratione movet voluntatem. Experimur enim motum appetitus inclinare ad se voluntatem, juxta illud, *Vnusquisque tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus.*

II. Conclusio, Appetitus non movet voluntatem imperando: cum facultas inferior & corporis organo affixa non habeat imperium vel dominium in potentiam superiorem & immaterialem.

III. Con-

III. Conclusio, Appetitus movet voluntatem in-
directe & mediate, ut scribit D. Thomas, ex parte
objecti, hoc est (ut ipsemet explicat) interventu noti-
tiæ intellectivæ quæ objectum amplectendum aut de-
clinandum proponit. Passio enim appetitus est in
causa cur intellectus hoc vel illo modo aliter atque
aliter de re judicet; quo fit ut voluntas quæ sequitur ju-
diciu[m] intellectus, idem sæpe velit aut repudiet quod
ipse appetitus. Potest autem adeo esse vehemens ap-
petitus, ut omnino rationis usum absorbeat, sicque
necessario trahat voluntatem; quamvis id semper fiat
interveniente judicio rationis, sed perturbato. Tur-
bat autem ac pervertit omnino judiciu[m] rationis ap-
petitus affectio, cum ei deliberandi facultatem adi-
mit, dum cogit ipsum intellectum statim cogitare de
objecto passionis. Unde motus voluntatis qui ex tali
judicio perturbato sequuntur, dicuntur *indeliberati*.

Quæstio IV.

*Quomodo Voluntas liberum sit agendi principium :
Vbi, de libero arbitrio.*

Quoniam liberum arbitrium censetur esse proxi-
mum & immediatum principium humanarum
actionum, quæ eatenus humanæ seu liberæ dicuntur,
quatenus à libero arbitrio proficiuntur; idcirco hoc
loco nonnullæ difficultates de libero arbitrio expli-
candæ sunt.

I. Quid sit liberum arbitrium. Respondetur, Li-
cet ex vi nominis significet actum quendam rationis
imperatum à voluntate (cum *arbitrari* nihil aliud sit
quam de re aliqua deliberare, aut de ipsa probabiliter
judicare;) nihilominus tamen communiter apud Phi-
losophos & Theologos significat potentiam seu fa-
cultatem hominis electivam, nempe ipsam volunta-
tem, quatenus circa suos actus libera est. Quare non
male ex doctrina D. Thomæ sic describi potest libe-
rum arbitrium; Potestas libera eligendi ex iis quæ
ad

3. Conclu-
sio.
Vehe-
mens
passio ju-
diciu[m]
rationis
pervertit.

I. Diffi-
cultas,
Quid sit
liberum
arbi-
trium.

I. p. qu.
33.
Ejus de-
scriptio.

ad finem conducunt unum præ alio, aut unum idem
que acceptandi vel respuendi : vel brevius ; Voluntas
libera quatenus libera. Ut autem planius intelligatur
quænam sit illa voluntatis libertas quæ ad formalem
rationem liberi arbitrii pertinet, notandum est, *Libertatem*, sicut & *liberum*, dupliciter accipi: primo, ut dicitur à verbo *libero*, opponiturque *Servituti* ; quæ appellari potest *libertas conditionis* : secundo, ut deducitur à verbo *liber*, diciturque potest *libertas appetitionis*. Quo modo dupliciter adhuc sumitur : primo, ut opponitur *Coactioni*, diciturque *libertas à coactione*; qualis reperitur in spontaneis motibus non tantum hominum sed etiam belluarum ; secundo, ut opponitur *Necessitati*, diciturque *libertas à necessitate* ; qualis reperitur in actionibus humanis seu proprie liberis. Notandum secundo, libertatem non tantum reperiri formaliter in iplis actionibus, sed etiam & quidem primario in ipsa potentia seu facultate appetitiva à qua ejusmodi actiones liberæ eliciuntur vel imperantur. Libertas igitur quæ formaliter est in voluntate, quæque necessario desideratur ad constituendum liberum arbitrium, est libertas à necessitate : Quæ vulgo duplex constituitur : altera contradictionis, seu quoad exercitium actus ; altera contrarietatis, seu quoad specificationem actus. Notandum tertio, Illud agens dici liberum hoc postremo genere libertatis, quod politis omnibus requisitis ad agendum potest agere & non agere, aut ita unum agere ut contrarium agere possit ; ita ut non tantum non cogatur, sed etiam à nullo necessario determinetur ad agendum aut non agendum præterquam à seipso.

Nota 1.
Libe-
rum &
libertas
dupliciter
accipiuntur.

Nota 2.

Libertas
voluntatis
quænam
sit &
quotu-
plex.

Nota 3.

2. Diffi-
cultas. Li-
rum arbi-
trium
idem cum
voluntate
realiter
ab eadem
differt
conceptu
quodam
formali.

II. Difficultas est, qui differat liberum arbitrium ab intellectu & voluntate. Respondetur, Esse idem realiter cum voluntate (ut probat D. Thomas, 1. p. q. 83. art. 4. quia est ejusdem potentia velle & eligere : at voluntas est finis, qui propter se appetitur ; liberum arbitrium est mediorum ad finem, quæ cadunt sub electionem) distinguunt tamen conceptu ali-

quo

quo formali, quatenus voluntas qua voluntas se ad plura extendit quam liberum arbitrium, nempe ad actus quosdam non liberos, ad quos liberum arbitrium non pertingit. Itaque cum voluntas ab intellectu re ipsa & formaliter distinguatur, liberum autem arbitrium sit idem realiter cum ipsa voluntate, facile est intelligere, ipsum non formaliter modo, sed etiam realiter ab intellectu distingui. Ut autem intelligas quomodo liberum arbitrium ab intellectu seu ratione dependeat, sciendum est, Liberum arbitrium, sicut & ipsum libertatem voluntatis, duobus modis spectari posse; 1. quoad potentiam seu habitum, 2. quoad actum seu usum. Si igitur priori modo spectetur, nullo modo pendet ab intellectu, sed à solo Creatore Deo, qui ad maiorem sui gloriam principium illud agendi libere rationali creaturæ indidit: Si autem posteriori modo spectetur, sic sane pendet ab intellectu seu ratione; quia non potest facultas libera in actum exseri, nisi præcedat rationis iudicium aliquod, à quo etiam nomen ipsum liberi arbitrii accepit. Atque isto sensu D. Thomas 1. 2. q. 2. art. 2. ait, *Est utri-*

Quomodo à ratione dependeat.

usque potentie, rationis nempe & voluntatis, facultas.

III. Difficultas est, An vere detur supra descripta libertas humani arbitrii; seu, An homo vere sit præditus supradicto libero arbitrio, ita ut verum habeat in suos actus dominium. Respondetur, Ita esse, quia id fides orthodoxa docet, tum ex variis sacrae Scripturæ locis; Gen. 4. 7. *Nonne si bene egeris, &c.* probatur, Jos. 24. 15. *Optio vobis datur: eligite hodie quod placet,* &c. Eccles. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui,* & paulo post, *Apposuit*

3. Difficultas. Hominem esse liberi arbitrii. 1. Auctoritate.

Apposuit tibi aquam & ignem : ad quod volueris porrigere manum tuam, &c. tum ex œcumenicorum Conciliorum decretis, & novissime Concilii Tridentini sess. c. i. denique, ex multis sanctorum Patrum auctoritatibus. Nec fides tantum, verum etiam ratio & naturalis experientia idem docent. Et ut prætermittam paulo ante allatam D. Thomæ rationem; Ratio aliter duci posset ab injuria quæ naturæ humanæ, quam beluinae similem faciunt qui libertatem tollunt, & Deo quem iidem in homines injuriam faciunt, infertur.

2. Deinde, alia ratio duci potest ab ipsa peccati ratione implicat enim contradictionem, peccatum esse, & non
3. esse voluntarium & liberum. Adde, Superfluas fore admonitiones & adhortationes ad virtutem; inutilia fore capta de rebus agendis consilia: pœnas & supplicia injuste male agentibus esse imposita. Denique, etsi nulla esset ratio, ipsa tamen nos convincit experientia, qua experimur nos pleraque pro libito posse agere vel non agere.

4. *Difficultas.*

I V. Difficultas est, Ad quosnam actus se extendat libertas humani arbitrii. Repetendum est hic quod supra docuimus, Libertatem humani arbitrii proprie esse libertatem à necessitate: deinde, illam esse duplicem, nempe libertatem quoad exercitium actus, quæ potest dici libertas contradictionis; & libertatem quoad specificationem actus, quæ dici potest libertas contrarietatis. Quibus positis

Affertio
1.

Respondeo primo, Voluntatem in statu futura vitæ non esse liberam neque quoad exercitium neque quoad specificationem circa actum amoris Dei clare cogniti. Sicque actus ille non est liber, licet sit voluntarius, id est, à voluntate sponte, id est, non invito, elicitus. Ubi nota, quod necessitas illa non facit voluntatem deterius conditionis, quia non determinat indifferentiam voluntatis illam cogendo, sed potius complendo & perficiendo, cum proveniat ex perfectissima apprehensione objecti undequaue & summe boni.

Respon-

Respondeo secundo, Voluntatem in præsentis statu esse liberam quoad exercitium actus, circa quodcunque objectum; hoc est, Illam posse pro libito elicere vel suspendere actum circa quodcunque objectum etiam undequaque bonum: tum quia potest libere avertere animum à cogitatione talis objecti; tum quia perseverante etiam tali cogitatione, potest pro sua libertate suspendere actum volitionis vel amoris, idque propter defectum ipsius apprehensionis intellectivæ in statu præsentis vitæ.

Respondeo tertio, Voluntatem in hac vita non esse liberam quoad specificationem actus circa bonum in communi aut circa malum in communi; nec etiam circa id peculiare bonum quod nullam habet rationem mali, quale est Beatitudo; aut circa peculiare malum, si absque ulla ratione boni illi repræsentaretur. Id est, Voluntas potest quidem velle seu amplecti bonum in communi, similiterque bonum undequaque bonum, aut non velle, seu suspendere actum volitionis aut amoris circa illud bonum; sed non potest nolle positive, seu respuere, vel odisse: itemque voluntas potest nolle seu respuere vel odisse malum in communi, similiterque malum peculiare quod absque ulla ratione boni illi repræsentaretur, aut etiam non nolle, seu non respuere, vel non odisse; at non potest velle seu confectari vel amare tale malum.

Respondeo quarto, Voluntatem esse liberam non tantum quoad exercitium, sed etiam quoad specificationem actus circa bonum quodlibet in particulari, in quo potest aliqua ratio mali repræsentari, itemque circa malum in particulari, in quo potest aliqua ratio boni considerari. Quod sic accipiendum est, non tantum quia voluntas ita potest amare huiusmodi bonum, ut possit illud idem respuere vel odisse, quia in eo potest aliqua ratio mali spectari; sed etiam quia potest amare malum illi bono oppositum, quia in illo malo peculiari potest aliqua boni ratio spectari. Ex quo intelligis, libertatem contrarietatis

dupli-

Libertas duplicem assignari posse : unam quoad actum ipsum, cum contrarietas inter ipsos actus formaliter reperitur, qualis est inter Velle & Nolle positive, seu inter *Amplexi & Respuere*, inter *Amare & Odisse*; alteram quoad objectum, cum contrarietas non reperitur inter ipsos actus nisi ratione contrariorum objectorum, qualis est inter velle bonum aliquod peculiare, & velle malum illi bono oppositum : Ad quam revocari potest libertas Indifferentiæ circa plura bona, quæ ut sic non sunt contraria, sed tantum disparia; ut, posse velle hoc vel illud bonum.

5 *Difficultas.*

V. Difficultas est, Quale iudicium rationis requiratur ad usum liberi arbitrii. D. Thomas ejusque sectatores existimarunt, requiri semper iudicium aliquod practicum, à quo ita determinatur voluntas, ut illud statim & quidem infallibiliter sequatur : quod propterea vocant *iudicium practice practicum*; quod sine præiudicio liberi arbitrii fieri dicunt, eo quod tale iudicium sit liberum, id est, à libera voluntate imperatum. Verum quia illa opinio grandes & inexplicabiles patitur difficultates, probabilius est asserere ejusmodi iudicium practice practicum non esse necessarium ad usum liberi arbitrii; sed satis esse illud iudicium quo, pensatis omnibus, medium judicatur utile & aptum quod eligi possit : quod iudicium licet vere sit determinatum, posito tamen tali iudicio manet adhuc voluntas indeterminata, ita ut possit actum suspendere; quia per tale iudicium judicatur, ita hoc bonum esse eligibile, ut tamen non sit necessario eligibile.

Nota.

6. *Difficultas.*
Voluntas dum operatur quomodo dicitur libera.

VI. Difficultas est, An maneat liberum arbitrium in ipso actu; seu, An voluntas etiam dum operatur sit vere libera. Respondeo, Ita esse : alioqui nullus daretur actus liber nisi quatenus futurus esset; ac proinde nullum esset proprie meritum. Itaque voluntas in eodem instanti reali quo elicit actum, prius natura quam eliciat actum intelligitur habere potestatem ad eliciendum vel suspendendum actum : sicque in sensu

diviso

diviso voluntas etiam dum operatur censetur libera, licet in sensu composito dicatur necessario operari. Sed hæc de libero arbitrio satis, atque adeo de principiis internis congenitis actionum humanarum.

Posterior Disputatio hujus Tractatus :

De Principiis internis humanarum actionum Acquisitis; nempe, de Habitibus.

Quæstio I.

Quid sit habitus.

Habitum hoc loco accipimus quatenus pertinet ad primam speciem qualitatis, definiturque ab Aristotele 7. Ph. c. 3. *Dispositio perfecti ad optimum*, id est, dispositio subjecti integri & omnibus suis partibus ac facultatibus instructi ad optimum sui statum, qui in perfectissima ejus operatione præsertim consistit. *Definitio Habit.*
Habitibus autem sunt principia perfectissime operandi. Verum quia hæc definitio solis habitibus bonis competit, potest generalius & aptius definiri in hunc modum, Qualitas vel dispositio subjecti non dans ei primam facultatem operandi, sed conferens facultatem facilius ac determinatius operandi, quæ manet in subjecto, ipso etiam non operante. *Accuratior definitio.*
Qua definitione distinguitur habitus acquisitus, primo à naturali facultate, per quam confertur prima facultas operandi; deinde, ab habitibus infusis, qui conferunt facultatem operandi simpliciter; præterea, ab iis habitibus qui non sunt per se operativi, cujusmodi est Pulchritudo, Sanitas, &c. denique, ab actione, quæ non est potentia sed actus. Quod autem ejusmodi habitus concedendi sint voluntati in ordine ad actus morales, patet tum ex indeterminatione cum ex difficultate quam experitur voluntas in suis actibus: *Admittendos esse habitus, præ-*
esse est ut per aliquos habitus sibi superaddidos ad
D hos

hos potius quam ad illos actus inclinetur, atque etiam ad eosdem facilius & perfectius exercendos juvetur. Sic experimur, eum qui sibi comparavit habitum temperantiæ, proclivem esse ad actus temperantiæ, nec ullam in eis exercendis difficultatem pati; secus autem contingere in eo qui nondum sibi ejusmodi habitum comparavit. Quod si opponas, Oculum indeterminatum esse ad hos vel illos colores videndos; deinde etiam, sæpissime difficultatem pati, imo in errore labi circa objecta visibilia; nec tamen admitti habitum in oculo: respondetur, Hanc indeterminatorem & difficultatem non provenire ex ulla indispositione facultatis. Et quidem quod spectat ad indeterminatorem, satis tollitur per solam objecti præsentiam. Quod vero spectat ad difficultatem aut deceptionem; respondetur, Eam non oriri ex ulla repugnantia ipsius facultatis videndi, sed ex indispositione organi, vel indebito situ objecti, vel etiam ex indebita dispositione medii interjacentis inter organum & objectum. At indeterminatio voluntatis non tollitur ex sola præsentia objecti; quia objecto præsentem potest circa illud actum suspendere, imo etiam ad aliud se divertere: difficultas vero quam patitur, ex ipsiusmet voluntatis indispositione provenit.

Objec.

*Resp. ad
primam
partem
objectionis.*

Ad secundam.

Quæstio II.

*Quomodo acquirantur, deinde angeantur
morales habitus.*

ET si nonnulli habitus unico duntaxat actu acquiri possunt; ut in intellectu habitus Scientiæ unica demonstratione: nihilominus tamen permulti alii sunt qui partim ob inefficaciam actuum, partim ob resistantiam subjectorum non nisi frequenti eorundem actuum repetitione acquiri possunt; cujusmodi sunt morales habitus, qui propter præavam voluntatis inclinationem, & appetitus sensitivi rebellionem, non nisi repetitis actibus in ipsa voluntate procreantur.

Actus

Actus autem illi per quos habitus acquiruntur, debent esse ejus facultatis in qua recipiuntur: ut, quia Prudentia moralis est habitus in intellectu residens, idcirco non nisi per actus intellectivos procreatur: quia Justitia, Fortitudo, Temperantia, sunt habitus interni ipsius voluntatis, ideo non nisi actibus internis ipsius voluntatis acquiruntur.

Gravis autem hic difficultas oritur: Cum enim habitus illi morales simul ab omnibus illis actibus sui productione dependeant, ita ut singuli actus aliquid ad ipsum habitum producendum conferant, & quidem in genere causæ efficientis; quæritur jam, An omnes illi actus eodem modo se habeant ad habitum producendum.

Nonnulli arbitrantur, per priores actus tantum disponi facultatem ad recipiendum habitum; ultimum vero actum virtute præcedentium producere habitum. Alii in oppositum dicunt, per primum actum duntaxat totalem habitum produci; per actus vero subsequentes eundem jam productum confirmari & stabiliri, vel (ut loquuntur) radicari in subjecto. Verum probabilius arbitramur, neque per primum neque per ultimum actum duntaxat, sed per omnes & singulos collectivè sumptos produci habitum: Quo loco per *habitum* intelligimus dispositionem subjecto firmiter inhærentem. Quod igitur per primum duntaxat actum non producat ejusmodi habitus firmiter inhærens, satis constat experientia: Quod vero ultimus ille actus non sit expectandus, eadem constat experientia; cum ante ultimum actum, si jam plures actus virtus aliquis exercuerit, sentiat se non mediocriter ad eam virtutem sublati gravioribus difficultatibus inclinari. Adde, quod difficile esset assignare quis ille foret ultimus actus per quem habitus virtute præcedentium produceretur.

Quod spectat ad modum quo habitus augetur; constat quidem, repetitis actibus augeri: Verum cum actiones ad habitum comparatæ, aut sint remissæ,

*Dub.
Resp.*

aut æque intensæ, aut remissiores ipso habitu; quæstio est, an habitus non possit augeri nisi intensioribus actibus. Cui respondetur, Ita esse: Nam actiones remissæ habitum debilitant, æque intensæ fovant, sed intensiores augent. Quod igitur soli intensiores actus possint augere habitum, non vero remissiores aut æque intensi, probatur, quia (ut scribit Aristoteles l. De ortu & inter.) actio non fit à proportionem minoris inæqualitatis, sed à proportionem majoris inæqualitatis, id est, agens infirmius & debilius, aut æqualium virium, non agit in fortius aut æque forte, sed debet esse majoris virtutis quam sit id in quod agit. Quare non potest remissior actus agere in habitum intensiorem, seu ipsum perficere.

Quæstio III.

Quomodo habitus concurrant cum facultatibus ad operandum.

Quorundam sententia.

Probabilior sententia.

Quidam habitus non operativi.

Sunt qui licet ultro fateantur facultatem habitu instructam promptius & perfectius operari quam si eodem destitueretur, negant tamen habitum esse verum agendi principium, atque aiunt meram esse dispositionem subjecti, omnis efficientiæ expertem, ex qua tamen pendet major facultatis efficacia. Verum probabilius est, habitum simul cum facultate quam instruit effective concurrere ad eliciendum actum. Neque enim habitus dicitur tantum *dispositio perfecti*, id est, subjecti, sed dispositio subjecti *ad optimum*, nempe ad actum. Adde etiam, nullum fore discrimen inter habitus operativos & non-operativos, si nullus habitus esset verum agendi principium. Licet enim quidam sint habitus non-operativi, ut Pulchritudo, &c. alii tamen plerique & ferme omnes sunt operativi, ac proinde vera agendi principia. Et licet verum sit, totam actionem esse à facultate; non repugnat tamen, eandem simul esse ab habitu in eodem genere causæ subordinatæ: sicut idem opus totum pendet simul à manu artificis & à malleo. Instabis,

bis, habitum produci per actiones; ac proinde non *Obje-*
 posse esse principium seu causam effectivam earun-
 dem. Cui respondetur, habitum non posse esse effe-
 ctum simul & causam earundem numero actionum; *Solut.*
 sed posse dici respectu earundem specie: in quo nihil
 absurdi est; cum pluvia vaporibus primum excitata
 vapores rursum excitet, non quidem eosdem numero
 sed eosdem specie.

Quæstio I V.

Quomodo corrumpantur habitus.

CONSTAT quidem, intereunte subjecto proprio, habi-
 tum, sicut & quodvis aliud accidens, deperire; verbi
 gratia, si anima aut animæ facultates perirent, omnes
 quoque animæ aut ipsius facultatum habitus extin-
 guerentur: Certum etiam est, subjecto adhuc integro
 & superstite, habitum contrariis actibus ab ipso expel-
 li posse, id est, aboleri; verbi gratia, habitus iustitiæ in
 voluntate contractus, superstite ipsa voluntate, per
 actus iniustitiæ paulatim remittitur, tandemque
 prorsus interimitur. Verum difficultas est, an sola
 cessatione actuum idem habitus deperdi posset. Ex-
 perientia quidem compertum est, inertis otio virtu-
 tum habitus frangi paulatim ac debilitari: quod ta-
 men nonnulli subtiliter quoad usum non quoad sub-
 stantiam habitus interpretantur. Et certe si res ad vi-
 vum refecetur, non videtur posse habitum ipsum de-
 leri sola cessatione actus præcise considerata: Quare *Difficul-*
 cum aliqua virtus inertia & otio videtur languescere, *tas.*
 non tam habitus ipse virtutis deperditur, quam usus *Enoda-*
 ipsius habitus præpeditur, ob rebellionem appetitus *tur.*
 qui per ejusmodi virtutum inducias vires novas resu-
 mit. Adde etiam, vix fieri posse ut cessante alicujus
 virtutis actione oppositus illi habitus per occultos sal-
 tem & secretos ipsius voluntatis actus non produca-
 tur: sicque non per solam cessationem actus, sed per
 oppositum habitum prior ille virtutis habitus destrui-
 tur: Quia tamen actus illi sæpenumero adeo occulti
 sunt

sunt & taciti, ut eos ipse etiam in quo sunt non advertat; hinc fit ut deperditæ virtutis ruina soli inertiae & segnitiei tribuatur, quamvis revera per oppositum habitum destruat. Sed hæc de habitibus, atque adeo de principiis Internis actionum humanarum sive congenitis sive acquisitis, satis dicta sint. Superest ut de principiis earundem Externis sequenti tractatu differamus.

Posterior Tractatus hujus partis.

De principiis Externis actionum humanarum.

De quibusnam externis principiis actionum humanarum hic agatur.

ETI Finis & Bonum dici possint externa humanarum actionum principia in genere causæ finalis vel formalis externæ; non tamen de iis hoc loco agitur, cum jam de illis dictum sit in prima parte; sed tantum de iis quæ pertinent ad genus causæ efficientis, ut **DEUS**, Angeli, Dæmones. Et quoniam Deus aliter dicitur principium humanarum actionum quam angeli vel dæmones; quia ille nempe efficaciter movet, hi vero tantum suadent & excitant; hinc duas instituemus hujus tractatus disputationes; quarum prior erit de principio efficaciter movente, nempe Deo; posterior vero de principio excitante duntaxat, Angelo nempe & Dæmone.

Prior Disputatio hujus Tractatus.

De principio externo humanarum actionum efficaciter movente.

Quæstio I.

Quomodo DEVS dicatur principium externum humanarum actionum.

Deus principium humanarum actionum in duplici genere causæ.

NON tantum Deus dici potest principium externum humanarum actionum in genere causæ finalis, quatenus est finis objectivus cujus gratia omnes humanæ actiones elici debent; sed etiam in genere causæ

causæ efficientis : Quod quidem duobus modis intelligi potest; primo quidem, quatenus est causa quædam universalis quæ simul cum ipsa facultate libera influit in ipsius actum, seu effectivè concurrit ad actum libere eliciendum; secundo, quatenus est causa efficiens ipsius facultatis liberæ, potestque ipsam excitare seu movere ad actum eliciendum : Deum igitur *Afferitq.* utroque modo esse principium externum actionum humanarum asserimus. Et quidem Deum priori modo esse principium humanarum actionum probatur; Quia non tantum res, verum etiam rerum ipsarum *Prima* operationes tam naturales quam liberæ, pendent à *pars as-* Deo tanquam à prima simul & universali causa, qui *sertionis* propterea dicitur *operari omnia in omnibus.* Quare me- *probatur.* rito Durandi sententia tanquam minus in fide tuta *I Cor. 12. 6.* ab omnibus Theologis exploditur, asserentis Deum non alio influxu concurrere cum creaturis ad agendum, quam conservando illarum naturas & vires : Nam & ipsas quoque creaturarum operationes fovet, regit, moderatur, atque ad convenientem finem dirigit. Quod vero etiam posteriori modo Deus sit principium humanarum actionum, patet; Quia id censetur *Posterior* alicujus actionis externum principium quod proxi- *pars as-* mum seu intimum actionis principium excitat ad a- *sertionis* gendum : atqui eo modo se habet Deus ad actiones *probatur.* humanas, cum voluntatem, quæ est proximum ac intimum principium illarum, excitet ad agendum. Verum de utroque modo quo Deus dicitur principium humanarum actionum deinceps specialius dicendum est: & primum quidem, de priori, seu de concursu Dei cum libero arbitrio; secundo, de motione voluntatis à Deo.

Quæstio II.

Quomodo Deus concurrat cum voluntate ad actus humanos.

DDeum concurrere cum voluntate ad actus humanos, nihil aliud est, quam Deum ut causam

Ad actionem eliciendam concursus duplex requiritur.

Quis sit concursus Dei cum voluntate. Nota.

Coroll.

primam & universalem simul cum libero arbitrio tanquam cum causa secunda & particulari, per modum unius totalis causæ influere in hosce actus immediate. Est autem ad actionem quamlibet eliciendam necessarius uterque concursus, nempe causæ primæ & causæ secundæ : illius quidem, quia ab illa pendet causa secunda in esse & operari; hujus vero, quia per hanc illius influxus generalis & indifferens determinatur ad hunc vel illum effectum producendum : Imo illi duo concursus sunt adeo connexi, ut sint una eademque actio qua effectus producitur, quæ quatenus est à Deo universaliter influente, dicitur influxus generalis; ut vero à causa secunda taliter vel taliter agente, dicitur concursus seu influxus causæ particularis, verbi gratia, Ignis. Sic igitur actio libera, tota immediate pendet tum à voluntate cum à concursu Dei; ita ut concursus ille non sit influxus quo Deus primo per se moveat voluntatem ad operandum, sed quo cum ipsa voluntate concurrat ad actum liberum eliciendum. Ubi nota, concursum illum non esse causam efficacem & sufficientem ad actum libere eliciendum absque libero concursu voluntatis : imo, quod hic potius quam ille actus circa hoc vel illud eliciatur, à solo concursu liberi arbitrii provenit. Et licet posito concursu generali circa talem actum necessario ponatur talis actus, cum supradictus concursus ab actu minime distinguatur; non tamen definit actus ille esse liber, quia provenit à causa secunda libera, nempe à voluntate. Ex quibus intelligere est, supradictum generalem concursum nullam inferre humanis actibus necessitatem, cum voluntas maneat semper æque indifferens & libera circa suos actus.

Quæstio III.

Quomodo Deus moveat voluntatem ad agendum.

PRÆTER illum supradictum influxum quo Deus se habet concomitanter cum voluntate ad eliciendum

dum actum, alius non sine probabilitate à plerisque
admittitur, quo Deus se habet antecedenter cum vo-
luntate ad eundem actum eliciendum, quo nempe
Deus movet, excitat, & applicat voluntatem ad agen-
dum: De quo major est difficultas quam de superiori
concurſu, eo quod per ipsum videatur voluntas quasi
ab extrinſeco determinari ad agendum antequam ſe-
ipſam determinet; quod humani arbitrii libertati vi-
detur nonnihil repugnare. Nihilominus tamen ex-
preſſe docet D. Thomas 1. part. quæſt. 105. art. 4. & *Senten-*
1. 2. quæſt. 9. art. 4, & 6. Deum movere voluntatem *ſia D.*
ipſam, ita ut voluntas non poſſit operari niſi à Deo *Thoma-*
mota & excitata, eo quod ab ipſo tanquam à genera-
nte vim ipſam operandi acceperit. Qua vero ratione
cum ejuſmodi motione Dei ſtet libertas arbitrii ex-
plicat idem doctor Angelicus 1. 2. quæſt. 10. art. 4.
Quia nempe Deus res ſeu cauſas ſecundas movet mo-
do naturæ ſuæ congruenti: Quare cum voluntas ſit
facultas non determinata ad unum, ſed indifferenter
ſe habens ad multa; ſic Deus ipſam movet ut non ex
neceſſitate ipſam ad unum determinet: quo ſit ut
motus voluntatis remaneat contingens & non neceſ-
ſarius. Ubi notandum eſt, juxta doctrinam D. Tho- *Notam.*
mæ 1. part. quæſt. 9. art. 4. voluntatem non movere ſe-
ipſam niſi deliberatione ſeu conſilio præcedente, ut
contingit in electione mediorum: Sicque in ea voliti-
one quæ deliberationem antecedit, uti in volitione
finis ipſorum mediorum, non vult ille voluntatem
movere ſeipſam proprie, ſed tantum ab extrinſeco
principio, nempe à Deo ſolo, moveri: quia cum vo- *Ratio D.*
luntas ante eſſet in potentia tantum ad agendum, *Thomæ.*
non potuit ſeipſam ad agendum movere; alioqui ſe-
queretur eam fuiſſe in actu dum eſſet in potentia, cum
nihil moveatur niſi ab eo quod eſt actu. Sicque licet *Sententia*
proximum agendi principium ſit intrinſecum, pri- *D. Tho-*
mum tamen principium debuit eſſe extrinſecum. Ve- *mæ reji-*
rum ut libere dicam quod ſentio, licet hæc D. Tho- *citur, &*
mæ opinio ſit communis, & valde conformis princi- *noſtra ex-*
piis *plicatur.*

piis Aristotelicæ doctrinæ, nihilominus tamen non mihi videtur necessario amplectenda, eo quod multum de libertate arbitrii, præsertim circa volitionem finis, detrahat; præsertim cum supradictus concursus sufficere videatur, à quo tam voluntas in agendo quam voluntatis actus dependet. Itaque licet Deus, præterquam quod concurrat immediate ad actum, possit etiam cum voluerit influere hoc posteriori modo in voluntatem, eam movendo & excitando, etiam efficaciter & determinate, saltem quoad actus bonos (licet nunquam possit cogere repugnantem) hoc tamen non videtur ordinarie admittendum, nisi sermo sit de actibus supernaturalibus, ad quos prærequiritur ex parte Dei motio quædam movens & excitans ipsam hominis voluntatem, appellaturque *gratia præveniens vel excitans*; quæ quidem non movet necessario & determinate voluntatem, licet in quibusdam dicatur tantum sufficiens, in aliis vero efficax, ut docent Theologi.

- Quest.* Si quæras, an possit Deus adeo efficaciter movere voluntatem, sive ad actus naturæ, sive ad actus gratiæ, ut voluntas nequaquam possit reluctari aut actum suspendere; respondetur, Nihil repugnare, Deum hoc modo movere voluntatem ratione supremi domini quod habet in res omnes; præsertim cum voluntatem beatorum hoc modo moveat sub ratione finis & objecti. Adde, quod valde probabile est, quosdam prævenienti gratia adeo efficaciter à Deo impulsos fuisse, ut ne tantillum quidem conversionem suam retardare potuerint; quod in conversione D. Pauli, B. Magdalenæ, & aliorum evenit: quamvis id raro contingat.
- Resp.*
- Nota.*

Posterior Disputatio hujus Tractatus.

De aliis principiis externis humanarum actionum.

Quæstio I.

Virum nihil præter Deum possit efficienter movere voluntatem.

Efficienter movere voluntatem late nonnunquam accipitur; quomodo is qui aliquid faciendum suadet proponendo objectum, dici potest efficienter, licet non efficaciter, movere voluntatem agentis: aliquando vero stricte & maxime proprie; quomodo is tantum dicitur movere voluntatem, qui per se immediate, & non ratione objecti vel finis, inclinatur voluntatem. Quo posteriori modo asserimus, Nihil præter Deum posse efficienter movere voluntatem. Nam sive angeli, sive dæmones, sive homines, cum aliquid agendum persuadent, voluntatem ad aliquid pelliciunt mediante intellectu, proponendo rationes quibus objectum appetibilius esse videatur, sicque movent voluntatem in genere causæ finalis vel formalis externæ ex parte objecti, & quidem mediante intellectu: At vero Deus, quia solus est causa effectrix voluntatis, ideo solus eam efficienter movere potest, juxta illud Apostoli, *Deus est qui operatur in nobis velle & perficere*. Quod ut planius & plenius intelligas, notandum est ex D. Thoma, voluntatem immutari seu moveri dupliciter: uno modo ex parte objecti, alio modo ex parte ipsius potentia. Ex parte objecti movet voluntatem tum ipsum objectum, sicut appetibile movet appetitum, tum is qui demonstrat objectum: Et quidem utrumque dupliciter fieri potest: Vel efficaciter seu efficienter, ita ut voluntas non possit non moveri; quomodo solus Deus potest movere voluntatem ut objectum, utpote summum & universale bonum, & ut ostendens objectum,

Movere voluntatem efficienter, dicitur 2 modis.

Assertio circa propositionem.

Phil. 2.

13.

1. part.

qu. 106.

art. 2.

Voluntas

movetur

dupliciter:

Ex parte

objecti;

Exod. 33. 19. ctum, juxta illud, *Ego ostendam omne bonum tibi. Vel non sufficienter: quo modo Angelus dicitur inclinare voluntatem, tum ut amabile quoddam, tum ut manifestans aliqua bona creata ordinata in Dei bonitatem; sicque inclinare potest voluntatem ad amorem creaturæ vel Dei, per modum suadentis: idemque censendum est de Dæmone, quatenus inclinat voluntatem ad bonum falsum & apparens; similiterque de Homine, qui eodem modo potest inclinare voluntatem hominis tum ad verum cum ad apparens bonum.*

Ex parte potentie. Ex parte vero potentie voluntas nullo modo moveri potest nisi à Deo: Operatio enim voluntatis est inclinatio quædam volentis in volitum; hanc autem solus excitare potest qui virtutem volendi creaturæ contulit: solus autem Deus est qui potentiam volendi contulit creaturæ, quia solus ipse est autor intellectualis naturæ.

Quæstio II.

Quomodo Angeli, sive boni sive mali, aliquid suadent humanæ voluntati.

IN genere dictum est, Angelum tunc suadere cum ostendit ac demonstrat aliquod objectum homini tanquam appetibile: ex quo etiam intelligere est, tunc angelum aliquid dissuadere cum aliquid repræsentat tanquam fugiendum & malum. Quibus vero modis & rationibus angelus homini repræsentet objecta, sive bona sive mala, & eorum conditiones, sequentibus conclusionibus explicabitur.

1. Conclusio.

I. Conclusio; Boni angeli possunt aliquid suadere hominibus illuminando intellectum. Potest autem illuminari intellectus humanus ab angelo duplici ratione: primum, quatenus ab angelo lumen ipsum naturale hominis roboratur, non secus ac subjectum ab agente naturali vicino; secundo, quatenus ab eodem angelo similitudo seu species rei manifestandæ accommodatæ ad illius captum ipsi imprimitur.

2. Conclusio.

II. Conclusio; Tam boni quam mali angeli possunt

sunt aliquid suadere hominibus immutando phantasmam seu imaginationem. Potest autem immutare phantasmam angelus, non quidem nova aliqua phantasmata producendo, sed excitando seu agitando humores & spiritus animales, qui in cerebro resident: ex illa enim commotione seu agitatione humorum & spirituum, oritur in imaginatione varia & multiplex rerum sensibilibum repræsentatio & æstimatio; unde varii affectus in appetitu & voluntate nascuntur.

Imaginatio multiplex ex agitatione humorum & spirituum.

III. Conclusio; Tam boni quam mali angeli possunt aliquid suadere hominibus immutando sensum exteriorum. Possunt autem immutare sensum duobus modis: Uno modo, per interiorum quandam dispositionem, nempe agitando spiritus & humores, & eos ad organa sensuum deducendo: ut si dæmon ad palatum vitiosum aliquem humorem, puta cholericum, induceret, ratione cuius omnia gustui sentirentur amara; vel si ad oculum crassum aliquem humorem cogeret quo visus impediretur. Altero modo, per exteriorum sive objecti sive mediū dispositionem, ratione cuius sensus aliquid verum vel apparens perciperet. Possunt autem angeli verum aliquod objectum externo sensui repræsentare, vel illud celeri & imperceptibili motu aliunde transferendo, vel idem de novo per applicationem activorum ad passiva producendo: Quo fit ut magi seu præstigiatores mira quædam operari videantur, cum non ipsi, sed dæmones quibuscum fedus inierunt, ipsis ad nutum ratione pacti obsequentes, naturalibus licet occultis rationibus hæc omnia præstent, aut certe nonnunquam præstare videantur cum vere non præstent; ut cum sensus ipsos deludunt falsis imaginibus, alterando seu immutando organum sensus, aut medium quod interjacet inter objectum sensus & organum. Sed hæc satis de principiis humanarum actionum tum internis cum externis.

3. Conclusio. Immutantur sensus ab angelis duobus modis.

Magorum præstigia quomodo fiunt.

Tertia pars Ethicæ.

De Actionibus humanis :

Vbi de Passionibus , deque Virtutibus ac Vitiis.

Præfatio.

Uoniam in prima parte Moralis hujus disciplinæ de fine ultimo actionum humanarum , nempe beatitudine , & in altera sequenti de principiis earundem actum est ; restat ut in hac tertiâ seu postrema parte de iisdem ac earum partibus seu variis speciebus , ex quibus varia virtutum ac vitiolorum genera nascuntur , simulque de passionibus , quæ quatenus à voluntate imperantur , humanæ actiones dici possunt , & materiam tum virtutibus cum vitiis subministrant , deinceps differamus . Quare tres erunt hujus postremæ partis tractatus ; quorum primus erit de ipsis Actionibus humanis , secundus de Passionibus , tertius de Virtutibus ac Vitiis .

*Hujus
partis tres
tractatus.*

Primus Tractatus hujus partis.

De ipsis Actionibus humanis.

DUas instituemus hujus tractatus disputationes : alteram de actionibus humanis generatim ; alteram de iisdem speciatim , in qua de singulis speciebus humanarum actionum tum elicitarum cum imperatarum pertractabimus .

Prior Disputatio hujus Tractatus.

De Actionibus humanis generatim.

Quæstio I.

Quid sit Actio humana : Vbi de Voluntario
& Involuntario.

NON omnes hominis actiones appellantur à philosophis *humane*, sed ex tantum quæ à libero agendi principio proficiuntur, suntque liberæ seu voluntariæ, ac proinde homini maxime propriæ. Quare optimo jure D. Thomas illas definit. *Quarum homo dominus est*; seu, quas homo in sua libera potestate habet. Ex Aristotele vero 3. Ethic. cap. 2. colligi potest ista humanæ actionis descriptio, ut sit Voluntarium quid præconsultatum seu deliberatum; seu, Actio quæ à voluntate deliberata seu libera proficitur. Quo loco notandum est, voluntatem dici *deliberatam*, non quod ipse deliberet, sed quia præeuntem intellectus deliberationem sequitur: quo fit, ut illa actio dicatur à libera voluntate proficisci, quæ à voluntate intellectus deliberationem sequente elicitur aut imperatur. Verum cum actio humana sit de genere Voluntarii, locus hic postulat ut ea quæ ab Aristotele 3. Ethic. ad Nicom. cap. 1. de voluntario & involuntario tradita sunt, explicemus.

Primum igitur de voluntario quæritur, Quid sit. 1. Diff. Respondetur, Voluntarium late sumptum quatenus idem est ac *spontaneum*, definiri posse, Id cujus principium est in agente rem circa quam agit non ignorante: Ita ut ad hoc quod aliquid dicatur voluntarie seu sponte agere, duo tantum necessario desiderentur: unum, ut principium agendi sit in ipso agente in-
fitum; alterum, ut per cognitionem aliquam feratur in objectum: Quæ duo tum in pueris cum in belluis reperiuntur; ideoque ab Aristotele dicuntur *voluntarie* seu *sponte agere*. At vero cætera quæ cognitione venit.

Quænam actiones dicuntur humane.
1. 2. qu.
1. art. 1.

1. Diff. cultas.

Quid sit voluntarium.

Voluntarium late sumptum cum pueris cum belluis con-

Discrimen inter
actum
Spontan-
neum,
Naturale,
&
Violent-
um.
Voluntarium
strictè
sumptum
soli ho-
mini
competit.
Finis co-
gnitio du-
plex.
Perfecta.
Imper-
fecta.

one carent, licet principium agendi insitum habeant, non dicuntur propterea *spon*te, sed tantum *naturaliter* agere. Ubi notabis, illud esse discrimen inter actum spontaneum, naturalem, & violentum: quod actus Spontanei principium sit insitum cum prævia aliqua cognitione finis; Naturalis vero principium sit quidem insitum, sed absque ulla finis seu objecti notitia; denique, Violenti principium non sit insitum sed diffusum, ut patet in motu lapidis sursum projecti, cujus motus principium est in projiciente non in projecto. At vero si *voluntarium* proprie ac strictius accipiatur, quatenus est hominis proprium, poterit definiri, Id cujus principium est in agente cum perfecta cognitione finis, qualis non reperitur in belluis. Quod ut intelligas, notandum est, duplicem esse finis cognitionem; unam perfectam, alteram imperfectam. Perfecta est, quando non tantum res quæ finis est cognoscitur, sed in ipsa re finis ratio apprehenditur, simulque ipsa proportio eorum quæ ad finem ordinantur percipitur. Ejusmodi cognitio finis soli rationali naturæ competit; quæ propterea potest ordinare media ad finem, & ad ipsum se movere; non item irrationalis creatura. At vero imperfecta cognitio finis ea est, qua cognoscitur res quæ dicitur finis; cæterum nec ipsa finis ratio nec proportio mediorum ad ipsum finem cognoscitur. Ejusmodi cognitio finis animalibus & pueris nondum usum rationis habentibus competit. Ex quibus intelligere est, rationem voluntarii in hominibus ratione utentibus perfectam esse, in animalibus vero & pueris vel amentibus imperfectam.

11. An
Voluntarium in
homine
sit semper libe-
rum.

Secundo quæritur, Utrum Voluntarium in homine sit semper liberum proprie dictum. Respondetur, Non ita esse. Etsi enim nullum voluntarium possit esse coactum; potest tamen aliquod voluntarium, etiam in homine, esse infallibile ac necessarium. Ex. gr. Velle bonum seu finem in communi, homini naturale est, non liberum, juxta sententiam

D. Tho.

D. Thomæ ; & tamen est voluntarium , quia principium hujus voluntatis est insitum. Verum quia supra docuimus , voluntatem etiam circa finem in hac vita esse liberam , saltem quoad exercitium actus ; hinc absolute dicendum est , nihil esse voluntarium homini ordinarie in hac vita quod non sit quoque liberum : Est tamen in futura vita aliquid voluntarium homini quod tamen non est liberum, nempe amor Divinæ essentiaē clare cognitaē. Quod si quæras , An voluntarium in homine dum vivit sit semper deliberatum seu præconsultatum ; respondetur , Non ita esse: Quia actus hominis circa finem sunt voluntarii, imo liberi ; nec tamen proprie sunt deliberati seu præconsultati , cum deliberatio seu consilium sit proprie mediorum non finis. At vero voluntarium in homine circa media , est semper deliberatum seu præconsultatum. Cæterum dixi, actus hominis circa finem non esse proprie deliberatos , quamvis tamen aliquo modo deliberati dici possint , quatenus à deliberata, hoc est , libera , voluntate proficiuntur : Sic enim omnis actio humana dicitur deliberata, hoc est, libera. Adde etiam, aliquam deliberationem impropriam cadere & in ipsum finem, ut alias dicemus: Sicque omne voluntarium hominis in hac vita erit saltem improprie deliberatum.

Tertio quæritur , An omne voluntarium in homine sit actus aliquis, an vero possit esse voluntarium sine ullo actu. Respondetur , Possesse voluntarium esse in homine absque ullo actu , cum non tantum actio sed etiam cessatio ab ipsa actione homini sit voluntaria : possumus enim nostro arbitratu agere vel non agere, velle vel non velle : Neque enim tantum peccata commissionis , quæ sunt contra præcepta negativa , sed etiam omissionis , quæ fiunt contra præcepta affirmativa , sunt vere voluntaria ; cum justè à Deo puniantur. Notandum igitur est , voluntarium quod est à voluntate esse duplex ; aliud nempe voluntarium directe , aliud vero voluntarium indirecte.

Nihil voluntarium homini ordinarie nisi liberum. Dub. Resp.

Actus humani circa finem non sunt proprie deliberati.

III. An omne voluntarium sit actus.

Peccata omissionis vere sunt voluntaria.

Nota.

Voluntarium duplex.

Voluntarium directe non est nisi à voluntate agente ; voluntarium vero indirecte potest esse à voluntate non agente cum potest ac debet agere : v.g. Si proponatur aliquod malum voluntati quod possit ac debet propellere , si illud non propellat , quamvis non eliciat actum volendi circa illud idem , censetur tamen illud velle , non quidem directe sed indirecte ; atque adeo incommoda quæ inde sequuntur , censeri debent indirecte ac interpretative voluntaria. Et certe multa censentur voluntaria quæ non sunt actu volita , sed virtute tantum , & (ut loquuntur) interpretative , vel implicite : ut cum quis vult immodicum potum vini ex quo novit secuturam ebrietatem , licet actu non velit ipsam ebrietatem , illam tamen censetur velle virtute , & ex consequenti , seu interpretative : Sic omissio ejus peccati quod non potest compati cum eo quod quis expresse vult , censetur voluntaria : ut si quis velit ludere eo tempore quo tenetur audire Sacrum , censetur velle omittere Sacrum.

Multa voluntaria non sunt actu volita.

Quæstio II.

Quid sit Involuntarium, & quod duplex.

Definitur **I** Nvoluntarium in genere quatenus Spontaneo opponitur , definiri potest , Quod præter inclinationem appetitus spontaneam accidit. Ex quo intelligere est , involuntarium in iis rebus inveniri in quibus esse potest voluntarium & spontaneum.

Involuntarium duplex. Est autem involuntarium juxta Aristotelem duplex ; aliud involuntarium *per violentiam* , aliud vero *per ignorantiam*. Involuntarium violentum definitur , **1.** Per vi- *Cujus principium est extra , ita ut id quod agit, vel patiensiam, tur , nullam vim conferat , 3. Ethic. cap. 1. Involuntarium vero per ignorantiam , Id quod molestum est, assertq; causas poenitentiae ubi peractum est & in notitiam agentis devenit. Ex quo intelligere est , duo esse quæ juxta Aristotelis sententiam & rei veritatem (ut docet S. Thomas 1. 2. qu. 6. art. 5. & 8.) involuntarium*

rium efficiunt ; nempe violentiam , & ignorantiam. Et quidem quod violentia causet involuntarium, constat ; Quia violentia in rebus naturalibus cognitione carentibus aliquid facit contra naturam seu in-^{Quod vi-}olentia naturale, ut patet in lapide projecto : ergo à pari, eadem violentia in rebus cognitione ac proinde voluntate aliqua saltem impropria præditis faciet aliquid voluntaria-^{causet in-}voluntarium. Si objicias, ^{Objec.} Humanæ voluntati vim inferri non posse, proindeque nihil homini involuntarium accidere posse ; ^{Solut.} respondeo , Non quidem ipsi voluntati , neque actibus ipsius elicitis , sed actibus ejusdem imperatis vim inferri posse : Potest enim impediri executio liberi arbitrii quoad actus imperatos ; unde aliqui motus circa corpus reclamante omnino libera voluntate possunt accidere. Quod autem ignorantia causet involuntarium , experientia satis constat : Nam multa nulla sua culpa per ignorantiam agunt homines, quæ sublata ejusmodi ignorantia non agerent ; unde illos ^{Quod ig-}ignorantia ^{causet in-}causet involuntarium. Verum quia non omnis ignorantia causat involuntarium, ideo de illa aliquid specialius sequenti quæstione dicendum est.

Quæstio III.

Quid, & quotuplex, sit ignorantia ; & quenam ignorantia sit involuntarii causa.

Primum quæritur , Quid sit ignorantia. Respon-^{I. Diffi-}detur , Ignorantiam esse Carentiam cognitionis ^{culas,} ejus quam quis natus aptus est habere. Itaque carentia cognitionis ejus quæ conditionis humanæ cap-^{Quid sit}ac-^{ignorant-}ta. ptum excedit , non tam ignorantia quam nescientia dicenda est.

Secundo quæritur , Quotuplex sit ignorantia. Re-^{II. Quo-}spondeo, Ignorantiam pro varia consideratione vario ^{nuplens.}modo dividi : Spectari enim potest , primo in se, seu ^{Quadrup-}placiter ^{speciatur.}ratione sui ; deinde , ratione tum objecti circa quod

Nam

1. Ra-
sione

Sui est

Puræ

priva-

tionis;

Pravæ

disposi-

tionis:

2. Ra-

sione

Objecti.

Iuris, &

Facti.

3. Ra-

sione

Subiecti.

Invinci-

bilis,

Vinci-

bilis, ea-

que vel

Affecta-

ta,

vel Cras-

sia.

vestatur, tum subiecti in quo residet; denique, ratio-
ne actus voluntarii. Itaque primo, ignorantia ra-
tione sui & quidem generalissime spectata, dividitur
in ignorantiam Puræ privationis, quæ simpliciter
ignorantia dicitur; & ignorantiam Pravæ dispositio-
nis, quæ non tam *ignorantia* quam *error* solet appel-
lari. Secundo, ignorantia propria dicta ratione ob-
jecti dividitur in ignorantiam Juris & ignorantiam
Facti. Illa dicitur, cum ignoratur lex vel statutum
aliquod; ut si quis nesciret tempore Quadragesimæ
jejunandum esse: Hæc vero, vel cum ignoratur res
seu factum; ut si quis nesciat se commisisse homici-
dium: vel etiam cum ob ignorantiam circumstantiæ
ignoratur quale sit factum; ut si quis percuteret cleri-
cum quem tamen nesciret esse clericum, laboraret
ignorantia facti; quamvis enim sciret percussorem
clerici esse ecclesiastico jure prohibitam, nesciret ta-
men eum, quem merito se percutere existimat, esse
clericum. Tertio ignorantia ratione subiecti dividi-
tur in ignorantiam Invincibilem & Vincibilem, quæ
sola culpabilis esse potest. Invincibilis dicitur, quando
non est in potestate alicujus id scire quod ignorat;
seu quando non potest ignorantiam vincere, sive
nullo modo possit sive non possit adhibendo huma-
nam & moralem diligentiam: ut si quis rusticus igno-
ret quonam die indictum esset jejunium quia à nullo
id potuit rescire, nec eo die jejunet, censetur id fa-
cere ignorantia quadam invincibili. Vincibilis autem
ignorantia dicitur, quæ adhibita morali diligentia
vinci seu superari potest: Quæ duplex est; altera Af-
fectata, altera Crassa. Illa est, cum quis vult sua
sponte ignorare, ita ut ignorantia directe sit volita;
qualem ignorantiam affectant improbi homines quo
liberius peccent, juxta illud Psal. 35. 4, *Noluit intel-*
ligere ut bene ageret. Hæc vero dicitur, quando quis
non vult adhibere studium & laborem quem tenetur
adhibere ut aliquid sciat: & quidam hæc ignorantia
censetur indirecte volita propter negligentiam, sicuti
submersio

submersio navis nauclero ignaviter dormienti tribuitur. Quarto, Ignorantia ratione actus dividitur in 4. *Ra-*
 Antecedentem, Concomitantem & Consequentem. *sione*
 Antecedens dicitur, quæ præcedit omnem consensum *Actus.*
 voluntatis, ita ut nullo modo sit volita; & nisi vo- *Ante-*
 luntatem præcessisset, actio secuta non fuisset: est- *cedens,*
 que ignorantia illa semper invincibilis & inculpabi-
 lis, & sola causa secutæ actionis: ut si quis interfici-
 at hominem existimans esse feram; si enim præ-
 sensisset, nunquam occidisset. Concomitans dicitur, *Conco-*
 quæ actionem comitatur, ita ut non sit illius actionis *mitans,*
 causa, sed etiam si abfuisset, actio semper consecuta
 fuisset: ut si quis existimans se feram occidere, capi-
 talem hostem interficeret, quem etiam absque tali
 ignorantia sibi occurrentem interemisset: Unde qui
 sic agit, ignoranter quidem agit, sed non per ignoran-
 tiam. Consequens ignorantia sic appellatur, quod *Conse-*
 voluntatem consequatur, utpote quæ sit directe vel *quens.*
 indirecte volita; eademque est cum ignorantia vinci-
 bili, sive affectata sive crassa: ut si quis quodam die
 Vigiliæ non jejunat, quia noluit scire an eo die indi-
 ctum esset jejunium.

Tertio quæritur, Quænam ignorantia pariat in-III. *Quæ-*
 voluntarium. Respondetur, Solam ignorantiam in- *nam*
 vincibilem seu antecedentem, sive sit juris sive facti, *ignorantia*
 parere involuntarium; quia sola hæc ignorantia non *pariat in-*
 est ullo modo volita, nec proinde voluntaria, ac pro- *volun-*
 inde quod ex ea sequitur non censetur volitum seu *tarium.*
 voluntarium, sed involuntarium: At cum ignorantia
 est aliquo modo volita seu voluntaria, id quoque quod
 ex ea sequitur censetur volitum seu voluntarium.
 Quo loco nota, ignorantiam juris naturalis (saltem
 quoad prima ejus principia) non posse esse invincibi-
 lem, nec proinde inculpabilem; quare non potest
 causare involuntarium: at vero ignorantiam juris po-
 sitivi, sive Divini sive humani, tum ecclesiastici cum
 civilis, posse ut plurimum esse invincibilem & incul-
 pabilem, ac proinde causare posse involuntarium.

Ignorantia autem facti sæpe est invincibilis, quia vix potest quis prævidere omnes circumstantias facti; neque etiam ad id semper obligatur.

Quæstio. IV.

Virum nihil præter Vim & Ignorantiam pariat involuntarium.

*Prior difficultas,
de Metu.*

Resp.

Difficultas est præsertim de Metu & Cupiditate. Quod igitur spectat ad metum; dubitatur an ea quæ metu impendentis alicujus mali fiunt, sint voluntaria an involuntaria: ex. gr. Si quis naufragium timens, merces in mare projiciat, ne ponderosior navis submergatur, quæstio est, an sponte seu voluntarie, an potius involuntarie projecerit. Respondetur, Has & similes actiones esse partim voluntarias partim involuntarias. Si enim actiones illæ per se & nude spectentur, sunt involuntariæ; si autem spectentur cum omnibus suis circumstantiis & absolute prout fiunt, revera sunt voluntariæ: sicque absolute & simpliciter sunt voluntariæ, quia dum actu fiunt, libere imperantur à voluntate; secundum quid vero & ex hypothesi sunt involuntariæ, quia nisi impendentis periculi metus urgeret non fierent. Ea vero quæ in agente reperitur repugnantia, non potest reddere actionem quæ libere fit, absolute & simpliciter involuntariam.

*Posterior
difficultas, de
Cupiditate.
Nota.*

Quod spectat ad cupiditatem; tantum abest ut actionem hominis cupiditate inflammati reddat involuntariam, ut eam potius reddat magis voluntariam; facit enim ut voluntas quam incitat, majori in ipsam actionem propensione feratur. Quod tamen intelligendum est de ea cupiditate quæ subest voluntatis imperio, quæque judicium rationis non omnino perturbat. Etsi enim ea quæ ex nimia passione judicium rationis perturbante proveniunt, dici possint voluntaria si appetitum spectes sensitivum; non tamen censerī debent ipsi homini absolute voluntaria, quia non ex libera voluntate fiunt. Cum autem passio

passio non est adeo vehemens, tunc actio dici poterit secundum quid minus libera, sed absolute & simpliciter magis voluntaria.

Quæstio. V,

De Bonitate & Malitia humanarum actionum
in genere.

Quia nulla re magis quam bonitate & malitia actiones humanæ quatenus humanæ seu morales inter se differunt ac dignoscuntur, idcirco de earum bonitate & malitia nonnihil generatim dicendum est.

Primo quæritur, Quid sint. Responderetur, Bonitas actionis humanæ quædam est ipsius conformitas cum recta ratione: Malitia vero quædam est ejusdem difformitas & alienatio à recta ratione. Rectam appello rationem, bonam mentem ab omni opinionum fumo liberam, Dei naturæque leges pernoscentem, ac de quaque re agenda ex præscripta lege sapienter ac prudenter judicantem. Per has autem differentias valde inter se distinguuntur actiones humanæ in genere Morum, licet Physice & in genere Entis nullo modo differant: v. g. Hominem interficere sive privata sive publica autoritate, si Physice spectetur, est eadem specie actio; at vero si Moraliter spectetur, est toto genere diversa: Nam hominem interficere privata autoritate, est malum & prohibitum; at vero eum interficere publica autoritate, bonum & licitum.

I. Difficultas, Quid sint Bonitas & Malitia moralis.

Secundo quæritur, Undenam petatur bonitas & malitia, seu conformitas & difformitas actionum. Responderetur primum, quod actiones hominis possint esse bonæ vel malæ seu vitiosæ, ac proinde laudis vel vituperii, meriti vel demeriti capaces, oriri ex libero agendi principio unde profluunt: quod vero actu sint bonæ vel malæ, & specialiter hoc vel illo modo bonæ vel malæ, pendet ab objecto, circumstantiis, & fine; & præsertim ab objecto circa quod versantur: Si illud enim sit rationi consentaneum, actio quoque erit bona; si vero à ratione sit dissentaneum, erit mala: Cum

II. Quænam earum origo.

Object.

Resp.

Nota.

Non solum interne sed etiam externe actiones sunt moraliter bonae vel male.

III.

An omnis actio humana sit bona vel mala.

Quo sensu admittantur quedam indifferentes.

enim actiones humanæ specificationem sumant ab objecto, ab eodem quoque specialem bonitatis vel pravitatis rationem accipiunt. Dices, Objectum actionis humanæ seu appetitionis liberæ esse finem, proindeque semper bonum, ideoque pravitatem actionis ab ipso non posse definiri. Respondetur, Objectum esse quidem semper finem actus humani, proindeque sub ea ratione esse semper bonum: verum quia aliquando potest esse bonum apparens duntaxat, hinc fieri potest ut sit absolute malum, ac proinde illius appetitio sit mala. Adde, quod licet sit vere bonum sensui, rationi tamen potest esse malum: Quod enim bonum jucundum est, aut etiam utile, non semper est honestum seu rationi consentaneum; ideoque illius appetitio potest esse moraliter mala seu vitiosa. Notandum autem, non tantum internas seu elicatas voluntatis actiones, sed etiam externas seu imperatas vere & formaliter dici bonas vel malas in genere morum; cum discrimine tamen: quod actiones elicite denominentur tales intrinseca denominatione; imperate vero non nisi extrinseca, ab ea bonitate & malicia quæ formaliter est in ipsa voluntate: Quemadmodum agens transeunter formaliter denominatur agens non secus ac agens inmanenter, extrinseca tamen denominatione ab ea actione quæ recipitur in patiens.

Tertio quæritur, An omnes actiones humanæ seu liberæ sint necessario aut bonæ aut malæ, ita ut nulla detur indifferentia ad utrumque. Respondeo, Actiones humanas dupliciter considerari posse: nempe, vel secundum speciem, & velut in actu signato, ut loquuntur; vel secundum individuum, & velut in actu exercito. Et quidem si priori modo spectentur, possunt admitti quidam actus humani secundum se & ex natura sua indifferentes. Ratio D. Thomæ est 1. 2. qu. 13. art. 8. Quia actus humanus seu moralis habet speciem ab objecto relato ad principium actuum humanorum, quod est ratio. Vnde si objectum actus includat aliquid quod

quod conveniat ordini rationis, erit actus bonus secundum suam speciem; sicut, dare eleemosynam indigenti: si autem includat aliquid quod repugnet ordini rationis, erit malus secundum speciem; sicut, furari, seu tollere alienum. Contingit autem quod objectum actus non includit ex se aliquid pertinens ad ordinem rationis; ut, levare festucam de terra, deambulare vel sedere certo tempore: Et tales actus secundum suam speciem, seu in genere & ex natura sua, dicuntur indifferentes. Si vero posteriori modo spectentur actiones humanæ, nullæ sunt indifferentes. Nam omnis actio quatenus actu exercetur, aut sit propter finem convenientem rectæ rationi, & sic *Quo sensu* est bona; aut propter finem non convenientem, & sic *nullæ in-* est mala, licet ille finis non sit ex se contrarius rectæ *differen-* rationi: Tenerur enim unusquisque intendere finem *ter ad-* congruum suæ naturæ: unde *verba otiosa*, licet non *mitten-* proferantur propter malum finem, quia tamen carent *de.* debito fine, *judicio* reservantur. Notandum autem il- *Matth.* lud est, quoad actus internos seu elicitos eandem esse *12. 36.* bonitatem & malitiam quæ petitur ex objecto cum ea *Notan-* quæ petitur ex fine; quia eorum actuum idem est ob- *dum.* jectum & finis: at vero quoad actus externos alia est bonitas quæ petitur ex objecto ab ea quæ petitur ex fine; quia illorum objectum ab eorundem fine distinguitur: Quo fit ut ejusmodi actus nonnunquam secundum objectum sint boni, & secundum finem mali, & è contra; & ideo secundum quid boni, absolute vero mali: sicut, dare eleemosynam ob vanam gloriam; &, furari ad dandam eleemosynam.

Quæstio VI.

De Circumstantiis humanarum actionum.

Circumstantiæ humanarum actionum dicuntur, unde quod circumstant actiones humanas, præsertim *dicitur* exteriores seu imperatas, quasi extrinsecus se habentes *circum-* ad earum substantiam sive essentiam. *stantiæ.*

Sunt autem hæ septem præcipuæ, ad quas ca-
teræ

Circum-
stantie
septem
præci-
pue.

teræ omnes revocantur , hoc versiculo comprehensæ,
Quis ; Quid ; Vbi ; Quibus auxiliis ; Cur ; Quomodo ;
Quando

Quis, significat accidentia personæ agentis: ut, Utrum qui interfecit, sit civis an peregrinus; laicus an clericus. *Quid*, significat qualitatem objecti circa quod actus versatur: ut, An res furto ablata sit sacra vel profana. *Vbi*, significat accidentia loci: ut, An in loco sacro vel profano scelus patratum sit. *Quibus auxiliis*, id est, quibus instrumentis aut mediis quis usus fuerit: ut, Percussitne gladio an fuste. *Cur*, id est, ob quem finem: ut, An privati publicive commodi causa aliquis se periculo mortis objecerit. *Quomodo*, significat actionis modum: ut, Dolone an bona fide aliquid quis fecerit. *Quando*, significat accidentia temporis; id est, Quo tempore, utrum die festo an profesto rem Divinam quis omiserit.

Difficul-
tas, circa
quam
Notan-
dum.

1.

De illis autem quæritur, Quanti sint momenti ad bonitatem & malitiam humanarum actionum. Circa quod primo notandum est, Circumstantiarum quasdam insigniter augere bonitatem vel malitiam actionum moralium, quasdam vero non: Exempli gratia, Cum alter furto furripit centum aureos, alter quadrantem, quantitas pecuniæ in priori furto reddit illud notabiliter grave, in posteriori minime. Sicque fieri potest, ut peccatum quod est natura sua mortale, propter circumstantiam fiat veniale; & è contra veniale fiat mortale, etsi non mutetur species actus quoad objectum; ut patet in supradicto exemplo furti.

2.

Secundo notandum est, Circumstantiarum quasdam invehere majorem deformitatem vel bonitatem ejusdem speciei, quasdam specie differentem: Nam circumstantia instrumenti quo quis hominem interimit, nempe gladii aut fustis, non addit homicidio malitiam diversam specie: at cum quis hominem interemit ut eum spoliaret, illa circumstantia finis addit homicidio deformitatem novæ speciei; quandoquidem furtum specie differt ab homicidio. Tertio notandum,

3.

Quas-

Quasdam circumstantias non tam addere novam rationem malitiæ & bonitatis quam ipsam immutare: verbi gratia, Quod res furto ablata sit sacra, facit quod ejusmodi ablatio non sit simplex furtum, sed sacrilegium à simplici furto specie distinctum. Quarto notandum est, Eam circumstantiam addere actui malitiam vel bonitatem specie differentem, aut illam immutare, quæ importat specialem ordinem conformitatis vel difformitatis ad rectam rationem & legem Dei; ut patet in supradictis exemplis, & docet D. Thomas 1.2. qu. 18. art. 10. & 11. Sed hæc de actionibus humanis in genere satis.

Posterior Disputatio hujus Tractatus.

De Actionibus humanis speciatim.

Quæst. I.

Quenam sint præcipuæ species actionum humanarum.

Celebris est humanarum actionum partitio in *Actio humana*
 Elicitas & Imperatas. Elicita voluntatis actio dicitur, Cujus voluntas est immediatum principium; *duplex:*
 vel, Quam voluntas ex seipsa & in seipsa elicit: *Elicita:*
 Imperata vero, Quæ ab alia facultate quam à voluntate, *Imperata. Elicita.*
 non tamen sine voluntatis imperio, elicitur. Elicita *ta quatu-*
 voluntatis actio duplex in genere admitti potest: altera *plex.*
 circa bonum ut sic, quæ generali nomine Volitio dici potest; altera circa malum ut sic, quæ potest dici Nolitio. Rursus, elicita voluntatis actio circa bonum, aut est circa finem aliquorum mediorum, aut circa media ipsa. Actio elicita circa finem est triplex; nempe Volitio, Fruitio, Intentio: circa media quoque triplex; nempe Electio, Consensus, Usus. Imperata verò alia interna est, nempe actiones intellectivæ & sensitivarum facultatum sive cognoscitivæ, ut Phantasiæ, *Quatu-*
 Estimativæ; sive appetitivarum, *plex Im-*
 perata,
 ut

ut utriusque appetitus sensitivi : alia vero externa, nempe operationes membrorum externorum. De iis autem, tum elicitis cum imperatis actionibus deinceps ordine dicemus, si prius notaveris, Utrasque in hoc convenire, quod sint in potestate voluntatis, saltem quoad exercitium actus ; ideoque solæ sunt liberæ, humanæ, seu morales : In hoc tamen discrepare, quod elicitæ ab ipsa voluntate eliciantur ; imperatæ vero ab alia facultate, idque juxta imperium voluntatis : Deinde, elicitæ sunt semper appetitivæ ; imperatæ vero possunt esse cognoscitivæ : Illæ sunt semper internæ & occultæ ; hæ vero nonnunquam externæ esse possunt & sensibus obviæ. Mitto hic aliam celebrem divisionem actionum humanarum in Honestas & Vitiosas, tum honestarum & vitiosarum in suas species, quia satis bene intelligi poterit ex iis quæ dicemus in postremo tractatu de virtutibus & vitiis.

Nota.

*Alia divisio
actionum
humanarum.*

Quæstio II.

*De humanis actibus elicitis circa Finem ; ac præsertim
de Volitione & Intentione.*

*Tres
actus eli-
citi vo-
luntatis
circa
finem
Voluntas.*

Fruitio.

*Intensio.
Quid
significet
hic vox
volun-
tas.*

TRES esse actus elicitos circa finem, superiori quæstione subindicavimus ; nempe Voluntatem seu Volitionem, Fruitionem, & Intentionem : probaturque ex triplici modo quo voluntas fertur in finem juxta triplicem ejusdem finis considerationem : Vel enim fertur in finem absolute spectatum, quatenus est quid bonum in se ; diciturque Voluntas seu Volitio, Aristoteli *ἡσυχασίς* vel fertur in finem quatenus est quid bonum, illudque ultimum in quo conquiescit ejus desiderium, licet illud bonum actu non possideat ; diciturque Fruitio : vel denique fertur in finem quatenus certis quibusdam mediis est acquirendus ; diciturque Intentio.

Ut autem intelligas quomodo isti voluntatis actus inter se distinguantur, notandum est hic, speciales esse acceptiones istorum vocabulorum, voluntatis nempe,

nempe, *fruitionis*, & *intentionis*. Nam licet *voluntas* communiter accipiatur pro facultate ipsa volendi, at tamen hic accipitur pro Volitione, non quidem generaliter sumpta, quatenus opponitur Nolitio, sed specialiori quodam modo, quatenus est actio voluntatis circa finem absolute spectatum. *Fruitio* quoque *Quid fruitio.* communiter accipitur pro reali possessione rei olim desideratæ: at vero hic accipitur pro quietudine quodam voluntatis in fine voluto, tanquam in aliquo ultimo, siue finem illum actu possideat siue non. Denique, *intentio* hic non significat quamlibet tendentiam voluntatis in finem, sed in finem quatenus ad *Quid intentio.* ipsum per aliqua media perveniri potest. Hoc posito dicimus, Licet isti actus formaliter & etiam realiter distinguantur inter se, nihilominus tamen vix unus sine aliis reperitur: Et licet aliquando volitio sine fruitione, & fruitio sine intentione reperiantur; non tamen intentio, neque fruitio, sine aliqua volitione finis apprehensi. Quare Aristoteles intentionem à volitione finis non videtur distinxisse, eo quod volitionem sequitur intentio, eamque complectitur. Est autem major connexio volitionis & intentionis inter se, quam cum fruitione; eo quod fruitio est tantum finis ultimi, at volitio & intentio versantur etiam circa fines intermedios. Dicitur autem volitio esse tantum boni, & quidem finis, non mediorum, quia licet *Cur voluntas seu volitio dicatur esse finis tantum, & non mediorum.* media possint esse volita, quoniam tamen ipsa quatenus media non propter se sed propter aliud sunt volitata, non tam ipsa quam finis ipsorum censetur volitus; & ideo voluntas seu volitio dicitur esse finis, non mediorum, sicut & ipsa intentio. Sicut enim electio mediorum, sic intentio citra controversiam dicitur esse ipsius finis, qui licet postremo habeatur, primo tamen intenditur, cum propter ipsum cætera eligantur. Ex quo intelligis, intentionem esse priorem & nobiliorem electione, quemadmodum finis ut finis prior & præstantior est mediis quæ propter ipsum expetuntur. Quæres forsan, Utrum intentio belluis *Dub. etiam*

Solut.

etiam conveniat. Respondetur, Non convenire nisi solis agentibus per rationem; eo quod finem intendere, est eo modo finem expetere ut propter ipsum & ad ipsum certa ratione media ordinentur ab eo qui intendit: quod soli creaturæ rationali convenit. Nam licet belluæ finem imperfecte apprehendant, non tamen percipiunt ipsam rationem formalem finis, nec ordinem mediorum ad finem; quæ tamen desiderantur ad hoc ut finis intendatur ab agente.

Quæstio III.

De humanis actibus circa Media; præsertimque de Electione.

*Tres
actus vo-
luntatis
elicti
circa me-
dia: Ele-
ctio,
Consen-
sus,*

Sicut circa finem ita quoque circa media tres actus voluntatis elicti numerantur, nempe Electio, Consensus, Usus; colligunturque ex triplici modo quo se habet voluntas circa media. Primum enim, si plura occurrant, unum præfert alteri; diciturque Electio. Secundo, in eo medio quod alteri prætulit, se complacet; estque Consensus. Tertio, medium illud quod sibi aptum iudicat, ad finem assequendum applicat; diciturque Usus.

Usus.

Cum vero satis constet quid sit usus mediorum, nempe applicatio eorum ad finem; quod est voluntatis, tanquam primi moventis; rationis, tanquam dirigentis; & aliarum potentiarum, tanquam exsequentium: (quo fit ut in sola rationali creatura reperitur, quæ sola potest referre seu ordinare unum ad aliud) item, quid differat usus ab electione & consensu; nempe quod utrumque consequatur, & quod immediate sequatur imperium voluntatis applicantis potentias sibi subditas ad operandum consequendi finis gratia: Restat ut explicemus quid sint electio & consensus, & quomodo inter se differant.

*Usus soli
rationali
creaturæ
proprius*

*De E-
lectione.*

Quod igitur spectat ad Electionem, quam Aristoteles *λογισμὸν* appellat, describitur ab eodem 3. Ethic. cap. 2. *Voluntarium quid præconsultatum*, id est, actio

actio voluntatis quam præcedit consilium seu deliberatio ; & cap. seq. *Appetitus deliberata* (seu de *deliberatione nata*) eorum quæ sunt in nostra potestate. Breviter & clare definiri posset. Deliberata acceptatio unius medii præ altero. Ex quibus intelligere est , Electionem esse actum voluntatis elicitum , dependentem tamen à præcedente rationis deliberatione , & quidem circa medium, illudque non absolute spectatum, sed quatenus alteri est anteponendum : deinde, Electionem soli rationali creaturæ convenire , non brutis animantibus ; cum in his consilium seu deliberatio , quæ electionem necessario debet antecedere , locum non habeat : denique, Electionem nunquam esse finis : quia illud cadit sub electionem quod se habet ut conclusio in syllogismo operabilium ; finis autem ut sic in operabilibus se habet ut principium , non ut conclusio , ut scribit Philosophus 2. Phys. t. 89. Et licet id quod est finis respectu aliquorum , possit nonnunquam cadere sub electionem ; non tamen sub ratione finis sed sub ratione medii, quatenus illud idem potest esse medium respectu ulterioris alicujus finis ; quemadmodum id quod est principium alicujus scientiæ potest esse conclusio superioris. Est autem libera hæc voluntatis actio , quia licet ut plurimum sequatur antecedentis deliberationis judicium ad unum aliquod eligibile determinatum, non tamen illud necessario sequitur. Adde , quod judicium illud non est necessario determinatum ad unum , utpote quod non necessario sequatur ex suis principiis ; sicque ita unum eligibile acceptat voluntas , ut ei sit integrum illud non acceptare, aut etiam aliud acceptare.

Electio soli rationali creaturæ convenit.

Finis ut finis non cadit sub electionem.

Electio est libera actio.

De consensu.

Consensus

semper

præsupponit

consilium

& electionem

in eligibilibus.

Quod vero spectat ad Consensum ; est actus voluntatis natura posterior ipsa electione , nempe applicatio motus appetitivi ad id quod ex consilio judicatum est ac electum. Sicque in eligibilibus consensus præsupponit semper consilium & electionem : Dico in eligibilibus , id est , cum plura sese offerunt media quorum unum alteri præferendum est : nam

cum

cum unum tantum occurrit medium ad finem consequendum, tunc non est locus deliberationi aut electioni, sed tantum requiritur consensus voluntatis, quo voluntas sese applicet ad illud medium ut eo deinde utatur: adeo ut non possit esse liber usus mediorum absque prævio consensu voluntatis circa illa media, licet possit nonnunquam esse absque prævia electione. Ex quibus facile intelligitur quid differat consensus ab electione. Et quoniam electio nonnisi ex antecedenti consilio seu deliberatione fit, ideo de consilio seu deliberatione proxime sequenti quæstione nonnihil dicendum est.

Quæstio I V.

De Consilio seu Deliberatione electionem præcedente.

1. Difficultas,
Quid sit
Consilium
seu Deliberatio.

Primum quæritur, Quid sit consilium seu deliberatio, quam Aristoteles βουλευσις vocat. Definiri potest, Inquisitio rerum à nobis factibilium in ordine ad finem. Necessariam autem esse ejusmodi inquisitionem in rebus agendis, ex eo patet, quod electio consequitur judicium rationis de rebus agendis; in rebus autem agendis magna incertitudo invenitur, quia actiones sunt circa singularia contingentia, quæ propter sui inconstantiam sunt incerta admodum; in rebus autem dubiis & incertis ratio non profert judicium absque inquisitione seu deliberatione sive consultatione præcedente: & ideo necessaria est ejusmodi inquisitio rationis ante judicium de eligendis. Et

Inquisitio
antecedens
judicium; ex
utroque
vero constat
consilium.

Object.
Solut.

quoniam inquisitio habet rationem antecedentis, judicium vero rationem consequentis, ex quibus constat integra ratiocinatio practica, idcirco ad eundem rationis actum utrumque referri solet, & sæpe nomine consilii & consultationis tum inquisitio antecedens cum judicium consequens intelligitur, ex quo proxime sequitur electio. Verum objicies, Deo tribui consilium, cum tamen in eo nulla ejusmodi inquisitio possit reperiri: Ephes. I. I. Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis sue. Respondeo, Consilium

lium Deo tribui ratione certitudinis sententiæ seu
 iudicii, non vero ratione inquisitionis præcedentis,
 quæ includit aliquam imperfectionem: ita ut *consili-*
um loco citato nihil aliud sit quam sempiternum il-
 ludque immobile decretum Divinæ voluntatis. *Ob-*
 jicies præterea, Consilium non prærequiri ad actum *Object.*
 voluntatis, sed potius subsequi, cum ipsum sit libe-
 rum & voluntarium. Respondetur, Nihil absurdi *Solut.*
 esse, eundem actum rationis respectu diversorum
 actuum voluntatis antecedere simul & subsequi: Nam
 consilium sequitur actum voluntatis in quantum in-
 tellectus libero voluntatis motu incitatus deliberat;
 at vero actum ejusdem voluntatis antecedit in quan-
 tum nihil eligitur nisi præconsultatum & delibera-
 tum.

Secundo quæritur, An deliberatio sit tantum me- *II.*
 diorum propter finem, an vero etiam ipsius finis.
 Respondetur, Esse tantum mediorum, non finis.
 Neque enim medicus an sanaturus sit consultat; aut *Delibera-*
 orator, an sit persuasurus; aut legislator, an bonis le- *tioc est tan-*
 gibus civitatem temperet; neque alii artifices de fine *tum me-*
 deliberant: sed omnes proposito sibi certo aliquo fine, *diorum;*
 quemadmodum eum possint assequi cogitant. Cujus *non finis.*
 rei causam reddit S. Thomas 1. 2. qu. 14. art. 2. eo *Ratio D.*
 quod quemadmodum in rebus addiscendis principia *Thomæ.*
 non cadunt sub quæstionem, ita in rebus agendis
 principia non cadunt sub deliberationem: principia
 autem rerum agendarum sunt fines.

Tertio quæritur, An eorum omnium quæ sunt *III.*
 propter aliquem finem detur consilium seu delibera- *Quenam*
 tio. Respondetur ex Aristotelis loco citato, Delibe- *à delibe-*
 rationem esse tantum eorum quæ à nobis aguntur, *ratione*
 quæque aliter atque aliter fieri possunt in ordine ad *excludend-*
 finem consequendum: Itaque a deliberatione exclu- *suræ*
 duntur 1. impossibilia, quæ fieri nequeunt; 2. ea quæ
 non sunt in nostra potestate ut fiant vel non fiant;
 cujusmodi sunt ii omnes eventus qui vel à natura vel
 à necessitate vel à casu pendent: 3. ea quæ quamvis
 F humana

humana fiant, ad nos tamen minime pertinent; 4. ea quæ certo eodemq; semper modo à nobis fiunt; 5. ea quæ non interest utrum hoc vel illo modo fiant. Et quidem hæc omnia quæ à deliberatione excluduntur, similiter excluduntur ab electione.

IV.

Deliberatio procedit ordine analytico :

Quarto quæritur, Quo ordine procedat consilium seu deliberatio circa ea quæ sunt ad finem. Respondetur, Procedere ordine analytico seu resolutorie; nempe incipiendo ab his quæ sunt vicinora fini, & progrediendo ad ea quæ sunt ab ipso remotiora: Primum enim deliberatur quibus mediis finis proxime haberi possit; tum, qua ratione seu quibus mediis ad illa perveniri possit; & sic qua via & ratione ad ista, donec ad illa deveniatur. At vero executio opposito ordine, nempe synthetico seu compositivo, progreditur, incipiendo à mediis remotioribus a fine, & per ipsa progrediendo ad alia media fini viciniora.

Executio è contra, ordine synthetico.

Quæst. V.

De actionibus humanis Imperatis.

Nonnullæ sunt circa actus imperatos difficultates sigillatim explicandæ.

I. Difficultas,

Undenam dicuntur actus imperati. Imperium cuiusnam sit facultatis. Primum movens in genere morum quid.

Primum quæritur, Quidnam sit illud imperium à quo actus humani dicuntur *imperati*. Respondetur, Actus ejusmodi formaliter denominari *imperatos* ab imperio a quo pendent. Imperium autem illud censetur esse actus tum voluntatis cum rationis, quia utrumque includit. Ad rationem enim ejus imperii duo requiruntur: alterum, quod ratio ordinet; alterum, quod voluntas applicet ad agendum. Et quoniam ratio non ordinat movendo aliquid ad agendum nisi in virtute primi moventis in genere morum, nempe voluntatis; hinc scribit S. Thomas 1. 2. qu. 17. art. 1. quod *imperare sit actus rationis præsupposito actu voluntatis, in cujus virtute ratio movet per imperium inferiores potentias ad exercitium actus*. Et ibidem ad 3. docet, *illud imperium non esse actum rationis absolute, sed cum quadam motione, quæ est*

est à voluntate. Ex illo autem imperio sequitur usus *Ex im-*
 ejus quod subest potentiae executivæ : sicque impe- *perio se-*
 rium illud ab usu distinguitur, tanquam ab eo quod *quitur*
 natura posterius est. Imperium enim non est simul *usus.*
 cum actu ejus cui imperatur ; at vero usus ejus quod
 subest potentiae executivæ, est actus imperatus. Ve-
 rum objicies, Usus esse unum ex actibus elicitis cir- *Obje-*
 ca media. Respondetur, Licet actus qui vulgo di- *sum.*
 cuntur imperati, suntque alterius facultatis à volunta- *Solut.*
 te, non possint esse eliciti ; eliciti tamen à voluntate
 possunt nonnunquam esse imperati, quatenus unum
 & idem non tantum alteri, sed etiam sibiipfi potest
 imperare.

Secundo quæritur, Utrum Imperium & Actus im- *II.*
 peratus sint idem actus. Respondetur primo juxta *Resp.*
 D. Thomam, Etsi actus illi sint diversarum potentia-
 rum, quia tamen actus potentiae inferioris fit in vir-
 tute superioris seu imperantis, idcirco censetur esse
 unus & idem actus. Quod si per *imperium voluntatis Impe-*
 intelligas ipsam motionem qua voluntas formaliter *rium &*
 movet alias potentias (sicut vulgo accipitur; & etiam *actus im-*
 valde probabile est, actiones imperatas, quatenus ab *peratus*
 elicitis distinguuntur, ab ipso denominari) tunc im- *idem*
 perium erit ipsemet actus imperatus, quatenus à vo- *sunt.*
 luntate tanquam ab universali movente pendet, ut
 alias monuimus, in 2. parte harum Institutionum
 Moralium, Tract. 1. disp. 1. qu. 2. concl. 1.

Tertio quæritur, Quinam actus in homine sub- *III.*
 dantur imperio rationis. Respondetur primo, Actus *Resp.*
 ipsius voluntatis illi imperio subesse. Notum enim
 est quod ratio possit ordinare de actibus ipsius vo-
 luntatis; nec absurdum est, actus voluntatis elicitos
 eo modo esse imperatos, à ratione scilicet ordinante.
 Secundo, actus rationis eidem rationis imperio sub- *2.*
 sunt. Sicut enim voluntas movet seipsam, sic ratio
 imperat sibiipfi; in quantum utraque potentia refle-
 ctitur supra suum actum. Tertio, actus appetitus *3.*
 sensitivi in tantum subest imperio rationis, in quan-
 tum

4. tum est in potestate nostra : Quare actus appetitus sensitivi qui non sunt in nostra potestate, non subsunt imperio rationis , ut ii qui rationis iudicium antecedunt. Quarto , actus animæ vegetantis non subsunt prædicto imperio rationis : quia procedunt ex solo naturali appetitu , qui non sequitur vim apprehensivam; at vero ratio non imperat nisi per modum apprehensivæ virtutis. 5. Quinto , actus seu motus externorum membrorum qui consequuntur potentias seu vires sensitivas , subduntur imperio rationis ; non item ii qui consequuntur vires naturales : Quia nempe vires sensitivæ subjacent imperio rationis , non item vires quæ dicuntur mere naturales. Cæterum quo modo voluntas moveat inferiores potentias , & quodnam dominium seu imperium in illas exercent , supra dictum est in secunda parte , ubi de principiis internis congenitis humanarum actionum , qu. 2. Et hæc satis de ipsis actionibus humanis.

Secundus Tractatus hujus partis :

De Passionibus animæ.

*Cur hic
de Pas-
sionibus
tractatur.*

Quia magnum est momentum passionum tum ad virtutes cum ad vitia , in quarum rerum contemplatione potissima pars Moralis philosophiæ posita est ; cumque virtutes in iis passionibus moderandis & cohibendis versentur : doctrinæ ratio postulat ut ante Virtutum & Vitiolorum tractationem de Passionibus differamus. Et quoniam passionum duplex est consideratio ; altera in genere , altera in specie : duplex quoque instituetur hujus tractatus disputatio ; altera de iisdem generatim , altera de iisdem speciatim.

Prior Disputatio hujus Tractatus :

De Passionibus animæ generatim.

Quæstio I.

*Quid, & quotuplex sit, & in quam corporis parte
resideat Appetitus sensitivus.*

QUoniam omnium passionum fons & scaturigo
est appetitus sensitivus, idcirco de illo nonnulla,
ac præcipue tria quæ in hac quæstione proponun-
tur, hoc loco explicanda sunt. Ubi nota, quod licet
appetitus sensitivus tam in belluis quam in homini-
bus repertiatur, nos tamen hic agere de appetitu sen-
sitivo prout est in homine.

*Passio-
num sca-
turigo
quam
sit.*

Primum quæritur, Quid sit appetitus sensitivus in
homine. Respondeo, esse facultatem qua homo ex
præcedente noticia sensus naturaliter inclinatur ad
bonum sensibile ut tale cognitum. Quam definitio-
nem ut capias, simulque intelligas ad quam animæ
partem appetitus iste pertineat, repetenda est ex Ari-
stotele 1. Ethic. cap. ult. celebris partium animæ divi-
sio à Platone accepta 4. de Republ. Est igitur in gene-
re animæ in homine portio duplex: Altera superior,
rationis capax; quæ propterea dicitur Rationalis seu
Intellectiva: Altera inferior, rationis expers; eaque
duplex: altera Animalis seu Sensitiva, quæ rationi
potest obtemperare, unde dici potest *aliquo modo ra-
tionis particeps*, sequiturque gradum animæ sentien-
tis: altera Naturalis seu Vegetativa, quæ rationis
imperio nequaquam subest; sicque omnino est ratio-
nis expers, sequiturque gradum animæ vegetantis.
Est autem in superiori animæ portione facultas du-
plex: altera Apprehensiva seu Cognoscitiva, dicitur-
que *intellectus*; altera Appetitiva, diciturque *appeti-
tus rationalis seu voluntas*. Similiterque in ea inferiori
parte animæ quæ dicitur animalis seu sensitiva, alia
est facultas Apprehensiva, diciturque *sensus*; isq; mul-

*1. Diffi-
cultas,
Quid sit
appetitus
sensiti-
vus.*

*Animæ
in homine
portio
duplex.*

Imaginatio.

triplex : sunt enim alii sensus exteriores , alii interiores ; inter quos is qui intellectum seu rationem magis imitatur dicitur *imaginatio* , aliis *facultas cogitativa* , residetque in cerebro : Alia vero est facultas Appetitiva, diciturque vulgo *appetitus* absolute ; vel cum adjectione, *appetitus sensitivus* seu *animalis* : Qui quidem appetitus eodem modo se habet ad phantasiam seu imaginationem quo rationalis appetitus seu voluntas ad intellectum seu rationem : ut enim voluntas fertur in bonum ab intellectu cognitum , sic appetitus animalis fertur in bonum ab imaginatione perceptum. Tandem in illa infima animæ portione quæ rationi nescit obtemperare , ponitur duntaxat appetitus naturalis : Unde existit ab anima triplex appetitus in homine, nempe, Rationalis, Sensitivus, & Naturalis.

Appetitus triplex.

II.

Quotuplex sit appetitus sensitivus.

Concupiscibilis, irascibilis.

Irascensia concupiscentiæ propugnatrix.

Necessarium in animali- bus utrumque appetitum, probetur.

Secundo quæritur , Quotuplex sit appetitus sensitivus. Respondetur , Duplicem esse ; nempe concupiscibilem & irascibilem : Quorum ille semper cum corpore versatur , totusque in illius conservationem incumbit: hic vero rationi vicinior, nonnunquam illi ipsi vim roburque suppeditat; simul etiam concupiscibili opitulatur , quatenus removet difficultates & impedimenta quæ obstant quo minus bonum quod optat consequatur. Ex quo patet , irascentiam nonnunquam esse concupiscentiæ propugnatricem. Unde Plato 4. de Repub. utrumque appetitum à ratione & inter se distinguens, scribit, Magistratui in civitate respondere in homine rationem ; quæstuariis hominibus , cupiditatem ; auxiliariis , id est militibus, irascentiam. Necessarium autem fuisse in animali utrumque appetitum, probatur ; Quia sicut rebus aliis naturalibus indita quædam vis est non tantum ad prosequenda convenientia aut adversa fugienda , sed etiam ad resistendum contrariis (ut igni non tantum indita est levitas , ut infima deferens ad superna convolarer ; sed præterea calor inditus , ut contrariis agentibus obsteret) pari ratione congruum erat, in sensitiva animæ parte vim duplicem reperiri: alteram

qua

qua animalia ad ea quæ profunt incitarentur, & ab eis quæ videntur nocitura retraherentur; quæ vis est concupiscentiæ seu appetitus concupiscibilis: & alteram qua niterentur submovere occurrentia rei consequendæ impedimenta; quæ vis est irascentiæ seu appetitus irascibilis. Ex quo intelligitur commune discrimen inter utrumque appetitum quoad objectum, quod ille dicatur tendere in bonum sensibile absolute, hic vero in bonum sensibile quatenus difficile & arduum; non quod difficultatem expetat, sed utilitatem potius, cujus causa difficultatibus obluctatur, easque superat. Præterea, ex quo utriusque discrimen innotescit, quod nonnunquam irascibilis passiones repugnare videantur motibus concupiscibilis, quia concupiscentia inflammata plerumq; iram frangit, & ira accensa concupiscentiam minuit.

*Variusque
discrimen.*

Tertio quæritur, In quamam corporis parte resideat uterque appetitus sensitivus. Respondeo, Iuxta eorum sententiam qui unum ab altero realiter differre existimant, videri valde probabile, cum phantasia sit in cerebro, irascentiam in corde, concupiscentiam vero in hepate collocandam esse: vel juxta Platonem, irascentiam in præcordiis, concupiscentiam vero in abdomine. Quia tamen probabilius esse judico, unum ab altero realiter non distingui sed tantum formaliter, ita ut unus & idem reipsa appetitus sensitivus sub una consideratione & respectu quarundam passionum dicatur concupiscibilis, sub alia consideratione & respectu aliarum passionum irascibilis nomine. hinc eandem utriq; sedem in corde collocandam esse arbitror. Experimur enim omnes affectus sive iræ sive cupiditatis aliquam in corde perturbationem excitare, in eoq; mox sentiri. Adde etiam, cor ipsum esse vitæ principium, omniumque vitalium operationum fontem; ideoque valde congruum esse, ut in eo, tanquam in arce, appetitus ad servandam vitam & pericula propulsanda à natura dati resideant.

III. Quænam utriusq; appetitus sedes.

1. Sententia; 2. Platonis;

3. Probabilissima, Confirmatur.

Quæstio II.

Quid sint Passiones; & unde nascantur.

*Passionis
in genere
descri-
ptio.*

*Descri-
ptionis
explica-
tio.*

*Passiones
cur sic ap-
pellantur.*

*Corporis
alteratio
perturba-
tionis co-
mes.*

A Nimi passio definitur à Morali philosopho, Mo-
tus appetitus sensitivi ex apprehensione boni
vel mali cum aliqua mutatione non naturali corpo-
ris; vel, quod eodem recidit, Actio appetitus sensi-
tivi circa bonum vel malum opinatum, i. e. appre-
hensum vel judicatum ut tale à phantasia vel æstima-
tiva. Dicitur *motus* vel *actio*; Quia cum in animo
tria sint; potentia seu facultas, habitus, & actio: pas-
siones autem animi, neque sint potentia, cum non
sint perpetuæ; neque habitus, cum ante quam contra-
hatur ullus habitus sæpenumero excitentur: restat ut
sint actiones sive actus vel motus ejus potentia seu
facultatis à qua oriuntur, nempe appetitus sensitivi.
Appellantur autem *passiones*, tum quia appetitus dum
operatur patitur ab objecto, cum ab ipso trahi videat-
ur; tum quia operationes illæ cum sensu quodam
doloris aut voluptatis, quæ sunt corporis passiones,
conjunctæ sunt; tum quia aliquam in corpore passio-
nem excitant. Appellantur etiam interdum *perturba-
tiones*, quia sæpenumero solent animum perturbare, ni-
si ratione coerceantur. Additur in supradicta defini-
tione, *circa bonum vel malum opinatum*; ut per obje-
ctum distinguatur ab actu voluntatis, qui est circa
bonum vel malum ratione cognitum. Illud etiam a
nonnullis adjicitur, *cum aliqua mutatione corporis non
naturali*: neque enim solent excitari passiones absque
aliqua excedente corporis immutatione; præsertim
quoad jugem illum motum quo naturaliter cor modo
dilatatur modo contrahitur: Nam si actus appetitus
sensitivi ad fugam retractionemque spectent, ut Ti-
mor & Tristitia, majorem quam par sit cordis contra-
ctionem efficient: si vero pertineant ad prosecutio-
nem delectationemque, ut Amor & lætitia, mayo-
rem quoque quam par sit cordis dilationem gignent.
Mitto alias inde consequentes corporis mutationes;

ut,

ut, quod timore sanguis ad præcordia confugit, ira vero & furore ebulliat & ad externas partes uberius diffundatur: In quo differunt actus appetitus sensitivi ab actibus appetitus rationalis seu voluntatis: qui, quia ex se à corpore sunt magis secreti, ut plurimum quieto corpore peraguntur; licet nonnunquam interveniente appetitu sensitivo, ex actibus rationalis appetitus aliqua corporis immutatio contingat.

Discrimen inter actus appetitus Sensitivi & Rationalis.

Quod vero spectat ad originem passionum; constat ex præcedente quæst. eas ab appetitu sensitivo proxime & per se oriri, cum sint motus seu actus istius facultatis. Verum duo alia sunt paulo remotiora, præcipua tamen, passionum principia: alterum insitum in homine, nempe phantasia seu opinio sensus; alterum dislitum, nempe objectum quod cadit in sensum. Neque enim unquam appetitus ipse excitari posset, nisi prius imaginatio seu phantasia objecti specie impulsu fuisset. Ex quo intelligis, tum objectum exterius cum sensum internum (nempe phantasiam) concurrere cum ipso appetitu ad excitandas animi perturbationes: Quibus excitatis contingit ipsum rationis iudicium adeo turbari, ut etiam in ipso rationali appetitu similes quodammodo motiones indeliberatæ nascantur, sicque homo totus in belluinam veluti naturam degenerans, omni in rem male opinatam nisu feratur: Sicque passionibus non sunt phantasiæ, opinionibus, aut præpostera rationis iudicia; sed ex sensuum opinionibus natæ, præpostera rationis iudicia pariunt. Si quæras, Quodnam sit præcipuum sensitivi appetitus objectum, utrum bonum sensibile expetendum, an vero malum sensibile fugiendum; respondetur, Esse bonum expetendum, quia malum fugimus obtinendi boni causa. Hinc etiam Appetitus dictus ab appetendo: id autem quod appetitur, quatenus appetitur, bonum est; & inordinatus amor sui, qui omnium perturbationum prima & cæterarum veluti radix merito habetur, circa bonum est opinatum.

Duo, præter Appetitum, Passionum principia.

Dub.

Resp.

Quæst.

Quæstio. III.

*An omnis passio sit vitiosa, & nunquam cadat
in virum sapientem.*

*Stoico-
rum sen-
tentia ex-
plicatur.*

*Probabi-
lior Peri-
patetico-
rum &
Platoni-
corum
sententia.*

*Quod om-
nis passio
non sit
viti-
um
probat-
ur*

1,

2,

3.

Stoicis philosophis olim visum est, passiones omnes vitiosas esse, & quosdam veluti laborantis animi morbos; ideoque in virum sapientem cadere nusquam. Quod si philosophi illi per *passiones* non quaslibet motiones appetitus intellexerint, sed turbulentas duntaxat quæ prodeunt extra limites rationis, animumque ad vitia inflectunt, à vero nequaquam videntur aberrasse. Verum quæcunque Stoicorum mens fuerit, vera est Peripateticorum, imo etiam Platoniorum, sententia; Passiones quatenus naturaliter fluunt à suo principio, nempe appetitu sensitivo, neque bonas esse moraliter neque malas, sed ad utrumque esse indifferentes: quatenus autem imperio rationis & voluntatis subjacent, eatenus esse bonas vel malas, secundum conditionem objecti circa quod versantur, vel finis ad quem ordinantur. Quod si motus illi nonnunquam excedere videntur, possunt à recta ratione adhibito modo salubriter temperari, tuncque bonæ sunt & meritoria. Itaque licet illi animi motus non possint radicitus extirpari, quod naturæ est; amputari tamen possunt & veluti circumcidi, quod virtutis est.

Quod igitur non omnis passio sit vitium seu peccatum, probatur; Primum, quia id quo bene vel male uti possumus, non est ex se malum: sed passio est ejusmodi: Cupiunt enim, timent, lætantur, dolentque boni & mali; sed illi bene, isti male, sicut hominis seu recta seu perversa voluntas est. Secundo, Nemo tenetur ad culpam nisi propria voluntate deflexerit; non enim crimen habent quæ inferuntur reluctanti: at ratione sæpius reluctante excitantur in nobis passiones: non igitur semper sunt vitiosæ. Denique cum virtus circa passionem tanquam propriam materiam versetur, sane is virtute careat necesse est qui passio-

passione caruerit : quare non sunt à sapiente viro penitus removendæ.

Porro , licet vehementior appetitionis motus qui liberum rationis arbitrium antevertit , malum quoddam dici possit , quia ordinatum naturæ statum excedit , ut Rom. 7. *Quod odi malum hoc facio* ; non tamen continuo dici potest , proprie loquendo , vitium seu peccatum. Non enim passiones censentur nostra sponte declinare à naturali motu rationis : proindeque nec nobis ad peccatum imputari , nisi sint voluntariæ. Instabis , Concupiscentiam non semel ab Apostolo non modo *malum* sed etiam *peccatum* , *carnem peccati* , & *corpus peccati* seu *mortis* appellari : cujus rei causa non videtur alia quam quia ab ipsa passiones profluunt. Verum respondetur , Concupiscentiam nec esse peccatum , nec naturales illius motus esse peccata : ita tamen eam appellari , quod in ea quædam sit ex originali peccato contracta proclivitas ad peccatum , & quia ipsa per suos motus inclinatur rationem & voluntatem ad malum.

Excedens passio , si sit involuntaria , dici potest malum , non peccatum proprie. Object.

Solut. Cur concupiscentia peccatum dicatur.

Quæstio IV.

An recte assignetur passionum numerus.

DUæ sunt insignes passionum divisiones communis usu receptæ : Altera generalis à Stoicis antiquitus tradita , in quatuor præcipuas , ac cæterarum veluti capita ; quæ sunt , Gaudium , Tristitia , Spes , & Timor. Omnis enim passio est circa bonum vel malum opinatum , illudque vel præsens vel futurum. Gaudium quidem & spes sunt circa bonum ; sed gaudium circa præsens , spes vero circa futurum : item tristitia & timor circa malum ; sed tristitia circa præsens , timor vero circa futurum. Unde istorum quatuor affectuum causas ac dispositiones in quatuor præcipuis intestinorum partibus collocant ; lætitiæ quidem in splene , tristitiæ in felle , cupiditatis in jecore , timoris in corde. Cæteræ vero passiones quæ circa bonum vel

Stoicorum divisio passionum in quatuor partes.

*Peripateticorum
in undecim.*

*Vndecim
passionum
numerus
compro-
batur.*

*Sex pas-
siones ap-
petitus
concupiscibili.*

*Quinque
irascibili.*

vel malum, præsens aut futurum, versantur, ad hæc completive reducuntur; sunt enim hæc quatuor quasi fines & complementa cæterarum. Altera quæ est magis specialis divisio à Peripateticis tradita, fit in minutiones species, quæ sunt undecim: sex quidem ex appetitu concupiscibili oriundæ; nempe Amor, Desiderium, Gaudium, Odium, Fuga, Tristitia; quinque vero ex appetitu irascibili; Spes, Desperatio, Timor, Audacia, Ira. Colligitur autem ille passionum numerus in hunc modum; Passionum quædam respiciunt bonum aut malum simpliciter spectatum, pertinentque ad appetitum concupiscibilem; aliæ bonum aut malum arduum ut sic, spectantque ad irascibilem. Illæ sunt sex: tres quidem respectu boni, nempe Amor, Desiderium, Gaudium; totidem respectu mali, nempe Odium, Fuga, Tristitia. Oblata enim re bona, excitatur primum in concupiscibili amor illius: quod si ea res absens sit, consurgit desiderium; si præsens, delectatio seu gaudium. Similiter, oblata re mala, oritur primum in concupiscibili odium amoris contrarium: quod si res quam odio prosequimur absit, oritur statim fuga desiderio adversa; si adest, nascitur tristitia seu dolor delectationi oppositus. Passiones vero irascibilis appetitus sunt quinque: duæ respectu boni, nempe spes & desperatio; tres vero respectu mali, nempe timor, audacia, ira. Oblato enim bono arduo, si quis illud se consequi posse judicet, provenit statim in irascibili spes; si vero putet illud se non posse consequi, existit desperatio. Non est autem in irascibili motus circa bonum quod jam adest ac possidetur; quia bonum quod possidetur non habet rationem ardui. Similiter, malum arduum aut nondum adest aut jam adest: si nondum adest, oritur timor vel audacia; timor, si id formidemus ac refugiamus; audacia, si aggrediamur: quod si jam adest, consurgit ira, qua animus exardescit ad præsens malum expellendum, & sumendum de illo vindictam.

Quod

Quod si ordinem omnium passionum secundum ^{Quoniam} viam generationis scire velis, traditur iste a D. Tho. ^{se ordine} I. 2. q. 25. art. 3. Primo, inquit, ^{confe-} occurrunt amor ^{quantur.} & odium; secundo, desiderium & fuga; tertio, spes ^{q. 25.} & desperatio; quarto, timor & audacia; quinto, ira; ^{art. 3.} sexto & ultimo, gaudium & tristitia, quæ consequuntur ad omnes alias præcedentes passionibus, 2. Ethic. cap. 5. ita tamen quod amor sit prior odio, & desiderium fuga, & spes desperatione, & timor audacia, & gaudium tristitia. Hoc autem ordine de illis sigillatim differemus proxime sequenti disputatione; ut prius de illis quæ pertinent ad appetitum concupiscibilem, deinde de iis quæ spectant ad appetitum irascibilem, dicamus. Et quoniam contrariorum eadem est disciplina, binas oppositas singulis quæstionibus complectemur.

Posterior Disputatio hujus Tractatus :

De Passionibus animæ speciatim.

Quæstio I.

De Amore & Odio.

Quod spectat ad Amorem; quatuor de ipso sigillatim explicanda sunt: primum, ejus ratio seu natura; deinde, partes seu species; tum causæ seu origines; tandem effectus ejusdem seu proprietates.

Primo igitur de amore quæritur, Quid sit. Verum ne hic ambiguitate nominum laboretur, sciendum est, quod licet ista quatuor, amor nempe, dilectio, charitas, & amicitia, idem quodammodo significant; differunt tamen: quod amicitia habitum significet; amor & dilectio, actum; charitas denique utroque modo accipiatur. Rursus, Amor, Dilectio, &

I. Difficultas,
Quid sit
amor, dilectio,
charitas,
amicitia,
& qui differant.

& Charitas quoad actum differunt ; quod amor sit aliquid communius dilectione & charitate : Nam omnis dilectio , itemque omnis charitas amor est ; sed non è contra omnis amor est dilectio vel charitas. Sicque Amor in genere definiri potest , Complacentia boni : Dilectio autem addit ad complacentiam , rationis delectum ; sicque definiri potest, Amor quidam cum rationis delectu. Charitas denique addit ad rationem communem amoris perfectionem quandam ; est enim amor , non cujuscunque rei bonæ , sed ejus quam magni facimus. Et quoniam complacentia boni seu appetibilis tam in appetitu intellectivo quam in sensitivo esse potest , hinc amor alius dicitur intellectivus seu rationalis , alius vero sensitivus seu animalis. Et quidem de illo accipiendum est quod docet D. Dionysius lib. De Divinis nominibus cap. 4. Amorem esse quid divinius dilectione. Ibi enim Amor idem est quod quidam raptus rationalis appetitus ex intuitu Divinæ pulchritudinis ortus : De isto vero , nempe sensitivo , præsertim accipienda sunt ea quæ in hac quæstione de amore dicemus. Et certe posterior iste proprie dicitur passio ; non ille prior , qui potius dici debet voluntatis affectus. Cæterum ex hac complacentia boni seu appetibilis qui dicitur Amor , sequitur motus ad ipsum appetibile , diciturque desiderium ; & tandem quies in eodem , diciturque gaudium : de quibus postea,

*Explicatur locus
D. Dionysii.*

*Desiderium &
Gaudium
ex amore
consequuntur.*

*II. Quotuplex sit
Amor.
I Divisio
Dionysii.
2. Platonis.*

Secundo quæritur , Quotuplex sit amor. D. Dionysius quintuplicem facit ; Divinum , Angelicum , Rationalem , Animalem , Naturalem : quorum primus Divisio in Deo , secundus in angelis , tertius in hominibus , quartus in belluis , quintus in cæteris rebus etiam inanimatis reperitur. Plato in Symposiis duplicem facit amorem in homine : alterum Verum , alterum Adulterinum : Ille dicitur nifus quidam animæ ad Divinam pulchritudinem evolvendi , ex aspectu corporalis pulchritudinis excitatus ;

tatus : hic vero dicitur animæ quædam ab aspectu
in tactum corporalem præcipitatio. Denique , aliter
dividitur amor à D. Thoma. 1. 2. qu. 26. art. 4. in ^{3. Tho-}
amorem Amicitiaæ, & amorem Concupiscentiaæ. ^{me.}
amor enim in duo tendit: scilicet in bonum quod quis
vult alicui, sive sibi sive alteri; & in illud cui vult bo-
num : Ad illud igitur bonum quod quis vult alicui ,
habetur amor concupiscentiaæ; ad illud autem cui ali-
quis vult bonum , habetur amor amicitiaæ. Ex quo
intelligis, illum amorem esse propter istum : Nam id
quod amatur amore amicitiaæ , simpliciter & per se
amatur ; quod vero amatur amore concupiscentiaæ ,
non nisi secundum quid & propter illud. Ubi nota, Amor a-
hic amorem Amicitiaæ appellari, non quod ipse amor ^{amicitiaæ}
amicitiaæ sit amicitia quæ est habitus; sed quod vel sit ^{cur sic di-}
actus amicitiaæ, vel ei persimilis , quo solemus ami-
cum prosequi : is enim censetur amicus cui aliquod
bonum volumus. Sic etiam amorem Concupiscentiaæ ^{Amor}
appellari , non quia à concupiscentia oritur (potest ^{concu-}
enim etiam ab appetitu rationali oriri) sed quia illud ^{piscen-}
maxime dicimur concupiscere quod volumus nobis : ^{tia cur}
hinc etiam fit ut dicamur etiam illud bonum concu-
piscere quod alteri volumus , licet minus proprie.
Nam sicut ille magis proprie dicitur amor amicitiaæ
quo alium amamus quam quo nosipſos; sic è contra,
ille censetur magis proprie amor concupiscentiaæ quo
volumus aliquid bonum nostri causa quam quo alte-
rius. Unde cum aliquem amamus nostra privata uti-
litas aut delectationis gratia dicimur illum amare
amore concupiscentiaæ. Ex quo intelligis , cum tri-
plex sit amicitia, utilis, delectabilis, & honesta : duas
prior species in amorem concupiscentiaæ degenera-
re, quia in illis sic bonum amico desideramus ut illud
ad nostram delectationem & utilitatem referamus. ^{Amicitia}
Porro, amor quo nosipſos amamus & quo bonum ^{triplex.}
nobis volumus, dicitur vulgo amor proprius, & fere
sumitur in malam partem , quia ut plurimum est in-
ordinatus. Huc spectat alia amoris divisio , in amo-
rem

4. *Divisio in amorem Abundantiæ, & Indigentie.* rem abundantie seu benevolentie, quo bonum alteri volumus licet nullum inde speremus commodum; qualis est amor Dei erga nos, & parentum erga filios; & amorem indigentie, quo bonum alteri volumus nostræ privatæ utilitatis causa, quia nempe ejus ope maxime indigemus; qualis est amor quo homines Deum, & liberi suos parentes prosequuntur. Prior igitur pertinet ad amorem amicitie, posterior vero ad amorem concupiscentie.

III. *Quænam sint amoris cause.* Tertio quæritur, Quænam sint amoris cause. Prima & præcipua causa amoris est Bonum. Ratio est, Quia amor importat quandam connaturalitatem vel complacentiam amantis ad amatum; unicuique autem bonum est id quod est sibi connaturale & pro-

1. *Bonum.* portionatum: unde relinquitur quod bonum sit propria causa amoris. Secunda causa est Pulchrum: quod quidem re ipsa bonum est; est enim pulchrum ut sic valde appetibile & amabile: addit tamen istud ad rationem boni, quod ex ejus aspectu seu cognitione delectetur appetitus: est enim pulchritudo gratia seu venustas quædam, quæ sensu aut ratione cognita vehementius ad amandum impellit: Hinc est quod amor per eos sensus oriri soleat per quos percipi potest rerum pulchritudo, cujusmodi sunt inter externos Visus & Auditus. Cur vero illi duo sensus externi specie pulchri ducantur, non item cæteri, ratio est, tum quia in eorum objectis venustas & gratia maxime locum habeat (unde pulchros colores, itemque pulchros sonos dicimus; non vero pulchros odores vel saporres, &c.) tum quia illi census inter cæteros sunt maxime cognoscitivi, quia eorum vis subtilior est ac spiritalior: quo fit ut rerum pulchritudo quæ spiritalis ac divinæ perfectionis imitatio quædam est, ut præclare differunt Platonici, non nisi per illos sensus externos percipi possit. Tertia causa est Similitudo amantis & amati; cum nempe amans vel actu vel potestate & quadam veluti inclinatione similis est amato: utroque enim modo Similitudo optima est amoris concilia.
2. *Pulchrum.*
3. *Similitudo.*

conciliatrix: Qui enim actu similis est alteri, suam ipsius imaginem in altero intuens, alterum tanquam seipsum diligit; isque est amor amicitiae: qui vero nondum actu sed potestate tantum similis est alteri, ipsum amat, illique uniri optat, quo possit fieri particeps eorum perfectionum quæ in ipso reperiuntur; isque est amor concupiscentiae. Huc spectat animorum & morum quædam sympathia: quæ est occulta quædam naturæ consensio ac similitudo, quæ facit ut aliud mihi aliud tibi pulchrum & magis amabile videatur, licet fortasse sit à parte rei minus pulchrum & amabile, quia nempe in eo est aliquid latens mihi gratum, quod miro quodam modo sese vultu ac præsertim oculis exprimit, meque ad ipsius amorem pellit. Quarta amoris causa est Amor: Nulla enim maior est provocatio ad amandum quam prævenire amando; nimis enim durus est animus qui dilectionem etsi non vult impendere, nolit rependere. Neque tantum amor in re amata causa fit ut eam ardentius redamemus, sed etiam amor in ipso amante rem amatam reddit amabiliorem: quo enim vehementius aliquid amatur, eo semper melius ac proinde amabilius esse judicatur. Addi possunt ultimo loco causæ naturales, quæ ex cujusque naturali temperamento sumi possunt: quibus enim tenuiores sunt humores, lucidiores spiritus, cor calidius, vegetior & subtilior sanguis, item qui sunt facili & miti natura, ad amandum sunt procliviores.

Animorum & morum sympathia.

4. Amor.

5. Causæ quædam naturales.

Quarto quæritur, Quænam sint amoris proprietates seu effectus. Primus est, Assimilatio amantis cum re amata. Est enim in eo discrimen inter intellectum & affectum, quod intelligens per intellectum rem sibi assimilât, at vero amans per affectum rei amatæ assimilatur: Et experientia constat, eos qui amant, eniti ut quantum fieri potest se rei amatæ in omnibus conforment. Secundus est, Unio seu adunatio rei amantis cum re amata. Nam præterquam quod amor formaliter est unio quædam amantis cum

IV. Qualitates seu effectus. Primus est, Assimilatio amantis cum re amata. Est enim in eo discrimen inter intellectum & affectum, quod intelligens per intellectum rem sibi assimilât, at vero amans per affectum rei amatæ assimilatur: Et experientia constat, eos qui amant, eniti ut quantum fieri potest se rei amatæ in omnibus conforment.

2. Unio.

3. *Inha-*
sio.

re amata, facit præterea ut amans cupiat fieri unum quid cum amato, quo fit ut ipsius præsentiam perpetuo desideret. Terminus est, Inhæsiō amantis cum re amata, qua amans rei amatæ per intellectum & affectum immobiliter adhæret, ita ut amans de re amata perpetuo cogitet, illam perpetuo meditetur ac sitiat, nec tam seipsum quam amantem sentiat. Quo spectat illud Platonis in Sympos. *Amatorem animum in proprio corpore mortuum, in alieno vivere.* Neque enim

4. *Ecstasis.*

tam est anima in eo quod animat, quam in eo quod amat. Quartus est, Ecstasis; quæ est animæ quidam raptus extra proprium & consuetum sui statum: Qui contingit cum anima omnes suas vires in se intus colligens, toto postea nisu fertur in amatum; quo fit ut tunc corpus omni animæ vi, imo ipsa animæ præsentia destitutum esse videatur. Quintus effectus est

5. *Zelus.*

Zelus; cum nititur is qui amat omne id repellere quod perfectam amatæ rei possessionem impedire potest, ut contingit in amore concupiscentiæ; ex quo nascitur cum zelus Coniugalis tum zelus Invidiæ, vel cum nititur amans id omne remove quod amici bono adversatur, ut contingit in amore amicitia; potestque dici zelus iustitiæ: qualis est iste de quo Psalmista, Psal. 68. 10. *Zelus domus tuæ comedit me;* & Helias 3 Reg. 19. 10. *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum.* Sunt etiam præter istos morales effectus, quidam alii naturales & phyfici; ut quod amantes pallidi, macilenti & squalidi sint: dum enim tota vis animæ ad rem amatam convertitur, illucque intenta est, capiendo dirigendoque alimento non sufficit; quo fit ut inopia cruditateque sanguinis membra extenuentur & palleant.

6. *Effectus*
quidam
natura-
les.

Odium
quid sit.

Quod spectat ad Odium, quod nihil aliud est quam Displacencia quædam circa malum opinatum ut malum est; cum sit Amori contrarium; & contrariorum contrariæ sint species, causæ, & effectus; facile ex iis quæ diximus de speciebus, causis, & effectibus Amoris, colligi poterunt species, causæ, & effectus Odii.

Quæstio

Quæst. II.

De Desiderio & Fuga.

Desiderium & Concupiscentia idem sunt apud D. Thomam, 1. 2. qu. 30. art. 1. cum hoc tamē discrimine, quod desiderium magis proprie pertinet ad rationalem appetitum, concupiscentia vero ad sensitivum. Est igitur desiderium seu concupiscentia, Animæ passio in appetitu concupiscibili circa bonum opinatum absens: distinguiturque ab Amore & Delectatione, quod ex amore nascatur, & in delectationem tendat. Et licet idem objectum, quod est Bonum & Finis, sit causa amoris, desiderii, & delectationis seu gaudii, non tamen sub eadem ratione: quatenus enim bonum adaptat quodammodo sibi appetitum, causat amorem; quatenus idem bonum absens eundem ad se attrahit, causat concupiscentiam; quatenus denique præsens eundem quietat, in seipso causat delectationem.

Concupiscentiarum aliæ dicuntur Naturales, aliæ vero Non-naturales. Illæ sunt eorum ad quæ naturæ quadam necessitate compellimur; ut si quis longa defessus vigilia somnum appetat, vel esuriens cibum, &c. hæ vero sunt eorum quæ natura per se non desiderat, sed pro rationis arbitrio desiderantur: Unde etiam illæ dicuntur Irrationabiles; hæ vero Rationabiles, licet non semper sint rectæ rationi conformes: Hujusmodi sunt, opum desideria, honorum ambitus, &c. Illæ finitæ sunt; natura enim non fertur in infinitum: quare cibum expetimus ad certum usque modum, nempe quoad sedetur fames: Hæ vero infinitæ sunt; nullis enim terminis humana coercetur ambitio. Illæ in appetitu sensitivo ut plurimum, hæ vero in appetitu rationali resident. Denique, illæ belluis cum homine communes; hæ vero homini sunt peculiare.

Nascitur Desiderium ex iisdem ferme causis ex quibus Amor; maxime vero, ex bono futuro apprehenso.

*Effectus
Desiderii.*

henso. Neque tamen omnes cæteris paribus æque appetunt : sed qui sunt calidiori temperamento, ferventius ; qui vero magis temperato, temperate magis considerant, constantius tamen. Effectus quoque hujus passionis iidem ferme sunt qui Amoris : Adde istud, quod qui vehementius quippiam expetunt, mire discruciantur donec rem expetitam consequantur ; hinc suspiria, gemitus, lacrymæ, &c.

*Quid sit
Fuga.*

Quod spectat ad Fugam ; definiri potest, Animæ passio in appetitu concupiscibili circa malum absens opinatum: Eodemque modo distinguitur ab Odio & Tristitia, quo Desiderium ab Amore & Lætitia : est enim in odio displicentia mali; in fuga, recessus à malo; in tristitia, quies in malo. Porro hujus passionis causæ & affectus opponuntur causis & effectibus desiderii.

Quæstio II I.

*De Delectatione seu Voluptate, & Tristitia
seu Dolor.*

Postremum locum ordine naturæ seu generationis tenent inter omnes passionēs hæc duæ, Voluptas & Dolor: Quia tamen pertinent ad appetitum concupiscibilem, idcirco prius de istis quam de aliis quæ pertinent ad appetitum irascibilem pertractabimus : & quidem in hac quæstione prius de delectatione seu voluptate ; deinde, de tristitia seu dolore.

*I. Difficultas,
Quid sit
Delectatio.*

Quod igitur spectat ad Delectationem ; primum quæritur, Quid sit. Delectatio est animæ passio seu motus quidam in appetitu sensitivo ex præsentia boni connaturalis sensu percepti proveniens. Dicitur motus, non quod appetitus per hunc motum ad aliquid tendat, sicut in desiderio contingit, sed quia appetitus ab ipso appetibili præsentē immutatur sive afficitur. Dicitur esse in appetitu sensitivo, ut distinguatur ab ea delectatione quæ reperitur in appetitu rationali, quæ licet vere sit delectatio, non tamen dici potest proprie passio. Appellatur autem hæc delectatio rationalis peculiari nomine, gaudium : Ex quo intelligis,

ligis, Gaudium esse speciem Delectationis. Et sicut *gaudium* accipitur proprie pro sola rationali delectatione; sic *voluptas* ut plurimum pro sensitivo duntaxat usurpatur; *delectatio*, pro utraque. Alia vero nomina ad delectationem pertinentia sunt imposita ab effectibus delectationis: *Lætitia* imponitur à dilatatione cordis, ac si diceretur *lætitia: exsultatio*, ab exterioribus signis interni gaudii; itemque, *jucunditas*; *hilaritas* vero specialiter, à signis lætitiæ in vultu apparentibus.

Gaudium & Voluptas Species Delectationis.

Secundo de Delectatione quæritur, Quotuplex sit. Respondeo, Delectationum, sicut & concupiscentiarum, alias esse Naturales, alias vero Non-naturales, quæ dici possunt rationales. Illæ sunt appetitus sensitivi; hæ vero appetitus intellectivi: Illæ fiunt semper cum aliqua immutatione corporali; hæ vero non item, sed sunt simplices motus voluntatis: Illæ sunt corporales & sensibiles; hæ vero spirituales & intelligibiles. Licet autem spirituales delectationes secundum se & absolute sint majores corporalibus, nihilominus tamen corporales quoad nos & secundum quid sunt majores spiritualibus: tum quia sensibilia quoad nos sunt magis nota; quo magis autem bonum præsens percipitur, eo majorem causat delectationem: tum quia sensibiles illæ delectationes fiunt cum aliqua immutatione corporali; non autem spirituales, nisi per accidens. Inter delectationes autem sensibiles, majores sunt ex quæ fiunt secundum tactum, quia earum objecta sunt magis sensibilia. Aliter dividitur delectatio seu voluptas, in Puram & Non-puram seu mixtam. Illa est quæ recte constitutis animis & corporibus competit: hæc vero non nisi ex aliqua animi aut corporis depravatione contingit; ideoque ab Aristotele 7. Ethic. appellatur *egritudinis & contra naturam*: sic enim constat experientia, nonnulla (verbi gratia, potum aquæ) ægris corporibus summam delectationem afferre, quæ sanis corporibus aut nullam aut certe perexiguam voluptatem affe-

II. Quotuplex sit delectatio. Naturalis; Non naturalis.

Quenam sit major delectatio; Spirituális, an Corporalis.

Aliq. divisio Voluptatis, in Puram & Non-puram.

runt: quæ sunt prioris generis delectationes, dici possunt naturales; posterioris vero generis, non-naturales; sed alio sensu quam in priori divisione, ut patet.

III. *Quæ
sint causæ
delectationis.*

1. *Bonum præ-
sens.*

2. *Operatio.*

3. *Varietas.*

4. *Præteriti do-
lores.*

5. *Memoria &
Spes.*

IV. *Quinam
sint effectus
delectationis.*

1. *Cordis
dilatio.*

2. *Sanitas.*

Tertio quæritur, Quænam sint causæ delectationis. Prima & præcipua est, Bonum præsens cognitum totumque simul apprehensum: Nascitur enim voluptas ex percepta conjunctione convenientis. Secunda causa delectationis est Operatio, sive ea per quam consequimur bonum conveniens, sive ea per quam ipsam boni consecutionem percipimus. Quare omnis delectatio ex aliqua operatione consequitur. Tertia delectationis causa est Varietas: Quia enim humana mens rerum multarum est cupida, ideo vario rerum successu solet oblectari: & natura etiam ipsa in se multiformis, varietate ipsa tanquam simili sibi oblectatur. Quarto, Præteriti dolores per accidens delectationem pariunt: Quo enim majora sunt mala quæ evasimus, eo delectabilior videtur esse quies & securitas qua fruimur: quare jucunda semper esse solet præteriti laboris recordatio. Quinto, Delectationem pariunt tum Memoria cum Spes: Quia delectatio nascitur ex agnita possessione boni; Memoria autem præterita bona possidentur, fiuntque veluti præsentia; Spe vero, futura. Major tamen ex spe delectatio nascitur: quia quæ futura sunt, vere aliquando esse possunt; non item præterita.

Quarto quæritur, Quinam sint effectus delectationis seu lætitiæ. Primus est, cordis & viscerum dilatatio: Unde illud, Isa. 60. 5. *Videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum.* Ex hac autem cordis dilatatione sequitur sanguinis ad externas partes diffusio. Secundus est, sanitas corporis; præsertim si moderata sit: tum quia sic molestiis & curis relevatur animus, tum quia moderata cordis & viscerum dilatatione spiritus fiunt puriores, quo fit ut lætius & alacrius operemur. Si tamen nimis profusa sit, non mediocriter nocere potest; præsertim senibus: imo quibus-

bus illam mortis causam fuisse legimus; quia per ipsam diffusis ad externas partes spiritibus, cor nativo calore repente destituitur ac deficit. Tertius effectus est ^{3. Rissus.} Rissus; qui non ex qualibet delectatione, sed ex rationali præsertim (scilicet gaudio seu lætitia) nascitur, quatenus mediante appetitu sensitivo redundat in corpus. Solet autem rissus dissipatis spiritibus vitalibus excitari: tunc enim existit motus ille oris & pectoris ortus à diaphragmate per musculos ad buccam usque perveniens. Quartus effectus est, Operationis perfectio. Delectatio enim (juxta Philosophum 10. Eth.) operationem perficit: tum quia ipsa est bonum operationi superveniens; tum quia agens dum in sua actione delectatur, vehementius ad eam attendit, eamque diligentius exsequitur. ^{4. Operationis perfectio.}

Quod spectat ad Tristitiam; primum quæritur, *De Tristitia.* Quid sit. Respondetur, esse Passionem animæ ex apprehensione mali præsentis ortam. Quæ definitio ^{1. Difficultas.} intelligenda est de tristitia seu dolore, quatenus est in appetitu sensitivo: nam tristitia seu dolor in appetitu intellectivo non dicitur proprie passio. Quo loco ^{Omnis tristitia est dolor; non e contra.} nota, Dolorem latius patere quam tristitiam: eo quod ægritudo illa quæ ab exteriori tantum sensu provenit, non appellatur *tristitia*; at vero omnis ægritudo, seu mentis sive corporis, sive proveniat ex solo exteriori sensu sive ab interiori (imaginatione nempe vel ratione) vere potest dici *dolor*. Solus igitur ille dolor qui ex apprehensione interioris sensus provenit, appellari solet *tristitia*. Sunt autem pleraque alia vocabula quæ ad hunc animæ affectum pertinent: ut, Angor, id est ægritudo premens; Mœror, id est ægritudo flebilis; Lamentatio, id est, ægritudo cum ejulatu; Molestia, id est, ægritudo permanens; Melancholia, id est, ægritudo diurnitate obfirmata & quasi in naturam conversa. ^{II. Quotuplex sit dolor.}

Secundo quæritur, Quotuplex sit dolor. In genere duplex est; alter exterior, alter vero interior: Uterque autem est motus appetitivæ virtutis: sed in hoc differunt;

qui quæ-
druplex;
Misericor-
dia,

Invidia,

Anxie-
tas,
Acedia

differunt; quod dolor exterior causetur ex malo con-
iuncto corpori per sensum interiorem, live phanta-
siam live rationem, apprehenso. Rursus dolor interior,
qui proprie dicitur *tristitia*, in quatuor species distri-
buitur: sunt autem hæ; nempe, Misericordia, Invidia,
Anxietas, & Acedia. Misericordia est dolor quidam
animi ex alieno malo contractus. Invidia est dolor
animi ex alieno bono quatenus æstimatur esse nobis
malum contractus, in quantum bonum istud alienum
nos privat nostro proprio bono, vel proprium nostrum
bonum minuit, vel æstimatur nobis aliquo modo ob-
esse. Anxietas est animi quædam oppressio ex im-
pendente malo à quo nullum apparet effugium. Ace-
dia vero addit ad animi anxietatem, insignem corpor-
is torporem; ita ut etiam vox ipsa præ nimia tristi-
tia præcludatur.

III. Quæ-
nam sint
cause do-
loris.

Pro. 13.
12.

Tertio quæritur, Quænam sint causæ doloris
ac tristitiæ. Prima & præcipua est, Malum conjun-
ctum seu præsens cognitum. Secunda, Amor & De-
siderium, cum res amata & optata differtur: unde il-
lud Sapientis, *Spes quæ differtur affligit animam*. Tertia
est, Naturale corporis temperamentum: Qui enim
melancholico humore abundant, ad tristitiam sunt
procliviores; & quæ solent melancholicum humorem
gignere, ut studia, vigiliæ, ærumnæ, & alimenta
quædam, tristitiam quoque pariunt. Quarto, Tristi-
tia sibiipsi augmenti causa est: Nam quo plus tri-
stamur, eo plus humoris melancholici accumulamus,
& sic proniores in mœrorem efficimur.

17. Qui-
nam sint
effectus
Tristitiæ.
1. Qui
plures in
se conti-
net.

2.

Quarto quæritur, Quinam sint effectus tristitiæ.
Præcipuus & generalis effectus tristitiæ, est notabile
detrimentum sanitatis; tum quia tristitia naturalem
sanguinis & spirituum dilationem præpedit; tum
quia torporem & segnitiam corporis gignit: quare
qui præter modum tristantur, squalidi, jacentes, &
otiosi sunt. Præterea, specialis effectus tristitiæ, est
somnus, qui ex illorum animi cum corporis torpore
proveunit: unde illud Psal. 113. 28. *Dormitavit ani-*

ma

ma mea præ tadio. Luctus etiam seu fletus specialis est effectus tristitiæ. Sunt autem à natura datæ nobis lacrymæ ut nostram miseriam aliis indicent, sicque in iis commiserationis effectum excitent, quo nostræ necessitati opitulentur. 3.

Addi possent hic remedia tristitiæ: Quorum hæc Remedia sunt præcipua (de quibus D. Thom. 1. 2. qu. 38.) Tristitiam nempe, Delectatio quævis; Fletus, seu profusæ lacrymæ; Amicorum compassio; Veritatis consideratio; denique Somnus, & Balnea. Sed hæc de passionibus appetitus concupiscibilis satis.

Quæstio IV.

De Spe & Desperatione.

Spes est Animi passio in appetitu irascibili circa bonum futurum arduum seu difficile, possibile tamen ut habeatur. Dicitur passio in appetitu irascibili; ut distinguatur ab ea Spe quæ in rationali appetitu esse potest, quæ non est passio. Subjungitur, circa bonum; ut distinguatur à Metu & Audacia, & aliis passionibus quæ sunt circa malum. Additur, futurum; ut distinguatur à Gaudio, quod est circa bonum præsens: Additur adhuc, arduum seu difficile ut habeatur; ut distinguatur à Desiderio, quod est circa bonum futurum absolute: non enim aliquis dicitur aliquid sperare quod statim est in sua potestate ut habeat: denique, subditur, possibile ut habeatur; ut sic distinguatur à Desperatione, ut patebit postea. Quid sit Spe.

Causæ hujus ferme eadem sunt quæ Amoris & Desiderii; specialiter vero, Bonum futurum arduum quod haberi potest. Adde etiam, nonnunquam Experientiam esse causam spei; ut patet in eo qui sæpius in bello victoriam est adeptus: aliquando vero Inexperientiam; ut in juvenibus contingit, qui facile sperent se omnia consecuturos, cum senes contra non facile sperent. Cause Spei.

Effectus spei iidem quoque sunt qui desiderii. Adde Effectus spei. speciales

speciales quosdam effectus : cujusmodi sunt , Longanimitas in expectando , Patientia in ferendo , Magnanimitas in aggrediendo , denique Alacritas in operando.

*quid sit
Desperatio.*

*Duplex
contrarietas in
mutationibus.*

Desperatio Spei opponitur ; estque Animi passio in appetitu irascibili circa bonum arduum quod non potest haberi. Ubi nota , passiones appetitus irascibilis aliter opponi inter se quam passiones concupiscibilis. Invenitur enim in mutationibus duplex contrarietas : Una secundum accessum ad contrarios terminos ; & ea contrarietas reperitur inter passiones appetitus concupiscibilis ; ut inter Amorem & Odium , Desiderium & Fugam , Lætitiā & Tristitiā : Altera secundum accessum & recessum respectu ejusdem termini ; & talis contrarietas reperitur inter passiones appetitus irascibilis ; ut inter Spem & desperationem ; utraque enim circa bonum versatur : itemque inter Audaciam & Metum ; utraque enim circa malum versatur. Opponuntur autem desperationis causæ & effectus causis & effectibus spei.

Quæstio V.

De Metu & Audacia.

*De Metu.
I. Difficultas,
quid sit.
Aliquis
Timori
Spes ad-
juncta.*

Nonnulla sicut de cæteris ita de timore seu metu sigillatim explicanda. Itaque primum quaeritur , **Quid sit.** Timor seu metus est Animi passio circa malum futurum arduum seu difficile cui resisti possit. Ubi nota , inter cæteros animæ motus Tristitiā primum , deinde Timorem sibi maxime vendicare nomen *passionis*. Habet autem fere timor adjunctam sibi spem aliquam , licet valde exiguam , vitandi illius mali quod imminet. Quod si malum existimatur omnino inevitabile , tunc habetur veluti præsens , sicque de eo non tam est timor quam tristitia : Unde qui iudicis sententia morti addicuntur , non tam illam timent quam de illa tristantur , ut docet Philosophus 2. Rhet. cap. 5. & D. Thomas 1. 2.

qu. 42. art. 2. Adde etiam, de iis aut nullum aut valde exiguum esse timorem quæ valde distant, quia non existimantur futura : Quo fit ut mortem non semper timeamus, quia illam longe à nobis distantem arbitramur. Sicut autem spes ad duo respicit; scilicet ad bonum quo tendit, & præterea ad id per quod potest consequi bonum illud: ita etiam timor ad duo respicit; scilicet ad malum quod refugit, & ad illud quod potest infligere malum: Quo fit ut non tantum pœna inferni, sed etiam Deus qui potest eam infligere, timeatur ab homine; sicut à prædone non tantum supplicium mortis, sed etiam iudex qui illud inferre potest, timetur. Sunt autem multa quæ ad metum seu timorem pertinent; ut Verecundia, Pudor, Erubescencia, Pavor, Consternatio, Tremor, Horror, Terror: quæ sunt veluti species quædam Timoris, quæque speciales ipsius effectus indicant.

Secundo quæritur, Quæ sint propriæ species timoris. Respondetur, Alium esse timorem naturalem, alium vero non-naturalem. Ille nascitur ex opinione mali corruptivi, quod repugnat naturæ, quia illam destruit; cuiusmodi sunt, Mors, Tormentum, Fames, Sitis, &c. Hic vero nascitur ex opinione mali contristativi, quod non repugnat naturæ, sed desiderio appetitus; cuiusmodi sunt Infamia, Paupertas, Parentum aut amicorum orbitas, &c. D. Thomas 1. 2. qu. 41. art. 4. affert ex D. Damasceno sex alias species Timoris; nempe Segnitiam, Erubescenciam, Verecundiam, Admirationem, Stuporem, Agoniam. Verum quia non videntur hæ omnes esse veræ & distinctæ species Timoris, idcirco illas prætermittimus.

II. Quo-
iuplex sit
Timor.
Natura-
lis, Non-
naturalis.

Sex aliæ
species
Timoris.

Tertio quæritur, Quæ sint causæ timoris. Præcipua causa timoris est, Malum futurum quod ægre potest devitari: Auget vero timorem, si repentinum fuerit; quia rationi consilium præripit: si ignotum; quia sic majus existimatur esse quam est: si vicinum; quia minatur atrocius. Præterea, multum ad id confert

III. Quæ
sint causæ
Timoris.

I,

2. fert naturale temperamentum: quo fit ut qui frigidiori sunt & molliori temperamento, sint meticulosiores, Mitto naturales quasdam antipathias seu naturæ dis-
3. *Natu- convenientias; quo fit ut nonnulli homines ad aspe-
rales an- ctum quorundam animalium, v. g. felium, mirum in
tipathie.* modum terreantur; alii sonitum tonitruui ferre non possint: Sic ovis naturæ instinctu metuit lupum, pul- lus mulvum, forex selem, &c.

*IV. Qui
sint effe-
ctus Ti-
moris.*

- Quarto quæritur, Quinam sint effectus præcipui Timoris. Unus ex præcipuis est, Contractio spirituum & sanguinis ad pectoris partes intimas: natura enim obtutu mali futuri perterrefacta, vires in arcem veluti cogit. Ex isto alter sequitur, nempe Pallor, maxime in facie; tum etiam Frigus in extremis partibus, quia una cum sanguine calor ad interiora confugit.
- 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
- Quod si vehemens fuerit timor, nascetur Tremor & Trepidatio: tremor quidem, qualis accidit febricitantibus; trepidatio vero, cum vix potest quis subsistere. Post hæc sequitur Horror, qui est cutis & pilorum per totum corpus asperitas. Hinc etiam sequitur Percussio; quæ si magna fuerit, dicetur consternatio: Ex qua Exanimatio, imo interitus nonnunquam sequitur; quia scilicet nimio sanguine ad internas partes coeunte, calor naturalis cordis repente suffocatur. Ex ingenti etiam ac repentino timore oritur Canities; eo quod subductis spiritibus & calore nativo, vitiatur humidum illud quod est alimentum pilorum, quo ex vitio canescunt pili; sicuti illo penitus sublato, contingit Calvities.

*Audacia
quid sit.*

Quod spectat ad Audaciam; Animæ passio est in prosecutione mali ardui, h. e. in periculis aggrediendis, posita. Est autem timori opposita: timor enim refugit nocumentum ne ab ipso superetur; at vero audacia aggreditur periculum ut ipsum superet. Ex quo intelligis audaciam ex spe nasci solere; ex hoc enim quod aliquis sperat superare malum arduum seu periculum imminens, ex hoc audacter insequitur ipsum: Sicut ex timore nascitur desperatio; ideo enim aliquis

aliquis desperat, quia timet difficultatem quæ est circa bonum sperandum.

Causa igitur audaciæ est, imprimis spes; tum ea quæ spem ac desiderium excitant. Est etiam maximus ad subeunda audacter pericula aculeus, iracundia: Præterea, audaciam confirmat æstimatio majoris boni consequendi, & minoris periculi subeundi: tum supervenientis auxilii expectatio: denique, naturale corporis temperamentum: Audaciores enim sunt quibus pulmones sanguisolenti, cor fervens & exiguum (vis enim ad angustias redacta fit acutior.) Ebrii quoque & juvenes; quia in iis exigua est mali impendentis æstimatio. Qui sunt frigidiori cælo nati, solent esse audaciores; qui vero calidiori, timidiores (causam ferunt antiperistasin) similiter qui nunquam experti sunt pericula. Tandem, qui omnibus affluunt, interdum videntur audaciores; & è contra, qui in maximis versantur ærumnis: illi quidem, quia arbitrantur se posse superare omnia; hi vero, quia nihili ducunt omnia.

Effectus audaciæ præcipuus est, consecutio boni optati: deinde, sui ipsius æstimatio, si res feliciter succedat; si vero negotium ex voto non succedat, indignatio, ira, præterea clades, calamitates, &c.

Quæstio VI.

De Ira.

DE Ira primum quæritur, Quid sit. Est igitur ira Animæ passio in appetitu irascibili circa malum præsens quatenus cum aliqua difficultate repellendum est. Sicq; ira est passio appetitus irascibilis maxime propria: unde ab ipsa appetitus denominatus est; tum quia ad eam terminantur omnes motus hujus potentia; tum quia inter cæteras hujus potentia; passiones hæc manifestissima, quia vehementissima. Objectum vero iræ est malum præsens, arduum, seu cum difficultate repellendum. Cæterum iram circumstant pleræque passiones, præsertim istæ quatuor

*Quenam
ipsum
cause.*

1,
2,
3,
4,
5,

6,
7,
8,

*Quinam
effectus.*

Ira.

*Ejus obje-
ctum.*

*Iram qua-
tuor cir-
cumstant.*

quatuor

quatuor ut plurimum: nempe, dolor de injuria accepta, spes illam injuriam ulciscendi, tum appetitio seu desiderium vel prosecutio vindictæ, denique odium ejus qui injuriam intulit: ex quibus duæ priores antecedunt, duæ posteriores eandem comitantur. Sicq; motus iræ ex dolore & spe oritur; dumque iratus homo nititur malum ut sibi præsens apprehensum repellere, simul vindictam de malo sibi illato appetit tanquam sibi bonum, & eum qui malum intulit detestatur & odit. Quo fit, ut D. Thomas dixerit objectum iræ partim esse bonum partim malum. Verum in hoc dissentimus à D. Thoma, quod proprium objectum iræ neque vindictam esse, neque eum de quo sumenda est vindicta, existimemus; sed malum præsens quatenus cum difficultate repellendum est,

D. Thomas
ma mi-
nus pro-
babilis
opinio de
objecto
iræ.

II. De
speciebus
iræ.
Tria ira-
torum ge-
nera.

Secundo quæritur, Quænam sint species iræ. Aristoteles 4. Ethic. cap. 5. tria facit eorum qui irascuntur genera: Primi generis, ὀργίλος καὶ ἀκροχολὸς appellat, i.e. iracundos, & proclives admodum ad iracundiam, qui vel levissimis de causis irascuntur, ita tamen ut facillime placentur: Secundi generis, πικρὸς appellat; qui non facile excandescunt, ægre tamen placantur cum excanduerint: Tertiï generis, χαλεπὸς appellat, infensos, savos, asperos; qui cito, vehementer ac diu irascuntur, nec unquam nisi sumta vindicta placari possunt. Juxta hæc tria hominum irascentium genera tres quoque species iræ assignari possunt. Et quidem D. Thomas 1. 2, qu. 46. art. 8. tres Iræ species assignat. Prima vocatur *fel* vel *iracundia*; estque primus impetus & initium iracundiæ: Altera species dicitur *furor*; qui non quiescit nisi sumatur vindicta: Tertia dicitur *mania*, quæ diutissime permanet, & vix unquam placari potest.

III.
De causis
iræ.

1,
2,

Tertio quæritur, Quæ sint causæ hujus passionis. Prima & præcipua causa est, Malum læsivum præsens quod repelli potest, præsertim si cum illo, seu injuria illata, adsit contemptus: Unde ea augment iram quæ pariunt contemptum; ut detractio, contumelia, viru-
vitupe-

vituperatio, illuſio, deriſio, &c. Auget etiam iram circumſtantia perſonæ contemnentis; ut ſi te contemnat familiaris, filius, ſervus, aut alii de quibus ſis bene meritus. Denique, iram acuit naturale temperamentum: Quare cholericus ſeu bilioſus qui abundat cholera, ad iracundiam pronus eſt: pituitoſus vero ægre irascuntur; eſt enim pituita cholera ſeu flava bili contraria. Adde etiam cœli ſeu anni tempeſtatem: Nam æſtate, & præſertim diebus (ut loquuntur) canicularibus, facilius irascuntur homines.

Quarto quæritur, Quinam ſint effectus iræ. Imprimis iram ſequitur fervor ſanguinis circa cor cum amaritudine & dolore. Deinde ſequitur diffuſio ſanguinis ad externas partes, & præſertim ſpirituum, qui quaſi auxiliares copię ad vindictam ſumendam ſeſe offerunt. Tertio loco uſus rationis impeditur: unde contingit iratos quædam perpetrare quæ poſtea nolent egiſſe. Poſtremo loco ſequuntur ſigna quædam exteriora: in quibuſdam pallor, ob contractum ſanguinem; in aliis (& quidem frequentius) rubor, quod in iis ſit mobilior & copioſior ſanguis: In omnibus fere palpitat cor; unde vox ipſa deficit: Præterea, in quibuſdam igneſcunt oculi: Tandem, qui irascuntur ſubſiliunt, excandescunt, vociferantur, &c. ut oſtendant ſe immerito deſpectos & injuriam paſſos.

Ultimo loco adhiberi poſſent remedia quibus aut tolli penitus aut ſaltem mitigari poſſit ira. Sicut igitur præcipua iræ cauſa eſt, opinio vel perſuaſio injuriæ ſibi illatæ & contemptus; ſic optimum remedium eſt, deponere ejuſmodi opinionem: Quod fiet, ſi ab injuriæ illatæ recordatione animum abducamus, & alio convertamus; ſi perſuadeamus nobis, non fuiſſe contemptum quem putabamus eſſe; ſi conſideremus, amicos noſtros æquiores noſtrarum injuriarum judices non tanti illas facere quanti nos facimus. Denique, ad tollendum ejuſmodi opinionem confert præ cæteris ſubmiſſio, humilitas, & contemptus ſui, tum bona eſtimatio alterius. Sed hæc de animi paſſionibus ſatis.

Ter-

3.

4.

5.

IV.

De effectibus iræ.

1.

2.

3.

4.

V.

De remediis iræ. Quenam conferant ad tollendam illatam injuriæ opinionem.

Tertius Tractatus hujus partis :

De Virtutibus & Vitiis.

Tres hu-
jus po-
siremi
Traſa-
nus diſpu-
tationes.

QUoniam humanarum actionum species vulgo pe-
nes virtutes & vitia distinguuntur; idcirco ad hanc
tertiam Moralis Philosophiæ partem quæ est de ipsis
actionibus humanis, pertinet tractatus de Virtuti-
bus & Vitiis. Et quoniam de virtutibus accuratior
esse debet consideratio, duas de ipsis instituemus
disputationes: alteram de iis generatim; alteram de
iisdem speciatim, ubi de quatuor virtutibus cardina-
libus: Quibus tertiam disputationem de Vitiis ac
Peccatis subjungemus.

Prima Disputatio hujus Tractatus:

De Virtutibus generatim.

Quæstio I.

Quid sit Virtus moralis.

Virtus
tripliciter
accipitur.

Virtutis
definitio
duplex.

1.
2.

NON hic de virtute agimus quatenus accipitur
pro facultate seu naturali potentia operandi;
neque quatenus accipitur pro quavis actione bona &
recta: sed quatenus accipitur pro habitu, non qui-
dem supernaturali vel Divinitus infuso, cujusmodi
sunt Spes, Fides, Charitas, &c. sed naturaliter seu
frequenti actuum repetitione acquisito, eoque electi-
vo & ad mores pertinente, quo nempe voluntas in-
clinatur ad operandum congruenter rectæ rationi.
Cujus duplex datur definitio: altera minus propria,
quæ potest accommodari etiam intellectivis imo &
spiritualibus quibusvis habitibus; ut dicatur, *Habitus*
perficiens habentem & ejus opus: altera vero magis
propria, qua dicitur, *Habitus electivus in mediocritate*
consistens, ea quæ est ad nos, ratione definita prout vir

pru-

prudens præscripserit. Cujus definitionis prima particula, nempe *habitus*, habet locum generis: sunt enim virtutes, sicut & vitia, de genere habituum. Secunda particula, nempe *electivus*, secernit habitum moralem ab intellectuali, eo quod electio sit de ratione cujuslibet actus moralis ad quem per se refertur habitus. Tertia particula, *in mediocritate consistens*, excludit vitia omnia; quæ licet sint habitus morales seu electivi, non tamen consistunt in mediocritate, sed peccant in excessu vel defectu, ac sic virtutibus opponuntur. Quarta particula additur, nempe, *ea quæ est ad nos ratione*, &c. qua significatur, virtutis mediocritatem non esse positam in medio rei, sed rationis prudenter judicantis quid & quomodo agendum sit: quod planius explicabitur sequ. quæst. Nota vero, definitionem hanc convenire omni virtuti morali, una excepta Prudentia: quæ cum sit veluti mensura & regula cæterarum virtutum, & per ipsam Virtus hoc loco definiatur, non videtur hac definitione posse contineri. Possis etiam dicere, Prudentiam non esse virtutem omnino moralem, sed ad intellectivas pertinere: quod videtur Aristoteles sensisse, cum lib. 5. Ethic. eam inter illas enumeret.

Quæstio II.

An virtus in mediocritate consistat.

Virtutem in medio consistere, ferunt omnes, pauci tamen intelligunt. Illud ipsum docet & explicat Aristoteles, 2. Ethic. cap. 6. Virtutem igitur in medio positam esse duas ob causas, ex ipso Aristotele colligimus: primum, Quia omnis virtus fere est inter duos vitiosos habitus; quorum alter excedit, alter vero deficit; ut Liberalitas inter Prodigalitatem & Avaritiam: deinde, Quia objectum virtutis est semper aliquid medium inter excessum & defectum; ut cibus, qui est objectum Temperantiæ, debet esse mediocris, ut nec nimius nec paucior sit quam ratio postulet. Unde duplex esse dicitur virtutis medium:

H

alterum

Virtus in medio, duas ob causas.

Virtutis medium duplex.

alterum secundum essentiam, quod est illud prius : alterum vero secundum objectum, quod est istud posterius : Et quidem de hoc posteriori medio accipienda est postrema particula supradictæ definitionis.

*Medium
duplex :
1. Rei,*

*2. Quoad
nos.*

*1. Arith-
meticum.
2. Geo-
metri-
cum.*

Ut autem intelligas quale sit istud posterioris generis medium, de quo præcipua est difficultas, notandum est ex Aristotele loco citato, duplex dici medium : alterum *rei*, secundum quod aliquid à parte rei æque distat à duobus extremis; quo modo panis duarum libellarum medius est inter panem unius libellæ & panem trium libellarum: alterum vero *quoad nos*, seu *rationis*, quod respectu uniuscujusque nostrum neque excedit neque deficit; quo modo panis unius libellæ dicitur medium, habita ratione ejus qui nec ampliori nec pauciori cibo indiget. Est autem inter utrumque medium illud discrimen, quod illud idem sit apud omnes, hoc vero non item, quia nempe pro varia personarum conditione subinde mutatur: ex gr. Cibi portio quæ Socrati pro ejus temperamento convenit, dicetur medium quid respectu Socratis. At vero quia non omnibus eadem temperamenti & caloris ad decoquendum vis est, hinc sæpe fit ut quod respectu unius medium habetur, respectu alterius deficiat aut excedat: Quare non immerito medium istud appellatur *medium quoad nos*. Appellatur autem *medium rationis*; tum quia à recta, h. e. sapienti seu prudenti ratione assignatur, & ab eadem pro circumstantiarum ratione mutatur, i. e. augetur vel minuitur; tum quia positum est in quadam ratione seu analogia & proportionem rei ad personam, quam solius est prudentis dignoscere. Mitto quod medium rei ab Aristotele dicatur *medium Arithmeticum*, medium vero rationis dicatur *Geometricum*; eo quod in illo Arithmetica, in hoc vero Geometrica proportionalitas locum habeat. Cum igitur asserimus, virtutem in medio consistere secundum objectum, intelligendum est de medio quoad

ad nos, seu de medio rationis quod juxta rectam rationem sive ex judicio viri prudentis præscribitur : nisi forte in iustitia , præsertim commutativa ; quæ quia hominem non ad seipsum sed ad alterum ordinat, ideo non in medio quoad nos, sed in medio rei consistit. Jam vero quæri potest , An omnis virtus in medio consistat utroque modo , & secundum objectum & secundum essentiam. Cui dubitationi duplici conclusione satisfiet.

Prior conclusio ; Omnis virtus pure moralis est *Prior conclusio.*
in medio secundum objectum. Ratio est ; Quia bonum omne quod regitur & mensuratur, situm est in adæquatione ad suam regulam , ut non illam excedat nec ab ea deficiat , sicque in aliqua mediocritate consistit : atqui objectum virtutis est bonum quod à recta ratione dirigitur, proindeque situm est in adæquatione ad mensuram rectæ rationis : Quæ adæquatio cum sit æqualitas seu commensuratio quædam inter excessum & defectum, nihil aliud est quam mediocritas ; quæ quidem non in indivisibili posita est, sed moralem quandam extensionem habet. Loquimur autem hic de virtute pure morali, ut prudentiam excipias : quæ cum sit ipsa sui mediocritas , cæterisque virtutibus modum præscribat, cumque ipsius sit objectis virtutum mediocritatem imponere, non videtur in ea re pendere posse ab objecto.

Posterior conclusio ; Omnis virtus moralis , excepta Iustitia, consistit in medio quoad essentiam, i. e. *Posterior conclusio.*
sita est inter duos habitus vitiosos , quorum alter peccat in excessu, alter vero in defectu : Quod notum est inductione. Sic enim Liberalitas sita est inter Avaritiam & Prodigalitatem ; Fortitudo, inter vitium Timiditatis & Audaciæ : sic ipsa Prudentia inter Calliditatem & Imprudentiam seu mentis Hebetudinem versatur. Iustitiam vero excepimus : quia quicquid sit contra jus , sive ad excessum sive ad defectum vergat , semper iniustitiam parit : quo fit ut Iustitiæ sola opponatur Iniustitia. Est autem notandum , quod

virtus inter duos vitiosos habitus media, ad unum magis accedit quam ad alterum; ut Liberalitas magis accedit ad Prodigalitatem quam ad Avaritiam: Cujus rei ratio est, quod unum extremorum vitiorum magis à recta ratione desciscit quam alterum.

Quæstio III.

In quam animi parte sint virtutes.

*Sensum
quæstio-
nis aperi-
tur.*

CONSTANS quidem est apud Peripateticos sententia, cum virtutum aliæ sint mentis, aliæ morum, seu aliæ intellectuales, aliæ morales; illas in intellectu, has vero in appetitiva animæ parte seu facultate collocandas esse: Verum cum appetitus duplex sit in homine; alter rationalis, qui dicitur voluntas; alter sensitivus, isque tum concupiscibilis cum irascibilis; ambigitur, utrum in appetitu rationali an vero in sensitivo resideant. Et quidem de Justitia constat, illam in solo appetitu rationali insidere. Totam difficultas est de Temperantia, Fortitudine, & similibus virtutibus, quarum munus est animi perturbationes edomare: De quibus quid sentiendum sit duplici conclusione statuemus.

*Prior
conclusio;
probatur
1.*

2.

Objeç.

Prior conclusio; Virtutes omnes morales (excep-
tio semper Prudentiam, quæ non est pure moralis)
in appetitiva eaque rationali animæ parte, h. e. in
voluntate, resident. Probatur; Tum quia virtutes
morales insunt in ea animæ potentia ad quam perti-
net electio & libertas; cum definiantur habitus ele-
ctivi, sintque actionum liberarum principia: atqui
electio & libertas pertinent ad rationalem appeti-
tum; cum electio sit actus elicitus ipsius voluntatis,
& libertas sit formaliter in ipsamet voluntate: Tum
quia voluntas non mediocrem experitur difficultatem
circa actus fortitudinis, temperantiæ, & simili-
um: cum igitur habitus desiderentur in potentiis
propter difficultates quas patiuntur in operando,
debent necessario admitti habitus illarum virtutum
in appetitu animæ rationali. Si objicias, Totam il-
lam

iam difficultatem oriri ex rebellionē inferioris ſeu ſenſitivi appetitus ; voluntatem autem ſatis ex ſe proclivem eſſe ad ejuſmodi actus: Reſpondeo, *Licet Solut.* difficultas magna ex parte oriatur ex ejuſmodi reſiſtencia appetitus ſenſitivi , nihilominus tamen oriri etiam ex indeterminatione voluntatis circa illos actus, utpote quæ non facile ſeſe ad illos determinet, nec tam prompte pro ea qua eſt poteſtate inferioribus potentiis circa illos actus imperet.

Posterior conſuſio ; Admittendi ſunt in appetitu *Posterior* ſenſitivo habitus quidam correfpondentes iis habitibus virtutum qui reſident in appetitu rationali. *concluſio;* Pro- *probatur.* batur ; Quia appetitus ſenſitivus magnam patitur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & ſimilium virtutum, nec facile rationi circa eoſdem actus imperanti obſequitur: quare neceſſarii ſunt in eo habitus quibus facile inclinetur ad ejuſmodi actus, & rationi circa illos promptius obtemperet. Cæterum licet habitus illi virtutibus ſubſerviant, non tamen proprie dicuntur virtutes, quia non ſunt *Nota.* habitus facultatis electivæ ac liberæ, cujuſmodi ſunt virtutes morales proprie dictæ.

Quæſtio IV.

Quid, & quot ſint virtutes quæ vulgo Cardinales appellantur.

Virtutes quædam vulgo *cardinales* appellantur, *Cur quæ-* quod quemadmodum fores cardinibus, ſic illis *dam vir-* omnis moralis vitæ honeſtas & ſanctitas fulciatur. *tutes ap-* Solent autem quatuor assignari, ut ſcribit D. Tho- *pellentur* mas 1.2. qu. 6. art. 2. nempe, Prudentia, quæ ad ra- *cardina-* tionem; Juſtitia, quæ ad voluntatem; Temperantia, *les.* quæ ad appetitum concupiſcibilem; Fortitudo, quæ ad irascibilem peculiari quadam ratione pertinet. *Quatuor* Colligitur autem quaternarius iſte cardinalium vir- *eſſe virtu-* tutum numerus in hunc modum; Omnis virtus mo- *tes cardie* ralis late ſumpta vel ad rationem ſpectat vel ad ap- *nales pro-* petitum: Si ad rationem ſpectat, erit Prudentia: Si ad *batur.*

*Quis sit
eorum
ordo inter
se.*

appetitum, vel ipsum inclinabit ad bonum rationis alienum, vel ad proprium: si ad alienum, erit Justitia: si vero ad proprium, vel illi bono adversatur appetitus concupiscentiæ, & circa tale bonum versabitur Temperantia; vel appetitus irascentiæ, & circa tale bonum versabitur Fortitudo. Plura lege apud D. Thomam loco supra citato. Eum vero inter se naturæ & dignitatis simul ordinem servant, ut primo loco ponatur Prudentia; cum illa sit cæterarum virtutum regina, & ab ipsa tanquam à propria ipsarum norma cæteræ virtutes dirigantur: secundo vero loco sequatur Justitia; quæ versatur circa bonum commune & ad plurimum utilitatem pertinens; cum cæteræ virtutes circa bonum peculiare & proprium versentur. Sequitur tertio loco Temperantia; quæ idcirco fortitudinem antecedit, quod prius sit natura abstinere à malo quam bonum fidenter aggredi: est autem temperantiæ munus, appetitionem avocare ab inconsideratis & perversis cupiditatibus. Ultimo loco sequitur Fortitudo; quæ confert ad bonum quodlibet fortiter & citra metum omnem prosequendum. Et quidem hæc divisio Virtutis moralis in quatuor virtutes cardinales, est divisio generis in quatuor præcipuas species, ad quas cæteræ omnes vel tanquam inferiores species seu partes subjectæ, vel tanquam earundem partes potentiales aut integrantes revocantur. Posset adhuc generalior virtutum divisio tradi; nempe, in eas quæ ad Deum, quæ ad Proximum, & quæ ad nos pertinent: Quæ hac brevi Apostoli monitione continentur, *Apparuit* (inquit ad Titum, c. 2. v. 11, 12.) *gratia Dei & Salvatoris nostri omnibus hominibus; erudiens nos, ut abnegantes impietatem & secularia desideria, sobrie, & juste & pie vivamus in hoc sæculo: Sobrie* nempe quoad nos; *juste* quoad proximos; & *pie* quoad Deum. Verum hæc virtutum Christianarum partitio, non morales tantum quæ nostris actibus comparantur, sed etiam Theologicas seu supernaturales, quæ Divinitus in-

*Atta ge-
neralis
virtutum
divisio.*

*Tertia
divisio.*

funduntur, ex mente Apostoli complectitur: quare ad nostrum institutum non pertinet. Possent etiam virtutes dividi in septem species, oppositas septem vitiis capitalibus: Verum ad has quatuor cardinales, tanquam ad præcipuas & generaliores species, reducendæ sunt.

Cæterum circa prædictam virtutum moralium *dub.* quadripartitam divisionem difficultas est, Quomodo inter illas annumeretur Prudentia. Respondetur, *Solut.* Nomen *virtutis moralis* hic laxiori significatu accipi, non pro ea sola quæ in appetente facultate residet, sed pro ea quæ ad mores conformandos per se & proxime attinet: sicque prudentia merito inter morales virtutes annumeratur, tum quia ipsa est morum regula, tum quia perfectio prudentiæ non absolvitur intra fines intellectus (sicut cæterarum virtutum pure intellectualium) sed requiritur ad complementum prudentiæ rectitudo in appetitu.

Quæstio V.

Utrum virtutes morales sint inter se connexæ.

UT sensum propositæ quæstionis plane intelligas, *Virtutis* notandum est ex Aristotele 7. Ethic. c. I. Virtutem *gradus* moralem in triplici gradu obtineri posse: Primo *triplex.* quidem, in gradu *continentiæ*; cum adhuc perturbationes animæ sunt vehementes, illis tamen resistimus: secundo, in gradu *temperantiæ*; cum passiones paulo sunt pacatiores: tertio, in gradu *heroico*; cum iam ita cohibitæ sunt ac refrænatae, ut raro admōdum & vix repugnent rationi: Quos virtutum gradus nonnulli vocant, Incipientium, Proficientium, & Perfectorum. Quod igitur spectat ad virtutes in gradu heroico; non est dubitatio quin omnes simul connexæ sint. Cum enim virtutes in eo gradu omnem postulent excellentiam quam in tuo genere habere possunt, omnes autem virtutes mutuum sibi

præstant auxilium, & aliæ aliis perfectionem adjungant; hinc fit ut virtutes in eo gradu sibi invicem cohæreant. De virtutibus etiam in gradu continentiae non ambigitur; quia experientia constat, multos sese exercere in materia quarundam virtutum non vero aliarum, sicque sibi aliquos habitus comparare sine aliis. Verum tota difficultas est de virtutibus in medio gradu, nempe in gradu temperantiae, Utrum virtutes in eo gradu sint ita inter se connexæ ut una non possit haberi sine aliis. Missa igitur Scoti opinione, nostra (eæque communis) sententia est, rem ita se habere. Probatur; Quia omnis virtus suis expleta numeris prudentiam quoque perfectam sibi adsciscit; atqui perfecta prudentia nulla est cæteris virtutibus destituta: Ex quo concludere est, omnes virtutes quasi communi vinculo prudentiae inter se copulari. Hujus argumentationis major propositio patet ex trita Virtutis definitione, in qua ad rationem virtutis præscriptus à viro prudenti modus desideratur. Quod autem prudentia illa perfecta esse debeat, ex eo convincitur, quod perfectæ virtuti non nisi perfecta prudentia respondeat (neque enim regula deterior esse potest regulato) perfecta, inquam, secundum eum gradum secundum quem virtus illa dicitur perfecta: atqui supponimus hic, virtutem esse in statu perfecto temperantiae: quare necesse est prudentiam esse in eodem statu perfectionis; ad quem requiritur, ut rationis judicium circa illius virtutis actus perfectum ac sanum sit, nulloque passionis æstu perverri possit. Minor ejusdem ratiocinationis propositio suadetur; Quia nisi vir prudens cæterarum virtutum præsidia advocet, non poterit semper ferre sanum de quavis re agenda judicium; cum liquido constet, perturbationes, nisi virtutum ope cohibeantur, rationem excæcare, & æquam rerum æstimationem (sine qua prudentia nulla est) pervertere. Cum igitur nulla virtus possit esse perfecta sine prudentia; prudentia autem absque aliis

vir-

*Notum
difficultas
est.*

*Probabilior
asser-
tio probatur.*

virtutibus perfecta esse non possit; hinc fit ut nulla virtus possit esse perfecta absque aliis. Hoc autem omne intelligendum est de virtutibus quæ ad communem hujus vitæ statum pertinent, v. gr. de quatuor cardinalibus ut vulgo usurpantur, non vero de aliis quæ ad eminentem vitæ statum spectant, sine quibus aliæ in suo genere perfectæ esse possunt.

Secunda Disputatio hujus Tractatus :

De Virtutibus sigillatim; nempe, de quatuor cardinalibus.

§. I. De Prudentia.

Quæstio I.

Quid sit Prudentia.

PRudentia cæterarum virtutum princeps ac moderatrix, optime definitur ab Aristotele, *Habitus agendi verus cum ratione circa ea quæ sunt homini bona aut mala*, 6. Ethic. c. 5. Dicitur *habitus verus*; tum ut constet, prudentiam esse de genere habituum intellectivorum; tum ut distinguatur à falsis mentis habitibus, aut etiam ab incertis. Dicitur præterea *habitus agendi*, seu *practicus*; ut distinguatur tum à theoreticis, cujusmodi sunt Sapientia, Intelligentia, Scientia; cum à factivis, quales sunt Artes. Additur, *cum ratione*, (supple, *recta*) h. e. ex judicio integro, sano, & affectuum impetu minime perturbato. Intelligunt etiam nonnulli *cum ratione*, id est, cum rationali appetitu recto: In quo differt habitus prudentiæ ab habitu philosophiæ Moralis; quod nempe ille ex natura sua conjuncta sit cum rectitudine voluntatis, non vero iste. Denique subjungitur, *circa ea quæ sunt homini bona vel mala*: in quo distinguitur prudentia à philosophia Naturali; quæ licet dici possit *habitus verus agendi cum ratione* absolute, non tamen est circa

ea quæ sunt homini bona vel mala. Adde, etiam per hanc particulam optime distingui prudentiam à philosophia Morali; quod philosophia Moralis versetur circa bonum & malum in genere, prudentia vero circa bona & mala in particulari.

Dub.

Resp.

Sed quæres hoc loco, Cum prudentia versetur circa *agibilia* in particulari, quæ contingentia sunt, quomodo dici possit habitus verus, cum rerum contingentium nulla sit certa veritas. Respondetur, Veritatem prudentiæ non esse positam in conformitate intellectus cognoscentis cum re cognita, sed in adæquatione rationis ad appetitum rectum (ut scribit Aristoteles 6. Ethic. cap. 2.) quam appetitus rectitudinem virtutes in eo residentes præstant. Itaque licet habitus prudentiæ versetur circa objectum contingens, erit tamen verus si recto appetitui conformetur. Quare cum prudentia ut sit perfecta cæteras virtutes sibi adjungi necessario postulet, hinc fit ut vir perfecte prudens ex integro & sano affectu de rebus agendis judicet, sicque iudicium viri prudentis sit semper practice verum.

Quæstio II.

Quodnam sit subjectum circa quod versatur prudentia.

I. Difficultas.

Objectum prudentiæ particulare.

Constat ex prædictis, subjectum in quo residet prudentia esse intellectum. Quod vero spectat ad subjectum circa quod versatur; duæ sunt difficultates explicandæ: Quarum prior est, An illud sit universale vel particulare. Respondetur, Licet objectum prudentiæ generatim spectatum sit aliquid universale, viz. id omne quod recta ratione est agendum; nihilominus tamen prudentia in unoquoque particulari homine spectata circa res singulas duntaxat versatur; sicque objectum prudentiæ absolute & simpliciter dici debet particulare. Ratio vero cur prudentia per se circa particularia versetur, est, quia ad prudentiam pertinet non solum consideratio ratio-

nis,

nis, sed etiam applicatio ad opus, qui finis est practicæ rationis. Nemo autem apte potest unum ad aliud applicare nisi utrumque in particulari perspectum habuerit. Et quamvis ratio sit primo & principaliter rerum universalium, potest tamen per habitum prudentiæ universales notitias ad particulares actiones applicare. Ubi adverte, subjectum istud prudentiæ, licet sit particulare, i. e. non universale, posse tamen dici esse commune, vel quia ad plurimum utilitatem spectat, quale est subjectum prudentiæ Politicæ vel Oeconomicæ; vel quia refertur ad finem communem, ut cum aliquis actus prudentiæ ad totius vitæ institutionem pertinet; vel quia prudentia versatur interdum simul circa plura particularia.

Posterior difficultas est, An subjectum prudentiæ sit aliud à subjecto cæterarum virtutum. Respondetur, Licet subjectum prudentiæ non sit realiter diversum à subjecto reliquarum virtutum, esse tamen formaliter distinctum. Itaque licet idem agibile possit esse objectum materiale prudentiæ simul & alterius virtutis, non tamen sub eadem formali ratione: sed dicitur pertinere ad prudentiam, quatenus est objectum rationis sub ratione veri practici; ad alias vero virtutes, quatenus est objectum appetitionis sub ratione boni appetibilis: v. gr. Temperate uti cibo & potu, ad prudentiam simul & temperantiam pertinet; ad prudentiam, inquam, quatenus judicat in quam quantitate pro cuiusque temperamento sumi debeat cibus & potus; ad temperantiam vero, quatenus inclinatur voluntatem ad sumendum ejusmodi cibum & potum juxta mensuram à prudenti ratione definitam.

Quæstio III.

An habitus prudentiæ in viro sapiente sit multiplex.

Etsi ejusdem sit facultatis, nempe rationis practicæ in actu, cuiusque virtutis modum ponere; non tamen ejusdem est habitus: Non enim per eundem

Multiplex numero habitus prudentiæ in viro prudente.

*Perfe-
ctam pru-
dentiam
non esse
unam nisi
per ag-
gregationem mul-
torum
habituum
specia-
lium pru-
dentia.*

Dub.

Resp.

dem habitum prudentiæ novit aliquis servare mediocritatem in sumendo cibo & potu, & in pecunia largienda: Quia nempe etsi aliquis facile judicet de circumstantiis alicujus virtutis, deque modo in ea servando, non tamen statim eandem facilitatem experitur in actibus aliarum virtutum. Quare opus est unicuique proprio habitu prudentiæ; sicque non unus sed multiplex specie habitus est in viro sapiente: Qui tamen potest dici unus genere; quo modo Animal, quod specie multiplex est, potest dici unum genere. Adde etiam, dici unum per aggregationem & secundum ordinem ad eundem finem, quatenus omnes illi speciales habitus ad complendam rationis practicæ perfectionem conspirant; ex iis enim una veluti totalis seu universalis prudentia efflorescit, non tamen realiter distincta à prædictis specialibus prudentiæ habitibus. Ubi nota, plerosque Morales philosophos qui res istas non adeo subtiliter examinant, cum de perfecta prudentia loquuntur, quasi de uno simplici habitu loqui; licet vere non simplex sit, sed compositus, seu ex pluribus simplicibus habitibus constans.

An vero præter illos multiplices habitus prudentiæ admittendus sit aliquis alius habitus cæteris omnibus eminentior, qui se applicet ad dirigendos quosvis quarumlibet virtutum actus, disputatur hoc loco. Probabilior autem videtur nobis eorum sententia qui totalem illum seu eminentem prudentiæ habitum explodunt tanquam iutilem & superfluum: sufficit enim ad constituendam mediocritatem in qualibet actione iudicium naturale practicum cum aliquo habitu speciali prudentiæ, præsertim cum omnis honesta actio versetur circa particulare aliquod objectum.

Quæstio IV.

Quinam sint actus seu officia prudentiæ.

PRudentiæ munus in genere est per se de mediis tantum sive de iis quæ sunt ad finem disponere, diri-

dirigendo nempe alias virtutes morales circa media ad earum fines obtinendos accommodata; ne putes prudentiam præstitueret finem virtutibus moralibus: id enim pertinet ad naturalem Rationem & Synteresin, quæ se habet ad Prudentiam ut intelligentia principiorum ad Demonstrationem. Ut autem prudentia apte dirigat alias virtutes circa media, tria præstare debet: 1. consultare, seu inquirere media; quod est inventionis: 2. deligere, seu potius discernere quæ sunt aptiora ad finem, quod est iudicii: 3. præcipere ut quæ sunt inventa & delecta perficiantur; quod est imperii. Per hunc enim actum ratio intimat seu interna quadam locutione denunciat quid agendum sit: & quidem hic postremus est actus prudentiæ, ac finis rationis practicæ propinquior. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 47.

*Triplex
murus
Prudentiæ in di-
rigendo.*

Quæstio V.

Quanam sint partes integrantes prudentiæ.

TRIA in unaquaque virtute morali partium genera solent assignari, ut scribit D. Thomas 2. 2. qu. 48. Aliæ enim dicuntur partes Integrantes, aliæ Subjectæ, aliæ Potentiales. Integrantes appellantur, non quod virtutem ipsam constituent seu component, sed quod ad perfectum ipsius virtutis actum necessario desiderantur. Subjectæ vero sunt eæ quæ sub illa virtute, tanquam species sub genere subjiciuntur. Denique Potentiales partes sunt, quæ virtute & potestate in eadem præcipua virtute continentur, & in quas ipsius præcipuæ ac totalis virtutis vis & potentia distribuitur.

*Tris par-
tium ge-
nera in
virtuti-
bus
1. Inte-
grantes,
2. Subje-
ctæ,
3. Poten-
tiales.*

Quod spectat ad partes integrantes prudentiæ; tres generales à quibusdam solent assignari; nempe, Sapientia seu Memoria præteritorum, Intelligentia præsentium, & Providentia futurorum: juxta illud Deut. 32. 28, 29. *Gens absque consilio est, & sine prudentia: Vinam saperent, & intelligerent, ac novissima providerent.* Sed omnium optime D. Thomas qu. cit.

*Partes
integrantes
Prudentiæ.*

*Tria in
habitu
cogno-
scente
spectan-
da.*

cit. & seq. nempe 42. art. 1. & seq. octo enumerat partes integrantes prudentiæ, quæ sunt, Memoria, Intelligentia, Docilitas, Solertia, Ratio, Providentia, Circumspectio, Cautio: Quarum quinque priores spectant ad prudentiam, quatenus est habitus cognoscitivus; tres vero posteriores ad eandem, quatenus præcipit & applicat cognitionem ad opus. Tria autem in habitu cognoscente spectari possunt: Primum ipsa cognitio; ad quam pertinet Memoria præteritorum, & intelligentia præsentium: Secundo, cognitionis acquisitio; quæ vel sit per disciplinam, & ad hanc pertinet Docilitas, qua quis redditur promptus & facilis ad audiendas & capiendas aliorum sententias; vel per inventionem ad quam pertinet Solertia, cuius est repentina mediorum excogitatio: Tertio, cognitionis usus, quo ex quibusdam præcognitis mens ratiocinando ad alia progreditur; ad quem pertinet Ratio. Ut autem prudentia recte præcipiat, tribus indiget: imprimis, Providentia, ut res futuras ad finem accommodate disponat; deinde, Circumspectione, ut negotiorum circumstantias caute diligenterque attendat; denique, Cautione, ut impedimenta quæ accidere possunt declinet ac removeat.

Quæstio VI.

Quenam sint subjectæ partes prudentiæ.

PArtes subjectæ sive species prudentiæ possunt ad duas præcipuas revocari: quarum altera uniuscujusque mores privatos moderatur, diciturque solitaria seu privata; altera vero spectat regimen alicujus multitudinis: quæ quadruplex ponitur à D. Thoma, 2. 2. q. 50. nempe, Regia, Politica, Oeconomica, & Militaris. Regia est, qua is qui multitudini præest, ipsam prudenter moderatur: ad quam pertinet cuiusvis Magistratus prudentia; tum etiam ea, quam Aristoteles *πολιτικὴν* appellat, Legislatorum propria. Politica est propria subditorum, qua prudenter se

*Prudentia
qua
druplex:
Regia,*

se gerunt Reipub. cives obtemperando principi communis boni gratia. Oeconomica spectat regimen familiarum: quæ alia est in iis qui præsumunt, ut in parentibus ac dominis; alia in iis qui subsunt, ut in liberis & servis. Denique, Militaris spectat ad multitudinem militum quæ ad aliquod speciale negotium boni publici causa ad tempus prudenter dirigi debet: quæ item alia est in duce, alia in militibus.

Oeconomica,

Militaria.

Quæstio VII.

Quenam sint partes potentiales prudentiæ.

Partes potentiales prudentiæ, seu virtutes adjunctæ prudentiæ, sunt tres, nempe Eubulia, Synesis, & Gnome. Nam quemadmodum tres sunt actus seu officia prudentiæ, uti superius diximus: viz. Inquisitio mediorum, Judicium de mediis inventis, Præceptio sive imperium ut ea quæ judicata sunt efficiantur; in quorum ultimo prudentiæ vis maxime elucet; Ita ad hæc tria facile exacteque præstanda tres sunt habitus: nempe, Eubulia, i.e. optima delirandi ratio, quæ pertinet ad media facile invenienda; Synesis, i.e. perspicientia in judicando, quæ pertinet ad bene judicandum de iis quæ lege aliqua definita sunt; Gnome, i.e. sententia, quæ pertinet ad deferendum judicium de iis quæ non sunt lege aliqua determinata, & tamen in praxin veniunt; in quibus major occurrit difficultas. Solet autem illud etiam discrimen afferri inter Synesin & Gnomen; quod Synesis sit optima judicandi ratio secundum leges communes & ordinarias, Gnome vero non item, sed ejus sit judicare secundum altiora humanæ rationis principia. Ferunt etiam, Gnomen esse rectum judicium, quod non ex rigore legis, sed ex æquo & bono fertur de re proposita

Tres virtutes adjunctæ prudentiæ.

Eubulia,

Synesis,

Gnome.

§. II. De Justitia.

Quæst. I.

Quid sit *Iustitia*.

Iustitia
virtutum
omnium
præstan-
tissima.

Iustum Latini ab eo quod *Ius* dicitur appellarunt; à *justo* vero *Iustitiæ* nomen deductum est. Est autem *Justitia* inter virtutes pure morales citra controversiam prima, non modo ratione objecti, sed etiam (ut plerique probabiliter arbitrantur) ratione subiecti: Cum enim plerique *Temperantiam* ac *Fortitudinem* in infima animi parte collocassent, ut *sensitivæ* partis motus cohiberent; omnes uno consensu *Justitiam* in voluntate posuere, veluti cæteris virtutibus sedatiorem, & rationi viciniorem. Quod autem ratione objecti sit cæteris præstantior, ex eo constat; quod *justitiæ* propositum est, non tam propriis utilitatibus quam alienis commodis consulere: quod eo præstantius censeri debet quo est difficilius, eo divinius quo pluribus est utilis.

Iustitiæ
duplex
acceptio:
1.

Est autem acceptio *Iustitiæ* duplex: Altera pro quovis genere virtutis, seu pro virtutum omnium cumulo. Ita legimus in sacris Scripturis passim viros probos appellari *justos*, & *justitiam* pro omni virtute indiscriminatim accipi; & è contra, *injustos* appellari quosvis sceleratos, & *injustitiam* pro quolibet genere vitii usurpari. Unde illud Aristotelis ex Agathone, 5. Ethic. 8.

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ πάντες τὰς παρ' ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ.

Iustitia in sese virtutes continet omnes.

2.

Verum hæc *justitiæ* acceptio impropria est, & universalior quam par sit; neque enim sic *justitia* ab aliis virtutibus distingueretur. Altera igitur magis propria acceptio *justitiæ* est, pro eo duntaxat genere virtutis quo probe ad alios affecti sumus: unde omnis *justitiæ* proprie dictæ species ab Aristotele dicitur esse τοῦς ἑτέροις, i. e. ad aliud, seu propter aliud.

Iustitia
descri-
ptio.

Itaque *Justitiam* proprie sumptam describit Aristoteles loco citato, Quia apti sunt homines ad res justas geren-

perendas, quaq; juſte agunt, & ea optant quæ juſta ſunt: Sed hæc rudis eſt juſtitia delineatio. Paulo accuratior eſt ejuſdem à Jurisperitis tradita definitio, ut dicatur, Conſtans & perpetua voluntas juſ ſuum cuique tribuendi. In qua definitione, per voluntatem (ut explicat S. Thomas 2. 2. qu. 58. art. 1.) non eſt intelligenda ipſa animæ facultas, ſed potius ipſiuſmet facultatis actus, per quem deſcribitur habitus: Sic enim conſuetum eſt optimis autoribus, habitum per actum definire; ut cum dicit S. Auguſtinus, Fides eſt credere quod non vides. Additur, conſtans & perpetua; intelligas actum illum ab habitu, cujuſ propria eſt conſtantia & perpetuitas, proficiſci. Denique, ultimo loco additur, juſ ſuum cuique tribuendi; ut diſtinguatur actus juſtitia ab actibus cæterarum virtutum per proprium ipſius objectum, quod eſt Juſ, ſive Quod juſtum eſt. Cæterum quia juſtitia non eſt actus proprie ſed habitus, poſſet adhuc aptius in hunc modum deſiniri; nempe, Habitùs quo quis perpetua & conſtanti voluntate juſ ſuum cuique tribuit.

Accuratior definitio.

Alia ad hoc aptior definitio.

Quæſtio I I.

Quenam ſint partes integrantes juſtitia.

DUO ſunt quæ juſtitia munus explent; Declinare à malo, & Facere bonum: juxta illud *Psalmiſtæ, Declina à malo, & fac bonum.* Quo loco (ut explicat S. Thomas) *bonum & malum* non eodem ſenſu accipiuntur quo in cæteris virtutibus uſurpantur (nam virtutes univerſæ id commune habent, ut quod bonum rectumq; eſt conſectentur, & malum devitent) ſed eo pacto accipienda ſunt, ut *bonum* idem ſit ac *alteri debitum*; *malum* vero, idem quod *alteri noxium*. Itaque *facere bonum*, ut eſt pars juſtitia, eſt æquitatem tueri in iis quæ pertinent ad alterum; *declinare autem à malo*, eſt nemini injuriam inferre: Quo ſpectant illa juris præcepta, *Alterum non ledere; &, Suum cuique tribuere*. Ubi cum audis partem alteram juſtitia eſſe à malo declinare, ſeu *neminem ledere*:

Juſtitia munus duplex. Psal. 36. 27.

Facere bonum; Declinare à malo

cave putes partem istam iustitiæ in otio veluti inertem jacere ; sed potius in quodam affectu voluntatis malum omne alteri perniciosum repudiantis. Cæterum dicuntur ista duo partes iustitiæ , sive generalis sive specialis, integrantes, quia utrumq; eorum requiritur ad perfectum actum iustitiæ : ita tamen ut illud prius, nempe *declinare à malo*, sit actus imperfectior, & pars iustitiæ veluti materialis ac dispositiva; hoc vero posterius, nempe *facere bonum*, sit actus nobilior, & pars iustitiæ veluti formalis & completiva.

Quæstio III.

Quenam sint partes subjectæ seu species iustitiæ.

*Iustitia
duplex :
Generalis,
Specialis.*

JUSTITIA in genere duplex est , autore Aristotele 5. Ethic. 1. Altera Generalis seu Legalis dicitur ; altera Specialis & Privata. Illa dicitur qua quis probe affectus est erga alios publici boni gratia ; hæc vero, qua quis probe affectus est erga alios propter bonum ipsorum proprium : Itaq; generalis spectat bonum politiæ ; specialis, bonum cujusque : Illa est universalis quædam obedientia erga omnes leges societatis politiæ; hæc vero, æqualitatis observatiâ in rebus distribuendis aut contrahendis : Illa legum præcipue autoritate ducitur ; hæc, magis æqualitate personarum. Cui duplici generi Iustitiæ Jus quoq; duplex respondet apud Aristotelem , 5. Ethic. 2. unum Legale, alterum Æquale. Eodem spectat Juris distributio a Iurisperitis tradita , in jus Publicum & jus Privatum. Publicum definiunt, quod ad statû Reip. spectat ; privatum vero, quod ad singulorum utilitatem pertinet. Illud est objectum iustitiæ legalis; hoc vero, objectum specialis. Verum de utroque genere iustitiæ sigillatim aliquid dicendum est.

*Jus item
duplex :*

Publicum, Privatum.

Quæstio IV.

De iustitia Generali seu Legali.

*Iustitia
generalis
seu legalis
cur sic appellata,*

SPecies hæc iustitiæ tum Generalis cum Legalis appellatur : Generalis quidem , non quod sit ipsa iustitia

justitia in genere (sic enim non esset justitiæ species, opposita Speciali) sed quod bonum pluribus commune primo & per se spectet; Legalis vero, quia ad ipsam pertinet æquas leges condere, & conditas observare. Et licet interdum Aristoteles videatur innuere, justitiam generalem esse eandem cum universa virtute, seu cum omnium virtutum cumulo: hoc tamen non debet sic intelligi; quod justitia legalis sit omnis virtus, sed quod illam omnis virtus comiteatur; vix enim quis legalem justitiam perfecte potest exercere nisi aliarum virtutum subsidio roboretur. Adde, quod objectum per se & proprium justitiæ legalis, quod est Bonum commune, sit simul finis ad quem cæteræ virtutes ultimo referuntur, licet non sit proprium illarum objectum. Ubi nota, objectum justitiæ legalis non esse bonum quodvis pluribus commune, sed bonum commune totius Reip. idque prout haberi potest religiosa quadam observantia eorum omnium quæ jure publico sancita sunt: Potest enim alia ratione bonum commune procreari; ut cum affectu quodam pietatis parentibus & patriæ succurrimus. Est autem justitia legalis duplex: altera nobilior, in magistratibus, principe, ac præsertim legislatoribus; quæ specialiter *Nomothetica* dicitur, i. e. legum conditrix: altera minus præcipua, in subditis; ut in civibus, populo, plebe.

Quæstio V.

De justitia speciali.

HABITUM justitiæ specialis distingui ab habitu justitiæ generalis, vel ex ipsius objecto intelligitur, quod est jus *Æquale*, cum objectum justitiæ generalis sit jus *Legale*. Ubi per *jus æquale* intelligitur id omne quod justum est ex æqualitate, quale in commutationibus (venditionibus scil. emptionibus, &c.) reperitur: per *jus vero legale* intelligitur id omne quod lege, præsertim civili, cautum est pro totius

Reip. bono ; cujusmodi sunt ea quæ per leges sumptuarias , & similes statuuntur. Et quidem de ista speciali justitia maxime accipienda est justitiæ definitio in genere tradita & superius explicata, nempe, *Constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*; ubi videntur Iurisconsulti loqui de jure alterius cujusque proprio seu privato.

Ejus due
species :
Distribu-
tiva,
Commu-
tativa.

Cur Di-
tributiva
servet pro-
portionem
Geome-
tricam,
Commuta-
tiva A-
rithmeti-
cam.

Jus du-
plex.
Justitia
Distribu-
tiva du-
plex,

Quod spectat ad species seu partes subjectas hujus specialis justitiæ, duæ ab Aristotele 5. Ethic. 2. non immerito assignantur; Distributiva nempe, & Commutativa: Quarum illa posita est in distribuendo honore, pecuniis , præmiis & pœnis inter eos qui in civili societate versantur ; hæc vero tota in commutationibus, pactis, rebusq; contrahendis consistit: Illa personarum maxime rationem habet ; hæc rerum: Illa imprimis pertinet ad regem & magistratus; hæc vero ad omnes : Illa pluribus simul jus tribuit ; hæc vero uni duntaxat vel alteri : Denique, illa proportionem seu analogiam Geometricam ; hæc vero, Arithmeticam servat. Cujus ratio est, quod in distribuendis rebus habenda sit ratio dignitatis & meriti cujusque , ita ut id quod tribuitur sit majus vel minus pro personæ dignitate; at vero in rebus commutandis habenda sit ratio æqualitatis accepti & debiti seu redditu, ita ut id quod redditur sit æquale secundum proportionem Arithmeticam ei quod est acceptum; in quo locū non habet personæ meritum vel dignitas. Itaq; in distributiva justitia comparandæ sunt res cum personis ; ex qua comparatione nascitur Geometrica proportio : in commutativa vero res inter se computantur, nempe res accepta cum debita seu reddenda aut reddita ; unde nascitur Arithmetica proportio. Et quidem huic duplici justitiæ respondet jus duplex ab Aristotele traditum 5. Ethic. 4. alterum quod vocat *διανεμτικόν* , in rebus distribuendis ; alterum quod vocat *διορδωτικόν* , in contrahendis negotiis positum. Est autem distributiva justitia duplex ; altera Remunerativa, quæ hono-

res & magistratus, & alia id genus beneficia pro cuiusq; dignitate & meritis distribuit; altera Punitiva, quæ similiter nocentes ut par est suppliciis afficit.

Quoniam autem *Justitia* commutativa tota est in commutationibus posita, idcirco tam varia esse potest quam variae esse possunt commutationum voluntariarum species. Dico *voluntariarum*; quia sunt commutationes quædam involuntariæ, quæ minus proprie dici possunt commutationes. Voluntariæ commutationes fiunt, cum res aliqua ex consensu utriusq; partis transfertur in alienam personam cum ratione debiti. Dico *cum ratione debiti*; si enim omnino transfertur absq; ulla spe compensationis, erit actio Liberalitatis non Iustitiæ. Potest autem aliquid prædicto modo transferri tribus modis generatim; ex quibus existunt variae species commutationum.

Primo modo potest res omnino non modo quoad usum sed etiam quoad dominium transferri accepta æquali remuneratione; unde existunt Venditio & Emptio. Secundo modo potest res transferri tantum quoad usum: Et quidem si usus gratis concedatur in rebus quæ fructum, afferunt erit *Uususfructus*; si vero usus concedatur in rebus quæ non fructificant, dicetur *Mutuum* sive *Commodatum*. Quod si usus non gratis concedatur, in rebus mobilibus dicetur *Locatio*; in immobilibus vero, *Conductio*. Denique, tertio modo potest aliquid transferri ita ut nec dominium nec usus alteri concedatur, sed tantum vel ut res apud ipsum conservetur, ut in *Deposito*; vel ut satisfiat obligationi, ut in *Pignore* & *Fidejussione* contingit. His adde simplicem *Pollicitationem*, quam non antecessit petitio promissionis; *Stipulationem*, quæ est promissio præcedente ipsius promissionis petitione; *Transactionem*, quæ stipulatio quædam est circa rem litigiosam, seu in qua lis præcessit. Denique pacta omnia, conventiones & contractus innominati pertinent ad iustitiam commutativam. Porro, commutationes involuntariæ dicuntur

Justitia
Commutative
species.
Commutationes
voluntariæ.

Earum
variae species.

1.

2.

3.

Commutationes
involuntariæ.

quæ fiunt nobis invitis; ut cum quis invito domino utitur re, opera, vel persona alterius; quod contingit aut occulte, aut aperte per vim: inde Furta, Rapinæ, Veneficia, Clades, Contumeliæ, Adulteria, Raptus.

Quæstio VI.

Quenam sint partes potentiales justitiæ.

Partes po-
tentiales
Justitiæ:

Partes potentiales seu virtutes annexæ Justitiæ sunt hæc præcipuæ; Religio, Pietas, Observantia, Obedientia, Veritas, Gratitude, Liberalitas, Affabilitas, Amicitia. De quibus sigillatim aliquid dicendum est.

1. Religio; Religio est Virtus qua quis recte afficitur ad Deum colendum & venerandum: Cujus virtutis objectum non tam est Deus quam ipsius Dei cultus, licet Deus quatenus colendus possit aliquo modo dici ejusdem virtutis objectum. Ubi nota, Sanctitatem & Religionem non nisi ratione distingui; quod religio dicatur quatenus homo debitum exhibet famulatû in iis quæ peculiariter pertinent ad cultum Divinum; ut in votis, sacrificiis, oblationibus, &c. Sanctitas autem, quatenus homo non solum hæc sed etiam aliarum omnium virtutum opera refert in Deum: Etenim ea quæ ad Deum colendum referuntur,

Pietas.

Qui sunt
præcipui
actus Re-
ligionis

Jac 1. 27.

Actus in-
terni:
Externi.

habentur sancta. Nota etiam, pietatem non raro tum pro Religione cum pro Sanctitate indiscriminatim accipi. Cæterum religionis actiones nonnullæ propriæ dicuntur, per quas homo immediate ordinatur ad Deum; ut Oratio, Sacrificium, &c. Nonnullæ minus propriæ, quæ mediantibus aliis virtutibus exercentur; quo modo visitatio pupillorum & viduarum à D. Jacobo dicitur religio munda & immaculata apud Deum. Porro, actiones religionis propriæ sunt adhuc duplicis generis: quædam interiores, ut duæ istæ, Devotio & Oratio; quædam vero exteriores, nempe Adoratio, Sacrificium, Votum, Juramentum, Adjuratio, Laus. Devotio est Actus voluntatis pa-

rata

ratæ ad præstanda ea quæ ad Dei cultum & gloriam spectant. Oratio est Petitio decentium à Deo. Adoratio est, qua non solum mente, sed etiam externa corporis significatione Deo reverentiam exhibemus. Sacrificium late sumptum (quod varias species continet) est Oblatio rei alicujus externæ Deo religiose facta, qua nos ipsius imperio subditos esse profite-mur. Votum est Deliberata promissio de aliquo bo-no Deo facta. Juramentum est Assumptio Divini no-minis ad alicujus rei confirmationem religiose facta. Adjuratio est Invocatio Divini nominis, qua quem-piam deprecando aut compellendo ad aliquid faci-endum aut non faciendum inducimus. Laus est As-sumptio Divini nominis in vocali cantu. Et hi sunt præcipui actus Religionis, quæ est prima virtus an-nexa Justitiæ. Sequitur Pietas, per quam sangui-^{2. Pietas;} ne junctis patriæque officium & cultum exhibe-mus: Quam alii Charitatem malunt appellare, cum Pietatem soli Deo tribuendam esse censeant. Obser-^{3. Obser-}vantia est, per quam iis qui dignitate aliqua præcel-^{vantia;} lunt honorem cultumque deferimus: quo modo ob-servantiam exhibemus viris doctis, probis, & perso-nam publicam gerentibus. Obedientia est, qua vo-^{4. Obedi-}luntas prompta & facilis redditur ad superioris præ-^{entia;} cepta implenda. Veritas est, qua quis verbis & fa-^{5. Veritas;} ctis talem se demonstrat qualis in se est. Gratitude ^{6. Grati-}est Virtus, qua iis qui de nobis bene meriti sunt gra-^{tudo;} tias non solum habemus & agimus, sed etiam cum possumus referimus. Liberalitas dicitur, qua quis ^{7. Libe-}dispensat pecunias, & ea quæ pecuniis æstimantur in ^{ralitas;} bonos usus sibi, suisque, & aliis. Affabilitas est, qua ^{8. Affabi-}quis in communi hominum consuetudine medio-^{litas;} criter & uti decet se habet, studetque quantum po-^{9. Amici-}test omnibus benigne obsequi. Amicitia virtus est, ^{tia.} qua aliqui mutuam apertamque benevolentiam ha-bent, & se invicem bonis affici volunt. Ex quo intelligere est, discrimen inter affabilitatem & a-micitiam; quod hæc inter notos duntaxat,

illa vero inter quosvis, etiam ignotos, cernatur; deinde, quod hæc in affectu maxime, illa vero in sermone & vitæ consuetudine maxime posita esse videatur. Sed hæc de partibus Justitiæ satis.

Quæstio VII.

De Lege.

Cum justitia circa jus versetur, & justitiæ actus sit jus ipsum reddere, locus hic postulat ut de Jure nonnihil differamus. Verum quia summa est Legis & Juris consensus, ut unum absque altero non possit intelligi; præsertim cum lex sit juris regula, imo sit ipsa juris constitutio: idcirco prius de Lege dicendum est: De qua tria explicanda sunt; nempe, Quid sit, Quotuplex sit, & Quomodo obliget.

1. Difficultas;
Quid sit
Lex.

Quod igitur spectat ad primum; Lex in genere optime definitur, Rationis ordinatio homini quid agendum quidve non agendum sit ostendens, in commune bonum instituta. Cujus definitionis tres sunt partes explicandæ. Primo igitur, dicitur Lex *rationis ordinatio*; ut intelligas, legem esse opus rationis seu intelligentiæ: Cum enim proprium sit rationis imperare, sit autem lex recta ratio præcipiendi atque prohibendi; quod ad imperium pertinet, à ratione ducatur necesse est. Secundo additur, *homini quid agendum sit quidve non agendum ostendens*: Quibus verbis exprimitur ipsius legis munus, quod est

Tria ad
legem ne-
cessaria;
1. Æqui-
tas.
2. Auto-
ritas,

jubere bona, vetare mala: simulque tria quæ ad istud munus necessaria sunt, subindicantur; nempe, legis ipsius æquitas, autoritas, & promulgatio. Æquitas quidem in tantum ad rationem legis pertinet, ut nisi æqua sit non sit lex. Autoritas etiam necessaria est ut aliqua rationis ordinatio vim legis habeat: quare non est cujuslibet leges condere, sed ejus qui potestatem habeat; nempe, vel multitudinis, vel personæ publicæ quæ multitudinis curam gerit. Denique, *promulgatio*, necessaria est promulgatio seu sufficiens declaratio ejus.

eiusdem ordinationis: alioqui non obligat; nec proinde rationem legis proprie sibi vendicat. Tercio, dicitur *ad commune bonum instituta*; ut scias finem institutæ legis esse bonum societatis humanæ.

Quod spectat ad secundum; Lex universim & late sumpta, juxta D. Thomam 1. 2. qu. 91. bipartito dividi potest; in legem *Æternam*, & legem Participatam. Lex vero participata juxta eundem tripartito dividitur, in Naturalem, Humanam, & Divinam. Ratio prioris divisionis, in æternam & participatam, ex eo petitur, quod cum lex sit regula & mensura, dupliciter potest esse in aliquo: uno modo, sicut in regulante & mensurante; alio modo, sicut in regulato & mensurato. Est igitur in Divina mente tanquam in regulante lex, qua Deus ipse totum hoc universum, ac præsertim rationales creaturas, gubernat ac dirigit. Et quia Divina ratio nihil concipit ex tempore, lex illa sempiterna esse debuit, & quasi ab omni æternitate Divino verbo edicta, & in libro vitæ æternæ sempiternis characteribus descripta. Cumque omnia quæ Divinæ providentiæ subduntur, à lege illa æterna regulentur ac mensurentur; hinc fit, ut omnia aliqua ratione legem æternam participant: Sed inter cætera creatura rationalis modo quodam excellentiori Divinæ providentiæ subjacet: unde omnis illa lex qua homines ad finem sive naturalem sive supernaturalem diriguntur, participatio quædam est legis æternæ. Est autem lex participata triplex; nempe, Naturalis, Humana, & Divina: Quarum duæ priores dirigunt hominem in ordine ad finem naturalem; postrema vero, in ordine ad finem supernaturalem.

Ut autem intelligas quæ differant inter se lex naturalis & humana, sciendum est, quod quemadmodum eorum principiorum quæ pertinent ad veritatis contemplationem, quæque theoretica dici possunt, alia sunt generalissima & lumine naturali notissima, alia vero minus generalia & minus nota, quæ ex generalissi-

II. Quod duplex sit Lex. Æterna, Participata.

Lex participata triplex.

Quid differant lex Naturalis & Humana.

Nota.

*Lex hu-
mana du-
plex :*
1. *Secula-
ris.*

2. *Eccle-
siastica.*

*Divina
lex du-
plex; Ve-
tus &
Nova.
In lege
Divina
quædam
sunt de
jure natu-
rali;
Quædam
de jure
positivo.*

lissimis ut theoreticæ rationis deducuntur: ita eorum principiorum quæ pertinent ad mores & vitæ agendæ rationem, quæque practica dici possunt, alia sunt notissima & generalissima, in quibus lex naturalis est posita; alia vero minus nota & minus generalia, quæ ex illis generalissimis vi rationis practicæ deducuntur: in quibus humana lex est posita. Ex quo intelligere est, leges humanas non posse adversari naturæ decretis, licet plerumque ipsæ inter se dissentiant, & publicæ utilitatis causa interdum immutari possint & inflecti; cum lex naturalis eadem apud omnes semper existat.

Cæterum lex humana est duplex: alia secularis, ad quam spectat jus Gentium & Civile; alia Ecclesiastica, ad quam spectat jus Canonicum. Lex secularis (quæ vulgo Civilis appellatur) ea est quæ a potestate seculari est instituta; nimirum, ab Imperatore, Rege, vel alio Principe, vel etiam à Republica, Magistratu, aut aliqua communitate: Ecclesiastica vero, quæ ab ecclesiastica potestate instituta est; nimirum, à Concilio, Papa, Episcopo, vel alio Prælato. Dicitur alio nomine Canonica, i. e. regulativa: *Canon* enim idem est quod *regula*.

Quod spectat ad legem Divinam quatenus a mere naturali & humana distinguitur, definiri potest, ea quæ à Deo hominibus est revelata, ut per eam ad finem supernaturalem homines dirigerentur: Estque eaduplex; altera vetus, altera nova. Illa à Deo per Moſen Israelitico populo, hæc vero per Christum omnibus hominibus est ad salutem promulgata. Porro, utraque continet quædam præcepta quæ dicuntur de jure naturali, quia licet à Deo sint revelata, possunt tamen ab hominibus naturali lumine percipi: ut in Veteri Lege, præcepta Moralia Decalogi: & in Nova permulta sunt quæ ad mores pertinent: quædam etiam quæ dicuntur de jure positivo, quæ non potuissent hominibus nisi per revelationem innotescere: hujusmodi fuerunt in

V. T. præcepta Ceremonialia, & pleraque Judicia-
lia: in Evangelio vero, præcepta Fidei & Sacra-
mentorum. Sed hoc satis de divisione legum.

III Difficultas erat de obligatione legum. Te-
nendum igitur est, Legem æternam non obligare nisi
quatenus per legem participatam innotescit: deinde,
Legem naturalem, & Divinam quæ dicitur de jure
naturali, obligare omnes, nec alia egere promulgati-
one præter eam quæ fit per lumen naturale, quod est
omnibus à natura congenitum. Quod vero spectat
ad legem humanam, sive Politicam sive Ecclesiasti-
cam, non obligat nisi sit promulgata, deinde usu re-
cepta, non derogata per contrariam consuetudinem,
nec invincibiliter ignorata. Lex vero Divina, præ-
sertim Evangelica quæ est de jure positivo, ubi pri-
mum innotescit, obligat, & sola invincibilis ignoran-
tia excusat ab ipsius observatione. Caterum licet na-
turalis & Divina frequenter obligent ad mortale,
non tamen semper: humana vero tunc obligat ad
mortale, cum talis est intentio legislatoris & innotes-
cit: deinde, cum res quæ jubetur vel vetatur, est
magni momenti; denique, cum graves poenæ vio-
lantibus indicuntur.

III. Quo-
modo lex
obliget:
Æterna,
Naturalis,

Humana,

Divina.

Quæstio VIII.

De Jure.

DE Jure tria sunt breviter explicanda: primo,
Quotuplex sit acceptio *juris*; secundo, Quid sit
jus proprie dictum; tertio, Quotuplex sit jus pro-
prie dictum.

Quod igitur spectat ad primum, nomen *Juris* est
valde ambiguum: Primum enim valde improprie ac-
cipitur pro loco ubi jus dici solet; ut cum dicitur a-
liquis *in jus trahi*. Secundo, pro potestate seu au-
toritate aliqua; ut cum dominus dicitur *habere jus*
in servos. Tertio, pro legum omnium coacervatio-
ne; quo modo *juris* nomen accipitur in hoc vocabu-
lo, *Jurisprudentia*; quæ idcirco definitur, Legum
omni-

I. Diffi-
cultas,
Quæ sint
juris ac-
ceptiones.
1,
2,
3.

4. omnium peritia. Quarto, pro lege qualibet iusta: quo modo accipi potest *Ius*, cum dividitur in Naturale, Gentium, & Civile; item, cum dividitur in jus Divinum & Humanum; item, in jus Civile & Canonicum. Quinto, *Ius* maxime proprie accipitur. Materie-
 5. aliter quidem pro rebus seu actionibus æquis & ju-
Ius Ma- serialiter, stis: quo modo dicimus jus esse alteri debitum redde-
re, & ipsum etiam debitum quod redditur *jus* appel-
Formali- lamus: Formaliter vero, pro æquitate ipsa quæ re-
ser. peritur in rebus & actionibus iustis, præsertimq; in rerum commutatione & distributione, quæq; etiam in rebus dandis, accipiendis vel distribuendis ab æquo iudice ponitur, aut quopiam homine iusto servatur: quo modo in istis loquendi formulis usurpatur, cum dicitur quis *jus statuere*, *jus postulare*, *jus dicere*, *jus servare*, *jus reddere*.

II. Quid sit jus.

Ius est idem re- ipsa cum debito.

Quomodo ex lege & facto jus nascatur.

Quod spectat ad secundam difficultatem; Jus in hac postrema acceptione formaliter spectatum, est Relatio quædam æqualitatis & proportionis inter meritum & debitum, siue meritum illud sit rei traditæ, vel pacti, ut contingit in rerum commutatione; siue sit facti, ut contingit in actionibus quibus præmium vel supplicium ex lege debetur. Ubi per *meritum* intelligimus id omne pro quo aliquid jure exigitur; per *debitum* vero, id omne quod pro merito tribui debet. Ex quo intelligis, jus idem esse realiter cum debito, quatenus debitum est æquale merito.

Ut autem intelligas quomodo verum sit quod dicitur, *jus ex lege & facto nasci*; sciendum est nobilissimum illum actum justitiæ qui à persona publica, nempe iudice, exercetur, comparari posse demonstrativo syllogismo; in quo Lex tenet locum majoris propositionis, Factum vero minoris, denique Jus conclusionis: ut patet in hoc syllogismo,

Omnis homicida puniri debet: en lex!

Atqui Milo est homicida: en factum!

Ergo puniatur Milo: en jus!

III. Quo duplex sit jus.

Quod spectat ad tertiam difficultatem; Cum uni cuiq;

cuiq; legi *jus* suum correspondeat (est enim lex juris constitutiva) hinc fit, ut *jus* eodem ferme modo dividi soleat quo Lex ipsa. Est autem tradita à Jurisperitis hæc juris divisio, in Publicum & Privatum. Illud dicitur quod ad statum totius Reipub. pertinet, spectatq; ad justitiam legalem; hoc vero ad singulorum utilitatem pertinet, spectatq; ad justitiam specialem. Rursus, jus privatum triplex assignatur; nempe, jus Naturale, Gentium, & Civile: Primum definiunt, Quod natura omnia animalia docuit; alterum vero, Quod naturalis ratio inter omnes homines constituit; tertium denique, Quod quisq; populus sibi constituit. Jus autem civile aut scriptum est aut non-scriptum: Scriptum dici potest quod aut Lege statuitur, aut Plebiscito, aut Senatusconsulto, aut Principum placitis, aut Magistratum edictis, aut responsis Prudentium; non scriptum vero, quod ab antecessoribus traditum sola consuetudine firmatum est.

Publicum, Privatum.

Quod triplex; Naturale, Gentium, Civile.

Civile duplex; Scriptum, Non-scriptum.

Est etiam aptissima juris divisio in Naturale & Positivum: Illud dicitur quod est à natura, omnibusque naturali lumine innotescit: Positivum vero, quod lege aliqua expressa positum est, nec nisi voce aut scripto promulgatum hominibus innotescit: Estque istud duplex; nempe Divinum, & Humanum: illud à Deo immediate, hoc ab hominibus constitutum. Rursum, Divinum est vel vetus vel novum, quod veteri vel novo testamento continetur: Humanum vero, aut Civile est, quod à potestate seculari; aut Canonicum, quod a potestate ecclesiastica positum est.

Alia juris divisio

§. III. De Fortitudine.

Quæstio I.

Quid sit Fortitudo.

Fortitudo & dignitatis & naturæ ordine temperantiam præcedit. Quanto enim præstantius est honesta aggredi, quam turpia refugere; & quanto majoris

Fortitudo Temperantiam antecedit.

majoris est animi, fortiter dolorem sustinere, quam à voluptate abstinere, tanto fortitudo temperantiæ præstat: Et sicut bonum malo natura prius est; sic prius est, bonum velle aggredi, quod est fortitudinis, quam a malo recedere, quod est temperantiæ. Neque enim à malo deflectimus nisi alicujus boni gratia: & quamvis fuga mali prosecutionem boni ordine executionis antecedit, non tamen ordine intentionis.

Fortitudo dupliciter accipitur.

1.
2.

Ut autem intelligas in qua posita sit vis & ratio fortitudinis, notandum est, *fortitudinem* dupliciter accipi: Primo quidē, pro omni animi firmitate quæ in cujuslibet virtutis actione reperitur: quò modo non est virtus à cæteris distincta, sed potius conditio ad omnem virtutem requisita. Altero modo accipitur *fortitudo* prout significat specialem quandam animi firmitatem in suscipiendis periculis laboribusque perferendis: quo modo est specialis virtus, definiturque ab Arist. 2. Ethic. 7. & 3. Ethic. 6. *Mediocritas*

Fortitudinis definitio.

circā metum & audaciam. Ad cujus definitionis intelligentiam notandum est *metum* & *audaciam* dupliciter accipi: primo quidem pro vitiis extremis, inter quæ media consistit fortitudo; altero modo, pro passionibus appetitus irascibilis, quo modo accipiuntur in supradicta definitione. Notandum est præterea, virtutem circa aliquid versari tribus modis: 1. tanquam circa aliquid fugiendum; quo modo dici potest fortitudo saltem improprie versari circa Metum & Audaciam in priori acceptione: 2. tanquam circa aliquid dirigendum ac temperandum; quo modo fortitudo dicitur magis proprie versari circa Metum & Audaciam in posteriori acceptione: 3. tanquam circa aliquid amplectendum, quo modo fortitudo dicitur etiam proprie versari circa Labores, Dolores, & Pericula.

Duo autem fortitudinis actus: Sustinere & Aggredi.

Quæstio II.

Quinam sint fortitudinis actus.

Fortitudinis actus duo sunt præcipui; nempe; Sustinere, & Aggredi. Cum enim fortitudo cir-

ca audaciam & timorem versetur; timorem reprimat, difficultatem sustinendo; audaciam vero, periculum caute aggrediendo, moderatur. Ex his autem duobus præstantior est sustinentia quam aggressio; ut docet Aristoteles 3. *Éthic.* 9. & D. Thomas 2. 2. qu. 123. art 6. Etenim magis arduum est timorem reprimere, quod fit sustinendo; quam audaciam refrænare, quod aggrediendo fit. Nam ipsum periculum, quod est objectum audaciæ & timoris, cum ex se conferat aliquid ad reprimendam audaciam, nihil juvat ad cohibendum, sed potius confert ad augendum timorem.

Porro, inter speciales actus fortitudinis, principalem locum obtinet apud Christianos Martyrium. Nam fortitudinis est, firmare animum in bono contra timorem; Martyr autem firmatur in bono fidei & religionis contra timorem rei omnium acerbissimæ maximeq; formidolosæ, videlicet mortis. Quod si objicias, Martyrium videri potius actum Charitatis quam Fortitudinis, juxta illud Joan. 15. 13. *Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis*: respondet D. Thomas, 2. 2. qu. 124. art 2. ad 2. *Martyrium esse actum utriusq; virtutis: charitatis quidem, ut imperantis; fortitudinis vero, ut elicientis: Charitas enim inclinat ad actum martyrii sicut primum & principale motivum per modum virtutis imperantis; fortitudo autem, sicut motivum proprium per modum virtutis elicientis.* Censetur autem actus aliquis esse ejus virtutis proprius à qua elicitur. Cum tamen ab utraque virtute procedat Martyrium, hinc fit ut utriusq; sit manifestativum; & quidem maxime charitatis, juxta illud Joan. 15. *Majorem, &c. eo quod tanto magis ostenditur quisquam personam aliquam amare, quanto pro ea rem magis amatam contemnit, & magis odiosam diligit: at martyr Divini amoris causa vitam propriam contemnit, & mortem cum acerbissimis doloribus conjunctam libentissime amplectitur.*

De Martyrio.

Object.

Resp.

Quæstio III.

*Quenam sint partes fortitudinis.**Species
Fortitu-
dinis nul-
le.**Quatuor
virtutes
illi an-
ne-**1. Fiducia
seu Ma-
gnanimi-
tas,**2. Magni-
ficientia,**3. Pati-
entia,*

PARTES fortitudinis subjectæ seu species nullæ as-
signantur, quia virtus hæc versatur circa materi-
am valde specialem, quæ plures virtutum species cõ-
stituere nequit. Partes vero integrantes (quæ sub alia
consideratione *potentiales* appellantur) quatuor sunt:
nempe, Fiducia seu Magnanimitas; Magnificentia;
Patientia, ad quam spectat Longanimitas; & Perse-
verantia, ad quam pertinet Constantia: Quæ ex du-
plici actu fortitudinis, nempe *aggredi & sustinere*, col-
liguntur: nam duæ ex illis priores ad aggrediendum,
duæ vero posteriores ad sustinendum desiderantur.
Ad aggrediendum duo sunt necessaria: Quorum u-
num pertinet ad animi præparationem; ob quam po-
nitur Fiducia seu Magnanimitas, qua quis paratò
promptoq; animo est ad res arduas & difficiles aggre-
diendas: Alterum pernitet ad operis effectiõnem, ni-
mirum ut animus in re quam semel aggressus est non
succumbat, sed semper generose & magnifice (ut ita
loquar) se gerat in operando ideoq; ad magnanimi-
tatem addi debet Magnificentia. Et si quidem hæ
duæ virtutes ad materiam peculiarem fortitudinis,
nempe ad mortis pericula, referantur, erunt partes
integrantes fortitudinis; quia sic ipsam fortitudinem
quali integrant & componunt: quod si ad alias refe-
rantur materias in quibus difficultas minor est, ut ad
Sumptus & Honores, tunc erunt partes fortitudinis
potentiales; sic enim non includunt totam fortitudi-
nis vim, & tamen ad perfectum illius habitum exi-
guntur. Ad sustinendum vero duo similiter deside-
rantur: Alterum, ne animus nimio impendentis mali
timore consternetur; quo spectat Patientia (cui ad-
jungitur Longanimitas, qua quis res magnas quæ
procul absunt exspectat:) cum enim diuturna rei ma-
gnæ expectatio tristitiam afferat, juxta illud Sapi-
entis, Prov. 13, 12. *Spes quæ differtur affligit ani-
mam,*

nam, ad eam æquanimiter ferendam patientia desideratur. Alterum quod ad sustinendum requiritur, est, ne ex diuturna rerum molestarum perpeffione animus ægritudine elidatur; quo spectat Perseverantia: cui ad-
jungitur Constantia, qua munimur ut difficultates ex aliquibus externis impedimentis subortas exsorbeamus. Quod autem diximus de duabus virtutibus requisitis ad aggrediendum, idem sentiendum de duabus istis virtutibus necessariis ad sustinendum, Patientia inquam & Perseverantia; Illas scilicet, quatenus spectant ad materiam peculiarem fortitudinis, esse partes ipsius integrantes; quatenus autem circa alias materias minus arduas versantur, esse partes ejusdem potentiales, ab ipsa quidem distinctas, eidem tamen conjunctas. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 128.

4. Perseverantia, ista virtus dici possunt non tantum partes integrantes fortitudinis, sed etiam potentiales.

§. IV. De Temperantia.

Quæstio I.

Quid sit Temperantia; & quodnam ejus objectum.

Temperantia dici potest quælibet virtus quatenus in quovis animi motu modum servat: Verum specialiter & magis proprie accipitur pro ea tantum virtute quæ in moderandis voluptatibus est posita. Quare non male ab Aristotele 3. Ethic. 10. definitur, *Mediocritas circa sensuum, ac præsertim tactus gustusque voluptates.* Quæ descriptio ut facilius intelligatur, notandum est, sicut fortitudinis ita quoq; temperantiæ triplex objectum assignari: nempe, Fugiendum; quod maxime est intemperantia, aut si mavis, nimius cibus, potus, &c. Dirigendum; quod est voluptas, imprimis sensuum, & naturalis earum rerum cupiditas & appetitio: denique, Expetendum; nempe, moderatus cibus, potus, & cætera ejusmodi, quæ pertinent tum ad individui cum ad speciei conservationem. Cæterum ex supradicta descriptione intelligis, temperantiam non versari proprie circa voluptates quaslibet, sed circa voluptates corporis duntaxat, præsertimq; eas quæ ad gustum & ta-

Temperantia descriptio,

Objectum triplex.

ctum pertinent; quales sunt quæ ex potu, cibo & rebus venereis capiuntur (sunt enim istiusmodi voluptates eo cæteris majores quo sunt naturæ conjunctiores, utpote quæ vel ad individui vel ad speciei conservationem pertineant) licet non sit negandum, alias etiam aliorum sensuum voluptates ad hanc specialem virtutem per se etiam pertinere, sed non tam proprie.

Quæstio II.

Quanam sint partes temperantiae.

*Temperantia partes
Subjectivæ
quatuor;*

*Integrantes
duæ;*

*Potentiales
quatuor.*

CUM tria partium genera in qualibet virtute ut plurimum reperiantur, subjectivæ, integrantes, & potentiales; quod spectat ad partes subjectivas hujus virtutis, quatuor numerantur: nempe, Abstinencia, Sobrietas, Castitas, & Pudicitia: Quarum duæ priores circa ea quæ ad victum, duæ vero posteriores circa ea quæ ad generationem pertinent, occupantur: & quidem Abstinencia circa cibum, Sobrietas circa potum, Castitas (quæ est triplex, nempe Virginalis, Vidualis, & Matrimonialis) circa usum rei venereæ, Pudicitia circa venereorum signa (qualia sunt aspectus, oscula, &c.) versatur. Partes integrantes duæ sunt; Verecundia, & Honestas: Quarum illa à turpibus & inhonestis cupiditatibus retrahit; hæc vero ad ea quæ decent allicit. Denique, partes potentiales quatuor, præcipuæ numerantur à S. Thoma 2. 2. qu. 143. art. 1. nempe, Continentia, Clementia, Humilitas, & Modestia: Quarum prima est, qua resistimus pravis & effrænatæ libidinibus; secunda, qua superiores erga subditos facillime placantur; tertia, qua æquales inter se facillime conciliantur; quarta, qua nihil plus æquo dicitur, desideratur, agitur. Cæterum ad hanc revocari possunt, Moderatio, quæ corporis gestum temperat; Eutrapelia, quæ in jocis & ludis modum servat; Ornatus, qui corporis vestitum moderatur; denique, Simplicitas, quæ nimis in hisce rebus inquirendis & concinnandis sollicitudini modum ponit. Sed hæc de quatuor virtutibus Cardinalibus breviter pro nostro instituto dicta sint.

Tertia Disputatio hujus Traëtatus:

De Vitiis & Peccatis.

Quæstio I.

Quid sint Vitium & Peccatum.

Q Uoniam contrariorum eadem est disciplina ;
 idcirco ratio doctrinæ postulat , ut quia de
 Virtutibus hætenus diximus , deinceps quoque
 de Vitiis & Peccatis differamus : De quibus primum ^{Nota 1,}
 illud occurrit explicandum , Quid sint. Sciendum
 igitur est, *vitium* , *peccatum* , & *malitiam* distingui :
 quod *vitium* sit habitus ; *peccatum* vero, æctus ; & *ma-*
litiæ, aliquid consequens ad utrumque ; nempe utri-
 usque deformitas : licet hæc vocabula nonnunquam
 indiscriminatim usurpentur. Secundo notandum ^{Malum}
 est, cum malum sit triplex , Naturale, Artificiale, & ^{triplex.}
 Morale, Vitium & Peccatum hic dici mala in gene-
 re morum: licet defectus qui in rebus naturalibus &
 artificiosis reperiuntur, nonnunquam *vitia* nomen-
 tur. Tertio notandum est , malum in genere morum ^{3.}
 posse dici tripliciter : nempe, vel Denominative tan-
 tum , quo modo lingua maledici *dolosa* seu *perversa* ^{Malum morale gri-}
 dicitur : vel Efficienter ; quo modo voluntas peccato- ^{plius de-}
 ris *iniqua* dicitur : vel denique Formaliter : Et hoc
 postremo & maxime proprio modo tum vitia cum
 peccata dicuntur moraliter mala ; quia nempe in ha-
 bitibus & æctibus inordinatis duntaxat reperitur for-
 maliter deformitas seu malitiæ moralis: at vero in vo-
 luntate seu libero arbitrio non nisi causaliter inest e-
 jusmodi deformitas ; quia nempe ipsa causa est cur pec-
 cemus ; aut certe per aliud , nempe ratione habituum
 & æctuum vitiosorum qui in ipsa formaliter insunt.
 His positis , potest defini vitium quatenus opponi-
 tur virtuti, Habitus electivus à mediocritate defic- ^{Vitiis de-}
 iens. Sicut autem virtutum sic etiam vitiorum pro- ^{scriptis}
 pria

*Peccati
descriptio.*

*Definitio
peccati
Commis-
sionis.*

*Carentia
restitu-
tis debita.*

pria sedes est sola voluntas, si modo vitia Prudentiæ opposita excipias: Cum enim vitia virtutibus sint contraria, ea autem sit contrariorum natura ut in eodem subjecto inesse & ab eodem sese vicissim expellere apta sint; hinc fit, ut idem sit virtutum & vitiorum oppositorum subjectum in quo sunt. Et sicut bonis habitibus in voluntate residentibus alii in appetitu sentiente respondent, sic existimandum est de malis seu vitiosis. Peccatum vero aut est actus indebitus, cujusmodi est omne peccatum actuale Commissionis; aut omissio actus debiti, quod dicitur peccatum Omissionis; aut saltem carentia justitiæ debitæ, quod est peccatum Originale: potest autem in genere definiri, Voluntarium quid recedens à Divina regula. Verum prætermisso peccato originali, cujus consideratio pertinet ad Theologum; & etiam peccato omissionis, quod minus notum est; quod spectat ad peccatum commissionis (quod est notius) potest sic definiiri, Actus voluntarius recedens à Divina regula. Dicitur *actus*, ut distinguatur primum à Vitio, quod est habitus; deinde, à Malitia, quæ est sola carentia rectitudinis in actu vel habitu; denique à peccato Originale, & ab Actuali quod dicitur Omissionis, quæ omnia non consistunt in actu. Additur, *voluntarius*, id est, à voluntate deliberata elicitus vel imperatus: Quare quod nec in nostra voluntate nec à nostra voluntate est, peccatum non est: imo quod à voluntate est absque deliberatione, peccatum non est; neque enim tunc est in nostra potestate. Subjungitur, *recedens à Divina regula*; ut intelligas, ad rationem peccati pertinere defectum quendam qui dicitur carentia rectitudinis debitæ, sive recessus à Divina regula. Ubi per *Divinam regulam* intelligimus quodvis præceptum obligans, sive à Deo immediate sive ab eodem mediate, hoc est, mediante naturali lumine vel prudenti hominum consilio, deriveretur: Ejusmodi enim præcepta sunt regulæ humanarum actionum, à quibus cum desciscunt, tunc debita rectitudine carent, dicunturque vitiosæ.

Quæst.

Quæstio II.

Quænam sit vitiorum ac peccatorum origo.

Sensus propositæ quæstionis est, Quænam sit vera *Quæst. explicatur.*
& propria causa cur in actibus aut etiam habitibus humanis malitia sive deformitas moralis reperiatur :
Ex quo intelligis, non hic tam quæri causam vitiorum aut peccatorum efficientem, quam deficientem, ut ita loquar. Respondetur, Veram & solam ejusmodi causam esse liberum hominis arbitrium; quod quia *Eidem respondetur.*
finitum & creatum est, ac proinde ex nihilo oriundum, idcirco nihili particeps, proindeque defectibile & labile esse potest: omnis enim defectus participatio quædam nihili est. Quo fit ut omnis creatura natura sua sit peccabilis, tum quia ex nihilo est, tum quia suarum actionum regula esse non potest, utpote æternæ legi subdita. Inter creaturas autem, sola rationalis est moraliter peccabilis. Et quamvis **DEUS** dici possit causa ipsius habitus aut actus qui dicitur vitiosus quoad substantiam (ut loquuntur) non tamen dici potest ipsius causa quoad deformitatem; ideoque dici non potest causa vitii aut peccati, quia vitium & peccatum ut sic includunt deformitatem. Et quamvis Deus justis de causis permittat mala, non tamen autor mali dici potest, ut fuse probatur à Theologis. *DEUS non quæritur dici causa peccati.*

Quæstio III.

An vitium sit contra naturam.

NOtandum est, licet natura hominis revera una sit, ratione tamen duplicem constitui; alteram *Natura hominis ratione duplex.*
animalem seu sensitivam, alteram rationalem seu intellectivam: hominemque secundum naturam sensitivam propendere ad bonum sensibile, quod aliquando distat ab honesto, aliquando vero non; secundum vero naturam intellectivam inclinari ad bonum rationale & honestum. Quo posito, ad quæstionem propositam respondeo sequentibus conclusionibus.

1. Conclusio;
No;

I. Conclusio; Certum est, vitium esse contra naturam hominis rationalem: vitium enim per se inclinatur ad actum vitiosum; atqui omnis actus vitiosus ut sic à recta ratione deflectit.

2. Conclusio;
No;

II. Conclusio; Dici potest, aliqua ratione vitium esse secundum naturam hominis sensitivam; non quod homo per naturam sensitivam inclinetur ad peccatum formaliter, sed quia per ipsam fertur per se in bonum sensibile, quod ut plurimum repugnat honestati; licet non feratur in ipsum quatenus repugnans est honestati.

3. Conclusio;
No;
probat. 1.

III. Conclusio; Absolute & simpliciter vitium est contra naturam hominis, quia repugnat naturali inclinationi hominis ut homo est. Probat. Quia naturalis inclinatio hominis ut homo est, ea est quæ sit secundum rectam rationem; nihil enim magis competit homini ut homo est quam recta ratio: at vero inclinatio quæ est secundum rectam rationem fit semper in bonum honestum, vitium vero inclinatur per se in bonum delectabile, quod repugnat tali bono: quare vitium absolute & simpliciter est contra naturam hominis. Adde, quod appetitus rationalis habet naturalem inclinationem ad virtutem; ideoque omnes qui sunt sanæ mentis virtutem laudant: at vero quædam est in appetitu sentiente inclinatio ad obediendum appetitui rationali tanquam superiori; ideoque talis appetitus in homine dicitur ab Aristotele *aliquo modo rationis particeps*: ergo totus homo, absolute & simpliciter loquendo, inclinatur ad virtutem; ideoque vitium virtuti per se oppositum erit absolute contra naturam hominis. Nota tamen, quod quamvis appetitus sentiens naturaliter inclinatur ad obediendum rationi, quia tamen propensius inclinatur in bonum sensibile, quod rectæ rationi ut plurimum adversatur, hinc fit ut posterior hæc inclinatio priori præponderet. Quod autem tanta sit vis appetitus sentientis ut sensibilibus bonorum blandimentis allectus superiorem appetitum secum trahat sæpissime, oritur

ex

ex misera conditione naturæ lapsæ post peccatum primorum parentum.

Quæstio I V.

Quenam sit propria peccati differentia.

CUm duo in peccato considerari possint : alterum Duo in peccato consideranda - quod est positivum , viz. actus voluntarius circa Averso a Deo, Conversio ad creaturam, objectum delectabile ; alterum quod est privativum, viz. carentia rectitudinis debitæ : illud dicitur à Theologis, **Conversio** ad creaturam; hoc vero, **Aversio** à Deo. Hoc posito, quæstio est, A quonam petatur propria peccati differentia, an ab eo quod in ipso positivum est, an vero ab eo quod privativum est. Rejectis igitur de re proposita pugnantibus sententiis, tota controversia videtur in hunc modum posse dirimi.

I. Conclusio; Peccatum in genere ut peccatum, videtur maxime constitui per id quod in ipso privativum est; ita ut quod in eo positivum est sit veluti materiale, id vero quod privativum est, sit formale : Unumquodque autem maxime per id constituitur quod in ipso formale est. Hinc vere dicitur, peccatum esse *nihil*; ipsa enim actus voluntarii malicia privatio est, proindeque nihil est. 1. Conclusio;

II. Conclusio ; Species peccatorum constituuntur ac distinguuntur inter se per proprias ac speciales differentias: quæ differentiæ partim positivæ, partim privativæ sunt. Namque specialia peccata habent, quod sint speciales quidam actus, idque penes speciales ordines ad objecta ; & præterea habent suos speciales defectus, idque penes speciales regulas à quibus deficiunt peccata. Quo fit ut unumquodque speciale peccatum constituatur talo, proindeque ab alio distinguatur, per quid positivum, nempe per specialem ordinem ad suum objectum ; & etiam per aliquid privativum, nempe per specialem recessum à Divina regula : v. gr. **Crapula** & **Ebrietas**, quæ sunt species Gu- 2. Conclusio ; Differentia peccatorum partim positivæ, partim privativæ sunt. Nota.

læ, positive inter se distinguuntur per diversa objecta ; nempe , quod crapula sit circa cibum , ebrietas vero circa potum : & præterea differunt privative, quod in utraque sit recessus à distinctis & specialibus præceptis Temperantiæ.

Quæstio V.

*Utrum habitus vitiosus possit fieri bonus ;
& è contra.*

Pars affirmans Secunda.

PArtem affirmantem amplectitur Scotus, asserens unum eundemque habitum modo virtutem modo vitium esse posse : Quod videtur hoc exemplo confirmari ; Si aliquis, qui obtinuit habitum abstinendi à cibo ob Mahometicam superstitionem, ad Christianam fidem convertatur , & ob veri Dei cultum à cibo abstineat, ex illo eodem habitu sentiet promptitudinem facilitatemq; ad actus temperantiæ ; ac proinde idem habitus qui erat antea vitiosus ob pravam finem, nunc ex fine honesto atq; ex conformitate ad legem Dei & rectam rationem fiet studiosus : & è contra, si quis à fide ad Mahometicam superstitionem se conferat. Verum tenendum est, Vitium non posse mutari in virtutem ; nec è contra : eo quod vitium est habitus per se inclinans ad actum malum , virtus vero ad actum bonum. Itaque habitus ille abstinendi in Mahometano non tantum inclinatur ad abstinentiam à cibo , sed ad abstinentiam cum circumstantiis quæ per se actum illum dehonestant : è contra, habitus temperantiæ in Christiano inclinatur ad abstinentiam cum circumstantiis quæ actum illum perfecte cohonestant.

Pars negans probabilior

Ad rationem partem affirmantis responsio.

Ad exemplum allatum respondetur , In Mahometano , præter habitum illum superstitiosum natura sua malum , quo voluntas inclinatur ad superstitiose abstinendum , esse alium subordinatum habitum in appetitu sentiente, quo reprimatur effrænata cibi appetitio , qui ex se neq; bonus neque malus est. Et sic respondemus , Facilitatem abstinendi in eo qui con-

versus

versus esset ad fidem, oriri ex isto habitu subordinato qui potest virtuti subservire non secus ac vitio; non autem ex illo vitioso qui in superiori animi parte, nempe voluntate, residebat.

Quæstio VI.

An actus vitiosus sit peior habitu.

Duplici conclusione quæstio proposita expli-
catur. 1. Conclusio, pro-
batur, 3.

I. Conclusio; Actus vitiosus absolute & simpliciter est peior habitu. Cum enim in rebus moralibus bonitas & malitia ex fine præsertim peri soleant, actus autem sit finis propter quem est habitus; hinc fit ut malitia habitus dependeat ex malitia actus; & certe idcirco habitus dicitur vitiosus quia inclinat ad actum vitiosum. Iam vero propter quod unumquodque tale, & illud magis tale: quare cum habitus sit vitiosus propter actum vitiosum ad quem refertur, certe ipse actus erit per se & absolute deterior habitu. Adde etiam, quod habitus non sunt tam voluntarii quam actus; ideoque non habitus sed actus proprie merentur vel demerentur, & ex consequenti præmiantur etiam vel puniuntur. 2.

II. Conclusio; Habitus vitiosus secundum quid est peior actu: Tum quia ejusmodi habitus potestate plures actus malos continet ad quos inclinat; Tum quia difficilius deponitur habitus vitiosus quam actus; Tum quia plures actus per quos comparatus fuerit præsupponit. Si objicias, *Peccatorem* sic appellari ab habitu; *peccantem* vero ab actu; & tamen in Sacris literis *peccatores* tanquam omnium teterri-
mos haberi. Respondeo, *Peccatorem* non tantum propter habitum sed etiam propter actus frequenter repetitos sic appellari. 2. Conclusio, probatur 1, 2, 3. Obje-
ct.

Quæstio VII.

An vitium simul cum virtute esse possit.

1. Conclusio;

Prima Conclusio; Habitus & actus vitiosi directe oppositi actibus propriis virtutum infusarum, non possunt simul esse cum ejusmodi virtutibus v.gr. Infidelitas, vel actus Infidelitatis, non potest simul esse in eodem homine cum habitu Fidei: idemq; dicendum de habitibus & actibus directe oppositis tum Spei cum Charitatis. Est enim nimia illorum inter se contrarietas, ita ut se mutuo in instanti perimant; ut fuisse docent Theologi. Quo fit, ut peccatum mortale nunquam cum gratia esse possit.

2. Conclusio;

II. Conclusio; Actus moralis vitiosus potest esse simul cum habitu virtutis opposito: & è contra, actus virtutis simul cum opposito habitu vitioso. Utrumq; experientia satis patet: Prius quidem, in probis hominibus; qui in peccata nonnunquam incidunt: Posterius, in improbis; qui quosdam virtutum actus interdum exercent: & etiam in iis qui ex improba vitæ consuetudine ad meliorem statum convertuntur: in his enim manent adhuc vitiosi habitus, qui non nisi repetitis frequenter contrariis actibus superantur: Cæterum, quamdiu sunt involuntarii ejusmodi habitus, non imputantur ad culpam, sed potius si quando culpa ex infirmitate contingat, ipsum minuant.

Nota.

3. Conclusio; Hæc prior pars probatur.

III. Conclusio; Potest esse habitus moralis vitiosus cum habitu virtutis opposito in gradu remisso, non tamen in gradu intenso. Prior pars conclusionis probatur experientia. Nam is qui vitiis assuetus ad meliorem vitæ frugem convertitur, cum incipit actus virtutum exercere, per ejusmodi actus contrahit aliquos habitus; nec tamen prorsus abolentur oppositi vitiorum habitus, licet multum debilitentur: Sicq; in ejusmodi hominibus oppositi habitus simul reperiuntur in gradu remisso. Posterior vero pars probatur; Quia quo magis habitus aliquis bonus aut

vitiosus

vitiosus in aliquo homine obfirmatur, eo magis oppositus debilitatur: ex quo sequitur, ut cum habitus est omnino confirmatus seu in gradu intenso, tunc oppositus sit valde remissus aut omnino extinctus.

IV. Conclusio; Non potest actus vitiosus simul cum actu virtutis elici à voluntate: Quia non potest eadem facultas simul actu ferri in opposita: Licet tamen actus exteriores virtutis & vitii possint simul fieri; ut si quis una manu pecuniam alterius furripiat, & altera manu suam ipse pecuniam erogat: & tunc voluntas tacito quodam consensu fertur ad utrumque, licet non elicitò & expresso; quod satis est ut utraque actio censeatur voluntaria.

4. Conclusio, probatur.

Quæstio VIII.

Quenam sint vitiorum ac peccatorum species.

Quoniam habitus per actus distinguuntur, hinc Vitiiorum species ex Peccatorum variis speciebus facile colligi poterunt: Quare peccatorum divisiones aliquot magis præcipuas hoc loco persequemur.

I. Divisio Peccati est in Originale & Actuale. Illud dicitur, quod propter lapsum primi hominis unicuique nostrum ab instanti conceptionis adnascitur; consistitque in carentia iustitiæ originalis debitæ: Hoc vero dicitur illud omne quod actu in hujus vitæ decursu ab homine committitur; potestque in genere definiri, Dictum, factum, concupitum, vel omisum contra vel præter legem Dei.

I. Divisio Peccati, in Originale, & Actuale.

II. Divisio, quæ propria est peccati actualis, est in peccatum Mortale & Veniale. Illud dicitur, quod mortem animæ generat, dum privat gratia & æternæ morti adjudicat; hoc vero, quod, quia gratia non privat, nec æternæ morti adjudicat, facile veniam consequitur. Illud contra, hoc vero præter Divinam regulam est: Quare qui peccat mortaliter, facit contra præceptum, quia oppositum præcepti facit: qui vero peccat venialiter, facit præter præceptum; quia aliquid facit quod non licet; quod licet non sit contra

II. Peccati Actualis, in Mortale, & Veniale.

*Effectus
peccati
mortalis
duplex.*

*Et duplex
pœna.*

tra præceptum, non tamen tendit in finem præcepti. Porro, ex peccato mortali perpetrato duplex effectus in anima relinquitur, quorum neutrum sequitur ex peccato veniali; nempe, reatus Culpæ, qui consistit in totali carentia gratiæ & amicitiae Divinæ; & reatus Pœnæ æternæ, ratione cujus anima obligatur ad pœnam æternam fubeundam. Cumque in peccato mortali duo spectentur; nempe, aversio à Deo, & conversio ad creaturam; hinc pœna duplex incurritur: altera dicitur pœna Damni, quæ est sempiterna carentia Divinæ visionis; respondetque Aversioni à Deo: altera vero, pœna Sensus, qui est sempiternus cruciatus infernalis flammæ; respondetque Conversioni ad creaturam. Cum igitur mortale peccatum remittitur, semper tota culpa tollitur; non tamen semper omnis reatus pœnæ tollitur, sed pœna æterna quæ debebatur in temporalem commutatur, quæ vel in hac vita per debitam satisfactionem solvenda est, aut in purgatorio post obitum, nisi indulgentiarum beneficio ab istiusmodi satisfactionis obligatione liberemur. Verum de his copiosius Theologi, & præsertim Summistæ.

*III. In
peccata
Commissi-
onis, &
Omissio-
nis.*

III. Divisio est in peccatum Commissionis, & peccatum Omissionis. Cum enim duo sint præceptorum genera; alia affirmativa, quæ ad aliquid faciendum obligant, quale est, *Vnum Deum adorabis*, &c. alia vero negativa, quæ aliquid facere prohibent, quale est istud, *Non occides*, &c. Quodcumque peccatum est contra negativum præceptum, semper est peccatum commissionis: At vero quando est contra præceptum affirmativum, aliquando est peccatum omissionis, cum tantum omittitur id quod præcipitur; ut si quis omittat debitum Deo cultum reddere: aliquando peccatum commissionis, cum perpetratur contrarium ejus quod præcipitur; ut si quis Deum contemnat, aut irrideat, aut blasphemet. Ut plurimum tamen peccata quæ sunt contra præcepta affirma-

affirmativa, sunt omiffiones non commiffiones.

IV. Divifio peccati eft in Dictum, Factum, & *IV. In*
 Concupitum; feu in peccatum Cordis, Oris, & Ope- *pecc. Cor-*
 ris: Non quod illa peccata fint femper diftincta, fed *dis, Oris*
 quod quædam fint peccata cordis tantum, quæ folo *& Operis.*
 malo affectu committuntur; ut Blafphemia mentalis,
 Malevolentia, &c. alia vero, cordis fimul & oris tan-
 tum; ut Detractiones, Injurix, Comminationes: alia
 vero, quæ non tantum animo concipiuntur aut ore
 proferuntur, fed etiam opere complentur; ut Furta,
 Mutilationes, Homicidia, Fornicationes, &c.

V. Dividuntur peccata in Carnalia & Spiritualia, *V. In Car-*
 juxta illud Apoftoli 2. Cor. 7. 1. *nale &* *Spirituale.*
Mundemus nos ab
omni inquinamento carnis & fpiritus.

VI. Ratione perfonarum in quas peccamus pecca- *VI. In*
 tum triplex conftituitur: Aliud enim dicitur efle *pecc. con-*
 contra Nosipfos; quod opponitur maxime Fortitudi- *tra Nos*
 ni & Temperantiæ: aliud, contra Proximos; quod *ipfos, Pro-*
 opponitur Iuftitiæ & Mifericordiæ: aliud denique *ximum,*
 contra Deum; quod opponitur Charitati & Pietati. *Deum.*
 Denique, illa tria genera peccatorum opponuntur
 tribus virtutum generibus, quibus recte ordinamur
 erga nos, proximum, & Deum.

VII. Ratione caufarum internarum ex quibus *VII. In*
 nafcuntur peccata, tria peccatorum genera assignan- *pecc. ex*
 tur: quorum alia dicuntur ex Ignorantia; quæ ex *Ignoran-*
 ignorantia aliqua culpabili procedunt: alia, ex infir- *tia, Infr-*
 mitate; quæ ex vehementi aliqua animi perturbatio- *mitate,*
 ne oriuntur: alia denique, ex Malitia; quæ ex delibe- *Malitia.*
 rata animi voluntate abfque ulla vehementi paffione
 fcienter & prudenter perpetrantur.

VIII. Denique, vulgo dividuntur peccata in fe- *VIII. In*
 ptem illa quæ communiter dicuntur *mortalia*; licet *feptem*
 non fatis apte, cum pleraque ex illis non fint in ge- *peccata*
 nere fuo mortalia fed tantum venialia: Quare me- *vulgo di-*
 lius ab aliis dicuntur *capitalia*, quafi omnium peccato- *cta Morta-*
 rum tam venialium quam mortalium fontes & capita. *lia.*
 Hæc autem feptem peccata ifto artificiali vocabulo,

SALIGIA, significantur; nempe, Superbia, Avaritia, Luxuria, Invidia, Gula, Ira, Acedia. Ex his autem tria priora sunt præcipua; nempe, Superbia, Avaritia, & Luxuria: de quibus illud, 1 Joh. 2. 16. *Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Porro de his specialius agere non est hujus instituti; sed ad Theologos, & præsertim Summistas, qui de casibus conscientiaë disserunt, pertinet. Et hæc sunt quæ de Virtutibus & Vitiis, atque adeo de rebus Moralibus, dicenda habuimus ad majorem Dei Opt. Max. gloriam.

L A V S D E O.

Index eorum quæ in hoc Tractatu de rebus Moralibus continentur.

A cedia quid	pag. 96.	fectus	87, 88
Actio omnis humana est propter finem	18	Angeli & homines quomodo vo- luntatem possint movere	52
Actiones corporeæ qua ratione considerentur à Philosopho	2	Angeli boni suadent aliquid ho- minibus illuminando intelle- ctum ibid. boni & mali pos- sunt aliquid hominibus suade- re immutando phantasiam aut sensum exteriorem	53
Actionis humanæ bonitas & ma- litia quid sint	63. quanam earum origo	ibid.	
Actus amoris Dei clare cogniti non est liber, licet sit volun- tarius	38	Anima in homine portio duplex; superior & inferior	77
Actus spontanei, naturales, & violentii, quomodo inter se dif- ferant	56	Anima portio inferior duplex; a- nimalis & naturalis	ibid.
Actus aliqui humani in actu si- gnato sunt indifferentes, non autem in actu exercito	64	Anima facultatum multiplex divisio	ibid.
Adjuratio quid	127	Anima sensitiva tres facultates præcipuæ; cognoscitiva, appeti- tiva, & locomotiva	32
Adoratio quid	ibid.	Auxietas quid	96
Affabilitas quid	ibid.	Appetitus omnis hominis volun- taria est propter finem	17
Agere propter finem duobus modis dicitur	16. est omni- bus rebus commune	ibid.	
Amicitia quid	127. quotuplex	Appetitus sensitivus quid sit in homine	77. quotuplex
87		Appetitus concupiscibilis & ina- scibilis differentiæ	ibid. sedes utriusque
Amor Amicitie, & Concupi- scentiæ quid, & cur sic appel- lentur	ibid.	Appetitus sensitivi actus ab atti- bus rationalis appetitus quo- modo differant	81. ejus obje- ctum præcipuum est bonum expetendum
Amor quomodo ab Amicitia, Di- lectiõe & Charitate differat	85	ibid.	
Amor Abundantiæ seu Benevo- lentiæ, & amor Indigentie quid	88	Appetitus duplex; Innatus & E- licitus	10. Innatus triplex; Naturalis, Animalis, & Rati- onalis
Amoris definitio, & divisio	86	ibid.	
ejus causæ, proprietates & ef.		Rationalis cur pos-	sit

Index.

fit ferri in objectum appetitus
sensitivi, non è contra 11
Appetitus sensitivus in homine
cur vocetur concupiscentia,
peccatum, & fomes peccati
ibid. quomodo moveat volun-
tatem 34
Audacie definitio 100. ejus cau-
sa & effectus 101

B

Beatitudo est finis ultimus in
confuso omnium hominum
19. est duplex; Formalis &
Objectiva 20. Objectiva quid
ibid. differt à Fine ultimo
21. in quo posita 21, & 22
Beatitudo formalis naturalis ho-
minis quid sit & in quo ponat-
ur 23. ad hanc requiruntur
bona externa 24
Beatitudo supernaturalis hujus
& future vite in quibus po-
natur 26
Bellue suas actiones in finem non
possunt dirigere, sed à Deo di-
riguntur 17
Boni descriptio, qua dicitur Id
quod omnia appetunt, expo-
nitur 9. ejus multiplex divisio
13. & 14. & 21
Bonum & malum pertinent ad
eandem facultatem, licet non
ad eundem actum 13
Bonum & finis non sunt idem
formaliter 15. secundum ac-
tum non sunt idem realiter

ib. secundum potentiam sunt
idem reipsa 16
Bonum, ut actu appetitur, habet
rationem finis ibid.
Bonum cognitum, quomodo sese
habeat ad actus voluntatis 29

C

Charitas quomodo ab Amore,
Amicitia, & Dilectio-
ne differat 85. quid sit
ibid.
Circumstantie humanarum A-
ctionum cur sic dictæ 66. quot
sint 65
Commutationes voluntarie quot
modis fiant 125. Involunta-
ria quæ 126
Concupiscentia cur malum &
peccatum ab Apostolo dica-
tur 11. quomodo à Desiderio
differat 91
Consensus quid 71
Consilium quid 72. quomodo
Deo tribuatur ibid. quomodo
sequatur & præcedat actum
voluntatis 73. est tantum me-
diorem, non finis ibid. pro-
greditur ordine analytico cir-
ca ea quæ sunt ad finem 74
Cupiditas non semper causat in-
voluntarium 62

D

Dilectionis definitio, di-
visio, causæ, & effectus
92, & c.
Deliberatio, vide Consilium.

Defi-

Index.

Desiderii definitio, ab Amore & delectatione distinctio, divisio, causa & effectus, item à Concupiscentia differentia 91, 92
 Desperationis definitio 98
 Devotio quid, 126, 127
 Deus est finis ultimus & verus actionum humanarum 18. principium externum efficiens humanarum actionum, ut causa universalis 49. & ut excitans voluntatem ad agendum 51. concurrit cum voluntate ad actus humanos ut causa prima 48. quomodo secundum D. Thomam antecedenter moveat voluntatem 49. solus efficaciter potest movere voluntatem 51. Dei generalis seu concomitans concursus nō tollit voluntatis libertatem 48. Deus nec causa nec autor mali aut peccati dici potest 141
 Dilectio quid, & quomodo ab Amore & Amicitia & Charitate differat 35
 Dolor latius patet quam Tristitia 95

E

Efficienter movere voluntatem duobus modis dicitur 51
 Electio quid 71
 Elicita actio voluntatis quid & quoruplex 67
 Elicita & imperata voluntatis actiones quomodo inter se con-

veniant & differant 68
 Eliciti actus voluntatis possunt esse imperati 75
 Ethica cur dicatur Moralis Philosophia 1. naturæ ordine precedit Oeconomicam & Politicam 6
 Executio procedit ordine Synthetico circa ea quæ sunt ad finem 74

F

Facultatem movere quid sit, & quot modis accidat 29
 Felicitas, vide Beatitudo.
 Finis, vide Bonum. Ejus duplex acceptio, & multiplex divisio 18
 Finis ultimus & verus humanarum actionum est Deus, ultimus opinatus, varius 18, & 19
 Finis ultimus & Beatitudo quomodo differant 21
 Finis cognitio duplex; perfecta & imperfecta 56
 Fortitudinis duplex acceptio, & definitio 134. ejus duo actus præcipui, sustinere & aggredi, 134. quatuor partes integrantes & potentiales 136. Temperantiæ antecellit 133
 Fruitio beatorum idem est ac beatitudo formalis 26
 Fruitionis duplex acceptio 69
 Fuge definitio, & ab Odio & Tristitia distinctio. 92

L

Libi-

Index.

H

Habitus definitio, ejusque explicatio 41

Habitus voluntati concedendos esse in ordine ad actus morales, probatur ibid. per quos actus acquirantur, & augeantur 43. concurrunt effective cum facultate ad eliciendum actum 44. non possunt deperdi sola actuum cessatione 45

Habitus vitiosus non potest fieri bonus; nec è contra 144

Hominem esse liberi arbitrii, probatur 37

Humana actio est vel elicitæ vel imperata 67

Humanae actiones quæ dicantur, earumque duplex definitio 55.

Earum principia, partes, & proprietates assignantur 4.5.

Earum principia, alia interna, alia externa 27

I

Idem respectu ejusdem quomodo possit esse movens & motum 31

Ignorantia quid, & quotuplex, & quam causet involuntarium 59, &c.

Imaginatio quomodo ab Angelis possit immutari 53

Imperare quid 74

Imperata actio voluntatis quid & quotuplex 68

Imperata & elicitæ actiones vo-

luntatis quomodo inter se conveniant & differant ibid.

Imperati actus undenam denominentur 74

Imperio rationis quinam actus in homine subdantur 75

Imperium duplex; politicum, & despoticum 32. ab usu quomodo distinguatur 75. idem quod actus imperatus 75

Intellectualis creaturæ quomodo proprium agere propter finem 16

Intellectus quomodo dicatur principium humanarum actionum 28. quomodo moveat voluntatem, & à voluntate moveatur 29, 30. à bono angelo duobus modis potest illuminari 52

Intentio quid 69

Invidia quid 96

Involuntarium duplex; per violentiam, & ignorantiam 58

Ira definitio, species, causa, effectus, & remedia 101, &c.

Iuramentum quid 127

Iuris multiplex acceptio 131, 132.

Ius proprie dictum quid 132

quotuplex 122, 132. quomodo ex facto & lege nascatur 132

Iustitia inter virtutes morales prima, tum ratione subjecti, cum ratione objecti 120

Iustitiæ partes integrantes duæ 121. partes potentiales 126

Ejus duplex acceptio 120. quid sit 121. quotuplex 122

Iustitia

Index.

Iustitia Legalis seu Generalis
quid, & qualenam ejus ob-
jectum 123. quomodo à Speci-
ali seu Privata differat 122.
Iustitia Specialis quotuplex
124
**Iustitia distributiva & commu-
tativa** quomodo inter se disse-
rant ibid. earum species 125

L

Laus, ut religionis actio, quid
127
**Legis definitio, & multiplex di-
visio** 128, 129. quanam lex
obliget 131
Liberalitas quid 127
**Libertas à necessitate constituit
liberum arbitrium** 36 duplex
est; Contradictionis & Contra-
rietatis ibid.
**Libertas contrarietatis duplex ;
quoad actum & quoad obje-
ctum** 40
**Libertatis & liberi multiplex
acceptio** 36
Liberum arbitrium quid ibid.
quomodo ab intellectu & vo-
luntate differat 36. quomodo
à ratione dependeat 37. dari
in homine, probatur ibid. ma-
net in ipso actu 40

M

Mali multiplex divisio 139
Martyrium est Actus

fortitudinis & charitatis 135
Medium virtutis duplex 106
**Membra externa possunt moveri
à solo appetitu sensitivo** 34
**Metus aliququaliter causat invo-
luntarium** 62
vide Timor.
Misericordia quid 96
**Moralis disciplina non est ars
proprie dicta 2. neque pruden-
tia, sed scientia proprie di-
cta 2, 3. ejus objectum quod-
nam sit 4. ejus fines 5. ejus
tripartita divisio in Ethicam,
Oeconomicam, & Politicam
unde sumatur** 5
Mores quid sint 1

O

Obedientia quid 127
Observantia quid ibid.
Odium quid 90
**Oeconomia cur triplici societate
constet, scilicet Despotica, Ga-
mica & Patrica** 6
Oratio quid 127

P

Passiones quid sint 80. earum
origo 77. sunt ex se neque
bonæ, neque malæ 82
**Passiones appetitus irascibilis &
concupiscibilis quomodo inter
se opponantur** 98
**Peccatum à vitio & Malitia
quomodo distinguatur** 139, 140

L 2

In

In Peccato duo consideranda;
unum positivum, alterum privativum 143

Peccatum in genere ut peccatum
per aliquid privativum constituitur ibid.

Peccati mortalis duplex effectus 148

Peccatorum species quomodo inter se constituentur & distinguantur 147, &c.

Phantasia quomodo ab Angelis possit immutari 53

Philosophiae finis, felicitas humani 1

Pietas quid 126, 127

Politica Oeconomica & Ethica praestantior 6

Prostigiatorum mirae operationes ab ipsis non fiunt sed à demonibus 53

Prudentia reperitur sine Morali disciplina 3. ejus quaedam munera 2. cur inter virtutes morales annumeretur 111 quid sit 113. ejus subjectum est particulare 114. quomodo differat à subjecto ceterarum virtutum 115

Prudentiae habitus est multiplex ibid. nec datur unus ceteris eminentior 116. triplex ejus actus 117. octo partes integrantes 118. duae subjectae. ibid. tres potentiales 119

Pulchritudo cur solum à visu & auditu percipiatur 38

R

Recta ratio quid 63

Religio quid 126. quinam ejus actus ibid.

Reipublicae forma triplex; Monarchica, Oligarchica, & Democratica 6

S

Sacrificium quid 127

Sanctitas quomodo à Religione differat 126

Sensitivus appetitus, vide Appetitus sensitivus.

Sensus exterior ab Angelo duobus modis potest immutari 53

Spei definitio 97. causae ibid. effectus ibid.

Sustinentia praestantior est aggressionem 135

T

Temperantiae duplex acceptio 137. descriptio, triplex objectum, item partes subjectae, integrantes, & potentiales 138

Timoris definitio, species, causa, & effectus 98, 99, &c.

Tristitiae definitio, species, causa, effectus, & remedia 95, 96, &c.

V

Vegetativae facultates non subsunt imperio voluntatis 31

Veri-

Index.

<i>Veritas quid</i>	127	<i>Virtutes cardinales cur sic dictæ</i>	
<i>Violentum causat involuntarium</i>	59	109. earum quaternarius numerus colligitur ibid. earum inter se ordo natura & dignitatis	110
<i>Virtutis duplex definitio</i>	104	<i>Vitium quid</i>	139. à Peccato & Malitia quomodo distinguatur ibid.
<i>multiplex divisio</i>	209, &c.	<i>Vitia qua ratione mala dicantur</i>	
<i>quomodo consistat in medio-critate</i>	105, 106, &c. circa aliquid tribus modis versatur	ib. resident in voluntate	140
	134	<i>quomodo sint contra & secundum naturam</i>	142. qua eorum causa
<i>Virtutes pure morales resident in voluntate</i>	108	141. quomodo simul cum virtute esse possint	146
<i>Virtutum habitus sunt admit-tendi in appetitu sensitivo</i>	109	<i>Vitiosus actus quomodo pejor habitu</i>	145
<i>Virtutes morales in triplici gradu possunt obtineri</i>	111. in quo gradu sint inter se connexæ ibid. & sequent. in Virtutibus Moralibus tria partium genera	<i>Voluntarium tum late cum strictè sumptum quid</i>	55
	117	<i>Voluntarium omne in homine est ordinariè liberum</i>	57
<i>Virtutum actiones non sunt ipsa felicitas, sed tantum rationes ad eam acquirendam</i>	25	<i>Voluntarie circa finem non est deliberatum</i>	ibid.

F I N I S.